

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**“Система забезпечення національної безпеки окремих країн
Європейського Союзу: досвід для України”**

Виконала студентка II курсу, групи ЗМНБ-21,
спеціальності 256 Національна безпека (за окремими
сферами забезпечення і видами діяльності)

Сімеонова Мілена Сімеонівна

Керівник – доктор юридичних наук, професор

Шилін Микола Олександрович

Рецензент – кандидат політичних наук, доцент

Жовтенко Тарас Григорович

Острог, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЄС	12
1.1. Теоретичні підходи до аналізу системи забезпечення національної безпеки ЄС	12
1.2. Понятійно-категоріальний апарат сфери забезпечення національної безпеки ЄС.....	21
1.3. Методи та методика дослідження системи забезпечення національної безпеки ЄС.....	43
Висновки до Розділу I.....	46
РОЗДІЛ II. ЗМІСТ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЄС, ЇЇ ГЕНЕЗА, МІСЦЕ В СУЧАСНІЙ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕКОВІЙ АРХІТЕКТУРІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ.	47
2.1. Зміст системи забезпечення національної безпеки ЄС її генеза та місце в сучасній світовій безпековій архітектурі.....	47
2.2. Правові основи формування і функціонування СЗНБ ЄС.....	56
Висновки до Розділу II	71
РОЗДІЛ III. ДОСВІД ДЕРЖАВ-ЧЕНІВ ЄС ІЗ ФОРМУВАННЯ ІНСТУЦІЙНОЇ ОСНОВИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ.....	73
3.1. Інституційна структура та компетенції органів, що формують систему забезпечення національної безпеки ЄС.....	73
3.2. Особливості моделей систем забезпечення національної безпеки Франції та Німеччини як провідних країн Європейського Союзу.....	79

3.3. НАТО як визначальний елемент системи забезпечення національної безпеки Європейського Союзу.....	87
3.4. Стан, правові та інституційні проблеми української системи забезпечення національної безпеки та можливості використання досвіду Європейського Союзу для її вдосконалення.....	91
Висновки до Розділу III.....	106
ВИСНОВКИ.....	109
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	115

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДП	державна політика
ЄС	Європейський Союз
ЗНБ	забезпечення національної безпеки
НБ	національна безпека
НПА	нормативно-правовий акт
НПБ	нормативно-правова база
РНБО	Рада національної безпеки і оборони України
СЗБП	Спільна зовнішня та безпекова політика
СЗНБ	система забезпечення національної безпеки
СЗНБ ЄС	система забезпечення національної безпеки Європейського Союзу
СПБО	Спільна політика безпеки та оборони
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Актуальність теми дослідження, її наукове і практичне значення.

Національна безпека України формується в умовах постійного впливу реальних і потенційних загроз, що зумовлює потребу у безперервному вдосконаленні системи її забезпечення. Прийняття Закону України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року стало одним із ключових етапів розвитку національної системи безпеки, оскільки саме цим нормативно-правовим актом (надалі – НПА) було розмежовано повноваження між основними суб'єктами сектору безпеки та оборони й визначені напрями державної політики (надалі – ДП) із забезпечення національної безпеки (надалі – ЗНБ) [10]. Подальше ухвалення Стратегії національної безпеки від 14 вересня 2020 року [16] та низки інших НПА започаткувало формування сучасної інституційної архітектури системи забезпечення національної безпеки (надалі – СЗНБ).

За оцінками Національного інституту стратегічних досліджень (2019), на момент початку реформ Україна перебувала у фазі глибоких геополітичних трансформацій і потребувала адаптації СЗНБ до нових викликів [17]. Сьогодні, в умовах тривалого збройного протистояння з боку російської федерації, питання підвищення ефективності СЗНБ України набуло критичного значення. Реальна результативність ДП у цій сфері залежить від здатності держави своєчасно оновлювати законодавчі та інституційні механізми відповідно до характеру й динаміки сучасних загроз. У цьому контексті закономірним є звернення до досвіду країн Європейського Союзу (надалі – ЄС), СЗНБ яких характеризуються відносною стабільністю, інституційною передбачуваністю та високим рівнем організаційної спроможності. Особливий інтерес становлять моделі Франції та Німеччини, які сформуvalи одні з найбільш структурно впорядкованих і функціонально збалансованих СЗНБ [55].

Узагальнення цього досвіду актуалізує ключове дослідницьке питання: які інституційні, правові та організаційні елементи як спільної системи забезпечення безпеки і оборони країн ЄС, так відповідних безпекових моделей Франції та

Німеччини можуть бути адаптовані для підвищення ефективності української СЗНБ? Саме пошук відповідей на це питання визначає наукову й практичну значимість цього дослідження.

Коротка характеристика джерел, аналітичний огляд літератури з теми.

Проблема формування, розвитку і функціонування СЗНБ ЄС вже була предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед українських учених тематику міжнародного досвіду у сфері національної безпеки (надалі – НБ) досліджували О. Резнікова, В. Цюкало, В. Паливода, С. Дрьомов, С. Сьомін, А. Бейкун, С. Матвієць, І. Чухрай, О. Баланда, В. Шамраєва, О. Гудима, М. Миронова.. З числа зарубіжних дослідників, які зробили вагомий внесок у розуміння європейських моделей безпеки слід відмітити У. Кроца, Б. Дюпена, Дж. Гіффарда, Ж. Пардані, М Ханке, Т. Дофлера, Х. Януша, П. Кутракос, Т. Бенке, Е. Фарсі_Магденель, Т. Дофен, Т. Леко та Б. Варуффеля.

Проведений критичний (проблемний) аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про фрагментарність і нерівномірність висвітлення проблематики СЗНБ окремих країн ЄС в контексті використання їхнього досвіду для України. В українській науковій літературі увага переважно зосереджується на аналізі національних моделей держав ЄС, правових та інституційних механізмах окремих держав-членів ЄС, а також на можливостях використання зарубіжного досвіду для реформування сектору безпеки і оборони України. Водночас, європейська СЗНБ рідко розглядається як цілісний комплекс інституційних моделей, правових засад та організаційних механізмів у їх взаємозв'язку. Натомість у зарубіжних дослідженнях зазначена проблематика опрацьовується більш комплексно: детально аналізуються інституційні, правові та організаційні засади функціонування СЗНБ держав ЄС, механізми їх взаємодії, роль наднаціональних інституцій та еволюція спільної європейської безпекової політики. Разом із тим такі роботи, як правило, не зосереджуються на питаннях адаптації інституційних і організаційних елементів європейських моделей безпеки до національних умов інших держав, зокрема України. Саме це визначає

наукову нішу, яку заповнює дана магістерська робота, а також визначає її актуальність і наукову новизну.

Додаткову джерельну базу дослідження становлять НПА ЄС, які формують правові основи функціонування європейської системи безпеки та визначають інституційні рамки діяльності держав, зокрема Франції та Німеччини. Так опрацювання Маастрихтського, Амстердамського та Лісабонського договорів, а також стратегічних документів ЄС дозволило сформувати цілісне уявлення про правову природу європейської системи безпеки, її еволюцію та механізми функціонування. Джерельну базу дослідження також складають НПА Франції та Німеччини, які визначають інституційну логіку функціонування їхніх СЗНБ та підтверджують дотримання в них принципу чіткого розмежування функцій між суб'єктами сектору безпеки. Саме цей принцип забезпечує інституційну стійкість відповідних систем і став ключовим орієнтиром для формування рекомендацій щодо удосконалення української СЗНБ. З огляду на значний обсяг проведеного критичного (проблемного) аналізу наукових джерел, його детальний виклад подано в першому підпункті Розділу I.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є здійснення порівняльно-правового аналізу інституційних, правових та організаційних засад СЗНБ ЄС з метою визначення можливостей адаптації їхніх елементів для підвищення ефективності та інституційної стійкості СЗНБ України.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань :

1. Розкрити зміст ДП ЄС у сфері ЗНБ, визначивши її стратегічні цілі, принципи та механізми реалізації.
2. Проаналізувати генезу СЗНБ системи національної безпеки ЄС, охарактеризувавши основні етапи її становлення та розвитку.
3. Визначити нормативно-правові основи функціонування СЗНБ ЄС, включаючи ключові договори, декларації та стратегічні документи.
4. Окреслити структуру СЗНБ ЄС, встановивши її основні елементи та механізми взаємодії.

5. Дослідити інституційні основи СЗНБ ЄС, зокрема склад її суб'єктів, їхні повноваження, роль державних і недержавних органів та нормативно-правове забезпечення їх діяльності.

6. Виявити особливості національних систем безпеки окремих країн ЄС, зосередивши увагу на правових та організаційних моделях, що забезпечують їхню інституційну ефективність.

7. Оцінити роль НАТО як визначального елемента європейської системи безпеки, з'ясувавши його вплив на формування національних моделей безпеки та ключові проблеми взаємодії.

8. Сформулювати рекомендації для України щодо можливостей адаптації позитивного досвіду ЄС та окремих держав-членів ЄС із ЗНБ, визначивши елементи, які можуть бути інтегровані в українську СЗНБ з урахуванням сучасних викликів та потреб.

Об'єктом дослідження є СЗНБ ЄС як сфера публічної діяльності, спрямована на захист держави та суспільства від сучасних загроз.

Предметом дослідження є інституційні моделі, правові засади та організаційні принципи функціонування спільної системи безпеки і оборони ЄС та СЗНБ окремих держав-членів ЄС, а також можливості адаптації їх елементів до української системи національної безпеки.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від започаткування Маастрихтським договором 1992 року Спільної зовнішньої та безпекової політики (надалі – СЗБП) ЄС, що стало відправною точкою формування європейського безпекового виміру, до сучасного етапу його розвитку.

Географічні рамки дослідження включають ЄС загалом, а також Францію і Німеччину як держави, що відіграють ключову роль у формуванні європейської політики безпеки та слугують репрезентативними моделями для порівняльного аналізу.

Методологія дослідження. Під час написання кваліфікаційної магістерської роботи були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема:

- конкретно-проблемний метод використано для дослідження етапів становлення СЗНБ ЄС, простеження розвитку правових актів та інституційних механізмів Франції й Німеччини, а також для визначення логіки еволюції їхніх моделей безпеки;

- формально-юридичний метод застосовано для аналізу НПА ЄС, Франції та Німеччини, включно з міжнародними договорами, конституційними положеннями, кодексами та спеціальними законами у сфері безпеки. Цей метод дозволив встановити юридичну природу принципу організаційного розмежування та визначити його роль у забезпеченні інституційної стійкості;

- порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити правові моделі Франції та Німеччини, визначити їхні спільні інституційні характеристики та виявити елементи, які можуть бути адаптовані до української СЗНБ. Особлива увага приділялася розмежуванню функцій між суб'єктами сектору безпеки та механізмам їх взаємодії;

- інституційний аналіз застосовано для дослідження структури суб'єктів СЗНБ ЄС, їхніх повноважень, ролі державних і недержавних органів, а також для оцінки ефективності інституційних механізмів, що забезпечують стабільність та передбачуваність європейських моделей;

- системний підхід забезпечив розгляд СЗНБ ЄС як цілісного комплексу правових, організаційних та інституційних елементів, що функціонують у взаємозв'язку та визначають здатність ЄС реагувати на сучасні загрози;

- структурно-функціональний метод використано для аналізу функцій окремих органів сектору безпеки Франції та Німеччини, визначення логіки їхнього організаційного розмежування та оцінки ролі кожного елемента в загальній архітектурі СЗНБ;

- аналітичний метод застосовано для узагальнення позитивного досвіду ЄС, формування висновків та розроблення рекомендацій щодо можливостей його адаптації до української системи національної безпеки з урахуванням сучасних викликів та потреб сектору безпеки.

Положення, що виносяться на захист. На захист виносяться положення про координаційний характер СЗНБ ЄС, різні інституційні логіки безпеки у Франції та Німеччині, інституційний характер проблем української системи та обґрунтування адаптаційного, а не копіювального підходу до використання європейського досвіду, а саме :

1. СЗНБ ЄС має координаційний, а не автономний характер. Вона функціонує як багаторівнева договірна та інституційна структура у межах якої визначальна відповідальність за НБ і оборону зберігається за державами, а наднаціональні інституції виконують допоміжні, координаційні та планувальні функції без створення єдиного наднаціонального центру ухвалення безпекових рішень.

2. Французька та німецька моделі СЗНБ демонструють різні, але функціонально ефективні інституційні логіки досягнення безпеки. Французька модель ґрунтується на централізації стратегічного керівництва та чітко визначеному координаційному центрі, тоді як німецька – на децентралізації, федеративному розподілі повноважень і міжвідомчій координації. Це свідчить про те, що інституційна ефективність і стійкість можуть досягатися різними організаційно-правовими засобами залежно від національного контексту.

3. Ключові проблеми функціонування СЗНБ України мають як нормативний так і інституційний характер. Вони полягають не у відсутності законодавчого регулювання як такого, а у недосконалій нормативній багатозначності базових понять, нечіткому організаційному розмежуванні стратегічних, координаційних і виконавчих повноважень, фрагментарності міжвідомчої взаємодії та відсутності інтегрованого механізму координації.

4. Удосконалення СЗНБ України можливе шляхом цільової адаптації європейських інституційно-правових принципів без радикальної зміни чинної правової моделі. Для України релевантним є не механічне запозичення інституційних моделей держав ЄС, а адаптація принципів функціонального організаційного розмежування повноважень, ефективної координації та інституційної стійкості, зокрема через уточнення координаційної ролі Ради

національної безпеки і оборони (надалі – РНБО) України та підвищення узгодженості стратегічного планування.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні можливостей удосконалення СЗНБ без радикальної зміни чинної правової моделі. У роботі доведено, що ключові проблеми функціонування СЗНБ мають переважно інституційний характер і пов'язані з нечітким організаційним розмежуванням повноважень, фрагментарною координацією та недосконалістю нормативної визначеності частини базових понять. Сформульовані у дослідженні підходи можуть бути використані у процесі вдосконалення законодавства та стратегічного планування у сфері національної безпеки (надалі – НБ), зокрема для уточнення координаційної ролі РНБО України, узгодження стратегічних документів та підвищення інституційної стійкості системи безпеки.

Структура кваліфікаційної роботи.

Робота складається зі вступу, 3 розділів, що включають 9 підрозділів та проміжні висновки розділів, загальні висновки і список використаної літератури. Загальний обсяг кваліфікаційної магістерської роботи становить 125 сторінок, з них основного тексту 110 сторінок. Для написання роботи використано 79 джерел.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЄС

1.1. Теоретичні підходи до аналізу системи забезпечення національної безпеки ЄС

Система забезпечення національної безпеки країн Європейського Союзу (надалі – СЗНБ ЄС) посідає помітне місце в сучасних наукових дослідженнях як українських, так і зарубіжних учених. Такий інтерес зумовлений тим, що зазначена система трактується як відносно стабільна й інституційно впорядкована модель реагування на сучасні безпекові виклики. Огляд сучасних наукових джерел свідчить, що у цій сфері бракує комплексних, структурно цілісних досліджень, спрямованих на всебічний аналіз СЗНБ ЄС з метою виокремлення елементів, потенційно релевантних для підвищення ефективності відповідної системи в Україні. У межах українських наукових розвідок уже аналізувалися окремі елементи СЗНБ Франції та Німеччини з позицій можливості їх адаптації до вітчизняних умов, однак переважна більшість таких досліджень має загальний або фрагментарний характер. Саме це визначає потребу у проведенні комплексного критичного огляду літератури, який дозволить систематизувати сучасні підходи до дослідження зазначеної проблематики.

Суттєвий внесок у вивчення міжнародного досвіду зроблено у статті О. Гудими, в якій комплексно проаналізовано моделі функціонування СЗНБ багатьох країн світу, в тому числі Франції і Німеччини. Узагальнення міжнародного досвіду дало змогу цьому науковцю обґрунтувати доцільність створення єдиної державної ієрархічної мережі ситуаційних центрів під координацією Головного ситуаційного центру України, як інституційного механізму підвищення ефективності управління силами оборони та іншими складовими сектору безпеки в умовах криз. Подальші його дослідження спрямовані на розроблення моделі державної системи управління силами

оборони в зазначених умовах, що свідчить про послідовний інтерес до інституційних аспектів ЗНБ [2, с. 19-24].

Вагомими є напрацювання О. О. Резнікової, В. Ю. Цюкала, В. О. Паливоди та інших дослідників Національного інституту стратегічних досліджень. У своїй аналітичній доповіді вони зосередили увагу на теоретичні і практичні аспекти формування СЗНБ України, а також проаналізували досвід створення та функціонування спільної системи безпеки ЄС, а також реформування та розвиток СЗНБ Республіки Польща і США. У висновках автори запропонували концептуальні засади реформування української СЗНБ шляхом вдосконалення законодавчого забезпечення у відповідній сфері й запровадження системи стратегічного планування і прогнозування [18, с. 2]. Ними також було напрацьовано пропозиції та рекомендації, спрямовані на уточнення ключових термінів, здійснення удосконалення українського законодавства у сфері ЗНБ, а також на оновлення системи взаємовідносин між гілками влади, державними органами та іншими суб'єктами. Вивчення міжнародного досвіду стосовно створення й реформування СЗНБ, на їх думку, відкриває для України можливість не лише запобігти помилкам у сучасних процесах трансформації, а й реалізувати на практиці найкращі та найбільш ефективні моделі, що вже перевірені міжнародною практикою. На цій основі, а також в контексті євроінтеграційного курсу України, особливого значення набуває перенесення досвіду ЄС щодо створення та функціонування системи європейської безпеки в практичну площину, що передбачає поглиблення співпраці з інституціями ЄС та адаптацію національного законодавства до *acquis communautaire* [18, с. 51-54].

Певний інтерес в контексті предмету дослідження становить праця А. Бейкуна та інших науковців в якій наголошується на потребі формування єдиного державно-правового механізму СЗНБ України з чітко окресленими безпековими елементами, який має функціонувати в межах повноважень, визначених чинним законодавством. Автори підкреслюють необхідність формування цілісної, стабільної, збалансованої та ефективною нормативно-правової бази (надалі – НПБ) у сфері НБ, що передбачає удосконалення чинних НПА, усунення прогалин

у правовому регулюванні та розробку нових законів [1, с. 45-51]. Це актуалізує необхідність комплексного аналізу правового забезпечення СЗНБ в окремих державах ЄС з метою виявлення та запозичення найбільш конструктивних і адаптованих елементів їхньої НПБ у процесі формування цілісної СЗНБ.

На особливу увагу заслуговують підходи до дослідження СЗНБ ЄС зарубіжних вчених. Так, зокрема, французький науковець Дж. Гіффард у своїй аналітичній записці, що містить рекомендації для державних і приватних рішень у сфері НБ Франції, детально аналізує французьку модель забезпечення безпеки та моделі забезпечення безпеки інших країн. Автор підкреслює важливість стратегічної інтеграції, забезпечення горизонтальної координації між усіма структурами державного управління, демократичного контролю та залучення експертного середовища для побудови ефективної СЗНБ [48, с. 5-6, 19, 49-56, 77-81]. У своїй роботі він наголошує на критичній необхідності подолання інституційної розрізненості та забезпечення горизонтальної координації між усіма структурами державного управління, які залучені до формування та реалізації політики НБ, з метою ефективного реагування на загрози [48, с. 31-34, 39-41]. З аналізу цієї роботи можна виділити низку рекомендацій, які були б корисні в контексті використання досвіду для України. Зокрема, йдеться про подолання інституційної розрізненості шляхом створення механізмів горизонтальної координації між усіма структурами, які відповідають за НБ й оборону [48, с. 31-34]. Водночас підкреслюється, що для забезпечення гнучкості та адаптивності система має не копіювати моделі інших країн, а адаптувати їх до власного державного контексту з урахуванням історичних, політичних і культурних особливостей [48, с. 19].

Подібних висновків дійшов Ж. Пардані в аналітичній статті, присвяченій концепції НБ, зокрема її еволюції у Франції, проблемам сучасного розуміння суверенітету та обґрунтуванню необхідності інтегрованого підходу до організації сектору безпеки. Автор зазначає, що ефективність сучасної СЗНБ залежить від організаційної чіткості, інтегрованої діяльності інституцій та недопущення плутанини понять. Такий підхід дозволяє СЗНБ адаптуватися до багатовимірних

загроз, які постійно змінюються. Водночас підкреслюється, що ізольовані дії окремих інституцій уже не забезпечують належного рівня захисту, у зв'язку з чим лише спільна діяльність державних і недержавних структур може гарантувати стабільність та ефективність системи безпеки. Окрему увагу Ж. Пардані приділяє необхідності співпраці між країнами ЄС, наголошуючи, що класична модель абсолютного національного суверенітету поступово втрачає актуальність в умовах глобалізації та зростання взаємозалежності між державами. З цієї позиції, на думку автора, ефективне забезпечення безпеки вимагає від країн ЄС координації дій, об'єднання ресурсів і вироблення спільних політик за умови збереження власної національної ідентичності [65]. Таким чином, результати дослідження Ж. Пардані є важливими для осмислення напрямів удосконалення української СЗНБ з урахуванням європейського досвіду та сучасних концептуальних підходів.

Важливим джерелом для дослідження трансформації підходів до забезпечення національної безпеки у країнах ЄС є стаття Б. Варусфеля, у якій автор здійснює глибокий аналіз еволюції французького концепту НБ та його нормативно-правового підґрунтя. Автор звертає увагу на розширення поняття «національна безпека» та підкреслює, що межі цього поняття залишаються недостатньо визначеними. Б. Варусфель також наголошує на необхідності чіткого правового визначення повноважень держави у сфері безпеки [79, с. 461-476]. Таким чином, дослідження Б. Варусфеля демонструє не лише еволюцію французької моделі безпеки, а й акцентує увагу на таких ключових проблемах, як невизначеність меж НБ та її інституційна фрагментація. Окреслені висновки є важливими для осмислення процесів удосконалення СЗНБ України, зокрема в частині необхідності поєднання інституційних змін із чітким нормативним розмежуванням сфер відповідальності.

Монографія У. Кроца є одним із найбільш концептуальних досліджень, що містить ґрунтовний порівняльний аналіз підходів Франції та Німеччини до формування й функціонування їхніх СЗНБ та пояснює відмінності між французькою та німецькою моделями безпеки, що становить цінне джерело для

осмислення європейського досвіду. У межах цього дослідження автор виокремлює ключові структурні особливості та відмінності між СЗНБ Франції та Німеччини. Якщо Франція вибудовує централізовану, автономну модель із акцентом на стратегічну незалежність, то Німеччина дотримується принципів різносторонності, розмежування функцій та демократичного контролю над силовими структурами. [54, с. 1-13, 14-73, 74-124, 125-175]. У межах монографії У. Кроца порівняльний аналіз зазначених моделей СЗНБ використовується передусім як інструмент виявлення відмінностей інституційної організації СЗНБ. Автор демонструє, що інституційна архітектура СЗНБ є не лише юридичною конструкцією, а результатом впливу історичної пам'яті, політичної культури та національних рольових уявлень [54, с. 14-23, 30-34, 62-73]. Таким чином, обидві моделі систем безпеки демонструють ефективність у забезпеченні балансу між високою інституційною ефективністю, стабільністю та передбачуваністю, що є важливим для України з огляду на необхідність уникнення механічного копіювання моделей і визначення елементів, придатних до адаптації.

У цьому контексті доцільно детально проаналізувати кожен із зазначених наукових підходів, визначення їх значення для дослідження сучасних СЗНБ та окреслення можливостей їх застосування для осмислення й удосконалення відповідної української системи.

Інституційний підхід є одним із ключових у дослідженні СЗНБ. Він розглядає цю систему як сукупність формальних і неформальних інститутів, що визначають правила, процедури, механізми ухвалення рішень, а також розподіл повноважень і відповідальності між органами державної влади, силовими структурами та громадянським суспільством. Основна увага приділяється аналізу структури органів управління безпекою, механізмів координації між ними, процедур демократичного контролю, а також ролі парламенту, уряду, президента, спеціалізованих рад і комітетів. Такий підхід дозволяє оцінити ефективність взаємодії між суб'єктами сектору безпеки та визначити інституційні чинники стійкості й керованості системи.

Застосування інституційного підходу ґрунтовно представлено, зокрема, у статті О. Гудими. Автор демонструє, як різні держави вибудовують інституційну архітектуру безпеки, які моделі координації застосовують та яку роль відіграють органи виконавчої влади, спеціалізовані ради та розвідувальні структури. У своїй роботі автор також згадує дві базові моделі розподілу повноважень – «президентську» та «парламентську», які відрізняються ступенем централізації, роллю глави держави та рівнем цивільного контролю над військовими структурами [2, с. 16-24]. У цьому контексті інституційний підхід дозволяє проаналізувати, як організація взаємодії між гілками влади та розподіл повноважень впливають на ефективність і легітимність ухвалення рішень у сфері безпеки.

Аналіз інституційного підходу дозволяє виокремити його переваги, зокрема можливість чіткої ідентифікації «слабких місць» у системі управління, виявлення дублювання функцій, неефективності процедур, а також адаптації до нових викликів шляхом реформування інституцій. Водночас цей підхід може ускладнювати визначення конкретних «точок впливу» для реформ і призводити до надмірної складності моделювання реальних процесів. У кризових ситуаціях це здатне спричинити «інституційний параліч» через розмитість відповідальності. Тим не менш інституційний підхід є важливим інструментом аналізу організаційної архітектури СЗНБ, що дозволяє виявити її сильні та слабкі сторони й сформулювати рекомендації щодо удосконалення української системи з урахуванням європейського досвіду.

Системний підхід є наступним важливим аналітичним інструментом у дослідженні СЗНБ. Він розглядає цю систему як цілісну, багаторівневу та динамічну структуру, що складається з взаємопов'язаних елементів – інституцій, процесів, функцій і підсистем, які у своїй сукупності забезпечують стійкість, адаптивність та ефективність реагування на загрози. Кожен елемент системи виконує визначену функцію, а зміни в одному з них впливають на функціонування всієї системи. Такий підхід дозволяє оцінити взаємозалежність

і взаємовплив елементів, а також визначити ключові чинники стабільності та розвитку СЗНБ.

У сучасній літературі системний підхід простежується, зокрема, у статті В. Шамраєвої, яка аналізує еволюцію Спільної політики безпеки та оборони (надалі – СПБО) ЄС через послідовність етапів її формування та інституційного розвитку. Авторка виокремлює чотири основні етапи розвитку цієї політики – від Маастрихтського до Лісабонського договору, що відображає поступове ускладнення та інтеграцію європейської системи безпеки. Дослідження також підкреслює значення взаємодії між наднаціональними структурами ЄС та державами-членами, що дає змогу оцінити вплив європейських механізмів координації на національні моделі ЗНБ. Такий підхід дає змогу розглядати розвиток Спільної політики безпеки і оборони ЄС як процес, в якому інституційні зміни та політичні рішення формують здатність системи адаптуватися до нових викликів [23, с. 369-372].

Аналіз системного підходу свідчить, що його ключовою перевагою є здатність забезпечувати комплексний багатовимірний аналіз із урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх чинників та взаємозв'язків між різними рівнями управління. Водночас він може ускладнювати ідентифікацію конкретних «точок впливу» для реформ і призводити до надмірної складності моделювання реальних процесів. Попри це, системний підхід дає можливість оцінювати стійкість і адаптивність СЗНБ та визначати оптимальні напрями її удосконалення.

Структурно-функціональний підхід зосереджується на аналізі структури СЗНБ (інституційна побудова, органи, механізми) та її функцій (цілі, завдання, механізми ухвалення рішень, інструменти реалізації політики). Він дозволяє оцінити відповідність інституційної архітектури функціональному призначенню системи, виявити можливий дисбаланс між структурними елементами та виконуваними функціями, а також сформулювати рекомендації щодо оптимізації організаційної побудови.

Прикладом застосування цього підходу є робота М. Миронової, у якій проаналізовано функції, компетенції та механізми ухвалення рішень у системі безпеки ЄС та окремих держав. Авторка детально описує інституційну структуру Спільної зовнішньої політики та політики безпеки / Спільної безпекової та оборонної політики ЄС, а також механізми ухвалення рішень і роль ключових інституцій [5, с. 48-65]. Вона також визначає ключові функції системи: стратегічне планування, кризове реагування, забезпечення солідарності, демократичний контроль, інтеграція цивільних і військових інструментів, реалізація місій і операцій. Поряд з цим визначає механізми ухвалення рішень, де аналізує процедуру ухвалення рішень у сфері безпеки та оборони (консенсус, кваліфікована більшість, конструктивне утримання), роль Високого представника та взаємодію між інституціями [5, с. 48-65]. Окремо нею наголошується на значенні прозорості процедур, чіткого розмежування компетенцій і гнучкості механізмів ухвалення рішень для ефективного функціонування системи безпеки [5, с. 26-31].

Аналіз структурно-функціонального підходу дозволяє виокремити його переваги, зокрема можливість комплексної оцінки системи, виявлення «вузьких місць» у механізмах ухвалення рішень і визначення напрямів оптимізації. Таким чином, структурно-функціональний підхід є важливим інструментом оцінки стійкості, адаптивності та ефективності СЗНБ, а також визначення напрямів її оптимізації та реформування. Водночас слід мати на увазі, що цей підхід може недооцінювати роль неформальних практик, політичної культури та зовнішніх чинників.

Отже, зазначені вище підходи у своїй сукупності становлять методологічну основу даного магістерського дослідження. Їх комплексне застосування дозволяє всебічно осмислити структуру, функції та механізми функціонування СЗНБ на наднаціональному рівні ЄС та на національному рівні країн, а також виявити сильні та слабкі сторони існуючих моделей і сформулювати рекомендації щодо адаптації європейського досвіду для України.

Підсумовуючи можна дійти таких висновків:

Аналіз сучасних українських наукових досліджень свідчить про недостатній рівень опрацювання проблематики СЗНБ ЄС і окремих її держав-членів як джерела практичного та концептуального досвіду для України. Незважаючи на наявність наукових праць, у яких здійснено аналіз окремих інституційних, правових і організаційних елементів зарубіжних моделей безпеки та сформульовано рекомендації щодо їх адаптації до українських умов, переважна більшість таких досліджень має фрагментарний або загально-описовий характер і не формує цілісного уявлення про функціонування відповідних систем. Особливо відчутною є нестача досліджень, спрямованих на системний аналіз СЗНБ окремих країн ЄС, насамперед Франції та Німеччини, з позицій їх інституційної та правової релевантності для підвищення ефективності української системи. Крім того, у вітчизняних наукових розвідках недостатньо уваги приділяється таким ключовим для порівняльно-правового аналізу категоріям, як інституційна стійкість, інституційна ефективність та організаційне розмежування, що ускладнює комплексну оцінку адаптивності європейського досвіду в українських умовах. Зазначені теоретико-методологічні прогалини зумовлюють об'єктивну потребу у проведенні окремого комплексного дослідження СЗНБ окремих країн ЄС з метою визначення можливостей використання їх досвіду у процесі вдосконалення СЗНБ України. Відсутність у вітчизняній науковій літературі відповідного цілеспрямованого порівняльно-правового аналізу обмежує можливості безпосереднього використання зарубіжних наукових напрацювань у процесі реформування СЗНБ України та зумовлює необхідність їх критичного переосмислення і систематизації з урахуванням українських реалій.

Аналіз зарубіжних наукових досліджень свідчить про високий рівень теоретичного та емпіричного опрацювання проблематики СЗНБ країн ЄС. У працях європейських авторів комплексно досліджено інституційні, правові й організаційні засади функціонування відповідних систем, а також механізми їх взаємодії в межах загальноєвропейського безпекового простору. Водночас переважна більшість таких досліджень зосереджується на аналізі внутрішньої

логіки розвитку європейських СЗНБ та, як правило, не орієнтована на виокремлення структурних і функціональних елементів з позицій їх адаптації до умов інших держав, в тому числі України. Тому зарубіжні дослідження дають змогу сформулювати цілісне уявлення про СЗНБ ЄС на національному та наднаціональному рівнях, проте потребують додаткового теоретичного осмислення з позицій їхнього адаптаційного потенціалу для України.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат сфери забезпечення національної безпеки ЄС

Для аналізу СЗНБ ЄС важливе значення має чітке визначення понятійно-категоріального апарату, зокрема таких його базових категорій як: «національна безпека», «система безпеки», «забезпечення національної безпеки», «інституційна стійкість», «організаційне розмежування» та «інституційна ефективність». Зазначене є необхідною передумовою коректного наукового дослідження зазначеної сфери та формування обґрунтованих висновків, релевантних для України.

Особливо важливим є аналіз базового поняття «національна безпека», яке у різних правових і наукових контекстах набуває специфічних змістових характеристик. Для комплексного розуміння цього терміну доцільно порівняти його трактування у європейському законодавстві, українському законодавстві, а також науковцями. Такий підхід дозволяє визначити, які аспекти поняття є універсальними, а які – унікальними для українського контексту, і обґрунтувати їхню роль у сучасній СЗНБ.

При вивченні понятійно-категоріального апарату сфери ЗНБ ЄС насамперед використано консолідовану версію Договору про ЄС, опубліковану в Official Journal C 326 від 26 жовтня 2012 року, бо саме ця редакція є першою повною після так званої лісабонської версії, у якій у завершеному вигляді зафіксовано сучасну архітектуру безпеки ЄС, включно з положеннями про Спільну політику безпеки та оборони, постійну структуровану співпрацю ЄС у сфері оборони та про інституційні механізми безпеки [33]. Подальші редакції

2016 [34] та внесені до них правки [32] не містять концептуальних змін у відповідних статтях, тому 2012 рік є репрезентативною та методологічно обґрунтованою базою для аналізу.

Звертаємо увагу на те, що в ЄС не має юридично закріпленої дефініції терміну «національна безпека»: консолідована версія Договору про ЄС від 2012 року в статті 4, пункті 2, прямо підкреслює, що НБ залишається виключною компетенцією самих держав [33].

Враховуючи це, зміст поняття «національна безпека» в європейському законодавстві вважається за доцільне виводити через аналіз ключових установчих документів країн ЄС.

У французькому законодавстві відсутня дефініція терміна «національна безпека». Натомість його зміст у НПА розкривається опосередковано через визначення цілей державної діяльності, кола загроз, повноважень публічних органів, а також механізмів реалізації відповідних політик. Зокрема, Кодекс оборони Франції від 20 грудня 2004 року у статті L.1111-1 визначає цілі стратегії НБ та предмет політики оборони як систему завдань, спрямованих на захист населення, забезпечення територіальної цілісності, гарантування безперервності функціонування державних інститутів, протидію збройним агресіям та іншим загрозами, здатним поставити під сумнів безпеку нації. У цьому нормативному документі підкреслюється, що всі публічні політики держави беруть участь у ЗНБ, тоді як політика оборони визначається як її ключовий елемент. Таким чином стаття L.1111-1 не містить дефініції терміна «національна безпека», але фактично окреслює його зміст через сукупність базових функцій і завдань держави [28]. Подальша конкретизація функцій і завдань держави здійснюється у Національному стратегічному огляді Франції від 9 листопада 2022 року, де зміст НБ розкривається через систему стратегічних функцій, пріоритетів і цілей [62].

У французькій науковій літературі поняття «національна безпека» розглядається як еволюційна, міждисциплінарна і функціональна категорія. Наприклад, Б. Дюр'є розглядає НБ безпеку як комплексну систему, що виходить

за межі суто оборонної сфери та зосереджується на управлінні масштабними немілітарними кризами й ризиками, які, не будучи політично мотивованими, здатні істотно впливати на функціонування держави, її інституції, критичну інфраструктуру та суспільну стабільність [43]. Одне з найбільш цитованих у наукових дослідженнях визначень НБ подано в Білій книзі оборони та НБ Франції за 2013 рік. Там це поняття подається як концепція, що охоплює не лише захист території та населення від зовнішніх агресій, а й управління всіма ризиками та загрозами – прямими чи непрямими, які можуть вплинути на життя нації: «Поняття національної безпеки виражає прагнення застосувати глобальний підхід до ідентифікації ризиків і загроз, а також до реагування на них шляхом поєднання різних засобів, серед яких знання і прогнозування, захист, превенція, стримування та інтервенція» [58, с. 11-12].

У німецькому законодавстві також відсутня дефініція терміна «національна безпека», однак, як і у Франції, сформована і нормативно оформлена система НБ, а термін «національна безпека» активно використовується у стратегічних документах та урядових актах. Наприклад, Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина (надалі – ФРН) від 23 травня 1949 року не містить визначення терміна «національна безпека», але закріплює фундаментальні положення про захист держави та конституційного ладу (статті 9, 20, 21 та ін.), роль федерації у безпеці й оборонні повноваження (статті 24 п. 2, 73 п.1, 87а та ін.) [7]. Подальша конкретизація відповідного підходу здійснюється у Стратегії НБ Німеччини від 14 червня 2023 року. Документ не містить дефініції, однак розкриває її зміст через концепцію «інтегрованої безпеки», що передбачає взаємозв'язок всіх важливих дійових осіб, інструментів і засобів держави з метою ЗНБ, зокрема захисту країни від зовнішніх загроз. Хоча у стратегічному документі прямо зазначається, що стратегія спрямована на захист країни, вільного демократичного устрою та цінностей і зміцнення у відповідь на зовнішні загрози але, це не пряме нормативне визначення поняття [6, с. 3]. Таким чином, аналіз німецького законодавства та стратегічних документів дає підстави розглядати НБ як

категорію, що відображає здатність держави координувати всі інструменти політики для захисту країни та конституційного ладу від зовнішніх загроз.

У німецькій науковій літературі відсутнє усталене визначення поняття «національна безпека». Після ухвалення Стратегії НБ від 2023 року у науці спостерігається тенденція до подальшого розширення цього поняття, що включає різноманітні сфери ризиків від військових до суспільних. У результаті, поняття «національна безпека» трактується науковцями як стратегічна ціль держави забезпечувати суверенітет, територіальну цілісність та безпеку, а також наявність і розвиток необхідних спроможностей для захисту політичного й економічного устрою перед внутрішніми та зовнішніми загрозами. М. Хенке підкреслює небезпеку розмивання НБ іншими цілями [49, с. 101]. Водночас інші науковці критикують, що поняття, зазначене вище, концептуально не чітке. Вони підкреслюють, що сучасне визначення безпеки стало надто широким, що призводить до втрати акценту на ключові завдання безпекової політики. Відсутність чітко визначених пріоритетів національних інтересів ускладнює вирішення конфліктів цілей та розподіл обмежених ресурсів. Крім того, це створює труднощі у визначенні відповідальних інституцій, підвищує ризик політичної інструменталізації терміна та спричиняє конкуренцію між секторами за ресурси. Окремо наголошується на недостатній конкретизації заходів і інструментів досягнення НБ, а також на невизначеності критеріїв оцінки їх ефективності та майбутніх процесів оновлення стратегії [42, с. 9].

Порівняльно-правовий аналіз показує, що в українському та зарубіжному законодавстві поняття «національна безпека» розкривається через функціональні характеристики та НПА. У науковій літературі простежується тенденція до розширення міждисциплінарності поняття та інтеграції різних сфер ризиків і загроз.

З урахуванням наведених підходів та з метою забезпечення єдності понятійного апарату дослідження, у межах даного дослідження поняття «національна безпека» буде використовуватися як інтегральна характеристика стану захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави

від внутрішніх та зовнішніх загроз, що досягається шляхом скоординованої діяльності інститутів державної влади та інших суб'єктів ЗНБ і слугує основою для аналізу СЗНБ. Це створює підґрунтя для подальшого аналізу поняття «система безпеки» як іншого ключових дефініцій СЗНБ.

У консолідованій версії Договору про ЄС від 26 жовтня 2012 року, термін «система безпеки» так само як і термін «національна безпека» не має нормативно-закріпленого визначення. Натомість питання безпеки ЄС нормативно врегульовуються через сукупність правових механізмів, інституційних структур і форм співробітництва між державами. Ключову роль в цьому контексті відіграє Спільна політики безпеки і оборони ЄС, правові засади якої визначені у статтях 42-46 Договору про ЄС. Аналіз зазначених положень свідчить, що система безпеки ЄС розглядається як комплекс взаємопов'язаних заходів цивільного та військового характеру, спрямованих на запобігання конфліктам, управління кризами та зміцнення міжнародної безпеки [33].

У французькому законодавстві відсутня дефініція терміна «система безпеки» як окремої юридичної категорії. Замість цього використовуються такі поняття, як «національна безпека», «внутрішня безпека», «заходи безпеки», «система контролю» тощо. Так, чинний Кодекс оборони Франції у статті L.1111-1 визначає основні цілі стратегії НБ та політику оборони як сукупність завдань держави, спрямованих на захист населення, забезпечення територіальної цілісності, гарантування безперервності функціонування державних інститутів, протидію збройним агресіям та іншим серйозним загрозам, а також захист життєво важливих інтересів нації. Відповідно до зазначеної норми, всі публічні політики держави беруть участь у ЗНБ, при цьому політика оборони посідає центральне місце у протидії збройним загрозам. Однак визначення саме «системи безпеки» Кодекс не містить [28]. У Національному стратегічному огляді Франції 2025 року при цьому підкреслюється, що сучасна система безпеки має враховувати гібридний характер загроз, технологічну революцію, а також необхідність розвитку європейської автономії у сфері безпеки й оборони (пп. 19-26, 31, 81-83, 157-160) [63].

У французькій науковій літературі поняття «система безпеки» тісно пов'язане з концептом НБ та розглядається як багаторівнева, інтегрована структура, що охоплює державні, приватні та громадські інститути і спрямована не лише на захист фізичної безпеки, а й на утвердження фундаментальних цінностей суспільства. Як зазначає Ж. Пардіні, ефективність НБ значною мірою залежить від функціонування інтегрованої системи безпеки, зокрема від її здатності адаптуватися до багатовимірних загроз, інтегрувати різні компоненти та забезпечувати баланс між безпекою і свободами громадян [65, с. 8].

Е. Фарсі-Магденель та Т. Тюсьє-Дофен у колективній монографії трактують поняття «система безпеки» як інтегровану модель, що поєднує оборонну, внутрішню, економічну, інформаційну та цивільну безпеку. Автори підкреслюють, що система НБ має багаторівневий характер – від локального і національного до європейського та міжнародного рівнів [46, с. 11; 142-144]. Такої ж позиції дотримується Т. Леко у своїй статті, де аналізує ключові етапи становлення сучасної системи НБ Франції, наголошуючи на її інтегрованості, багаторівневості та динамічності [56, с. 70-71].

У німецькому законодавстві та стратегічних документах поняття «система безпеки» має широкий зміст. У Стратегії національної безпеки Німеччини 2023 року воно трактується як інтегрована, багаторівнева система, що охоплює не лише оборонний сектор, а також політичні, економічні, соціальні та екологічні виміри безпеки [6, с. 3-4]. Основний Закон ФРН, зокрема в статтях 1 та 20, закладає нормативно-ціннісні засади державної системи безпеки, пов'язані із захистом демократичного ладу, прав і свобод людини [7]. Стратегія НБ наголошує, що сучасна система безпеки Німеччини ґрунтується на принципі «інтегрованої безпеки», який передбачає узгоджену взаємодію всіх ключових суб'єктів – державних органів, економіки, науки, громадянського суспільства [6, с. 3, 9]. Особливий акцент робиться на адаптивності системи до нових викликів, а також на міждисциплінарному підході, що поєднує політичні, правові й гуманітарні інструменти [8]. До ключових характеристик такої системи належать превентивність, стійкість і спроможність до швидкого реагування на кризи, що

реалізуються як на національному рівні, так і в межах співпраці НАТО та ЄС [6, с. 5-6]. Таким чином, вищезазначене дозволяє розглядати систему безпеки в Німеччині як динамічну, гнучку та інституційно забезпечену сукупність заходів, спрямованих на захист держави, суспільства та особи.

У німецькій науковій літературі поняття «система безпеки» дедалі частіше інтерпретується як інтегрована та превентивна модель забезпечення стійкості держави та суспільства. Зокрема, у статті Т. Бенке та співавторів система безпеки розглядається через концепцію інтегрованої безпеки, яка виходить за межі суто оборонного підходу та ґрунтується на принципі загальнодержавного та загальносуспільного підходу. У межах цього підходу безпека розглядається як постійний процес, спрямований на забезпечення здатності державних інституцій і громадян зберігати дієздатність в умовах гібридних загроз, які реалізуються нижче порогу формального збройного конфлікту. Така система охоплює внутрішню, зовнішню, цифрову та економічну безпеку, однак не зводиться до їх сукупності, оскільки передбачає превентивну міжвідомчу координацію, суспільну залученість і формування стійкості як ключового результату функціонування системи безпеки. У цьому контексті система безпеки постає не лише як інструмент державної політики, а як спільний простір відповідальності держави та суспільства [59].

У межах даного дослідження термін «система безпеки» пропонується використовувати для позначення інституційно організованої державою сукупності органів влади, сил безпеки і оборони, інших суб'єктів та громадян, які здійснюють узгоджену діяльність шляхом реалізації державної політики у сфері захисту національних інтересів у всіх сферах суспільного життя.

Порівняльно-правовий аналіз показує, що підходи до трактування поняття «системи безпеки» у французькому, німецькому, спільному європейському законодавстві й науковій літературі мають тенденцію до розширення цього поняття за межі суто оборонної сфери. В усіх країнах ЄС система безпеки розглядається як багаторівнева, інтегрована та динамічна система, що охоплює не лише державні інститути, а й суспільство, громадян, приватний сектор та інші

суб'єкти. З урахуванням наведених нормативних і наукових підходів, у межах даного дослідження поняття «система безпеки» використовується як інституційно та функціонально організована сукупність державних органів, сил безпеки і оборони, інших суб'єктів публічної та суспільної діяльності, а також встановлених механізмів і інструментів державної політики, що забезпечують узгоджену діяльність із захисту національних інтересів, протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам та підтримання їх інституційної стійкості.

Зміст поняття «забезпечення національної безпеки» в європейському законодавстві вважається за доцільне визначати через аналіз ключових установчих документів ЄС. У консолідованій версії Договору про ЄС від 2012 року, відсутня дефініція «забезпечення національної безпеки» як окрема юридична категорія. Натомість відповідні аспекти ЗНБ розкриваються через визнання суверенітету держав у цій сфері (стаття 4), визначення механізмів співпраці (стаття 4), регламентацію Спільної політики безпеки та оборони ЄС (статті 42-46), зобов'язання щодо взаємної допомоги (стаття 42, пункт 7), а також через міжнародні зобов'язання, зокрема в межах НАТО, з урахуванням того, що політика ЄС у сфері безпеки та оборони не повинна порушувати специфіку національної політики окремих держав (стаття 42, пункт 2). При цьому Спільна політика безпеки та оборони ЄС не замінює національні механізми ЗНБ, а функціонує як форма міждержавної координації у сфері зовнішньої безпеки та оборони [33].

У французькому законодавстві також відсутня дефініція терміна «забезпечення національної безпеки». Замість нього у законодавстві Франції, як вже відмічалось, використовуються такі терміни, як «національна безпека», «стратегія національної безпеки», «національна оборона» та «внутрішня безпека». У зв'язку з цим ЗНБ у праві Франції розкривається функціонально як доктринальна узагальнююча категорія, що дозволяє систематизувати норми французького публічного права через сукупність цілей, повноважень і напрямів публічної діяльності держави. Юридичний фундамент, що дозволяє окреслити зміст цього поняття, закладений у чинному Кодексі оборони Франції в статті

L.1111-1, де встановлено, що всі публічні політики сприяють НБ, що дає підстави характеризувати ЗНБ як міжгалузеву діяльність держави [28]. Складовою ЗНБ є забезпечення внутрішньої безпеки, правові засади якої визначені чинним Кодексом внутрішньої безпеки Франції у статті L.111-1. У цьому Кодексі внутрішня безпека трактується як діяльність, спрямована на захист інституцій, громадського порядку, осіб і майна, що дозволяє розглядати її як один із функціональних напрямів ЗНБ [29]. Конституційні засади ЗНБ закріплені у Конституції Франції від 4 жовтня 1958 року (статті 5, 15 і 21), які визначають розподіл ключових повноважень у цій сфері між Президентом Республіки та Прем'єр-міністром. Інституційним елементом координації діяльності ЗНБ є Рада оборони і національної безпеки, яка як міжвідомчий консультативно-координаційний орган при виконавчій владі забезпечує узгодженість рішень органів державної влади у процесі реагування на загрози та реалізації політики НБ [35]. Таким чином, за французьким законодавством, ЗНБ – функціонально-правова модель, що охоплює оборонну, внутрішню, інституційну та стратегічну складові.

У французькій науковій літературі поняття ЗНБ розглядається насамперед через призму інтегрованого управління системою НБ. Зокрема, Ж. Пардіні акцентує увагу не на формальному визначенні цього поняття, а на умовах ефективності системи безпеки, ключовою з яких є високий ступінь інтеграції між державними структурами, територіями, приватним сектором і громадянами. Автор підкреслює, що така інтеграція має бути динамічною та враховувати еволюцію загроз, що зумовлює необхідність постійної адаптації індикаторів, механізмів управління ризиками та політики безпеки. Відповідно, ефективність ЗНБ пов'язується зі здатністю системи реагувати на зміни у сфері ризиків, залучати всіх ключових партнерів і відновлювати довіру громадян до держави як центрального суб'єкта управління безпекою [71, с. 8].

Аналіз німецького законодавства дає підстави розглядати поняття ЗНБ як інтегрований підхід до координації та управління у сфері НБ. В Основному Законі ФРН правові засади ЗНБ формуються через конституційні принципи

демократичної держави (стаття 20), механізми реагування на надзвичайні ситуації (статті 35, 91, 115а-115л), участь у системах колективної безпеки ЄС та міжнародних організацій (статті 23-25), а також через чітко визначені сфери компетенції державних органів (статті 73, 74, 87а) [7]. У Стратегії НБ Німеччини 2023 року ЗНБ базується на принципі «інтегрованої безпеки», що передбачає комплексну взаємодію державних інститутів, суспільства, економіки, збройних сил та органів правопорядку, а також тісну координацію з ЄС і НАТО [6, с. 3-6, 9]. Такий підхід забезпечує гнучкість, стійкість і здатність ефективно реагувати на сучасні загрози.

У німецькій науковій літературі термін «забезпечення національної безпеки» застосовується порівняно рідко. Натомість домінують такі концепти, як «національна безпека», «архітектура безпеки», «мережева (загальнодержавна) безпека» та «загальнодержавний підхід». Так, в аналітичній (дорадчій) записці, підготованій науковими службами Бундестагу, функціональне осмислення ЗНБ, здійснюється через концепт «стратегії національної безпеки», яка розглядається як «загальнодержавний майстерплан». Така стратегія спрямована на розмежування сфер відповідальності між різними відомствами, запобігання дублюванням і прогалинам у політиці безпеки та зазвичай охоплює три ключові складові: визначення безпекових загроз і ризиків, формулювання стратегічних цілей і добір інструментів для їх досягнення [57, с. 4]. Водночас, у позиційному документі наукового товариства імені Фраунгофера поняття ЗНБ інтерпретується в межах «загальнонаціональної стратегії цивільної безпеки», що ґрунтується на міжвідомчому та міжсекторальному підході. У цій моделі ключову роль відіграють не лише державні органи, а й наукові інститути, приватний сектор та громадянське суспільство, що відображає мережевий характер сучасної безпекової політики [47, с. 3]. Отже, у німецькій науковій літературі ЗНБ здебільшого розглядається через поняття стратегії, архітектури безпеки та загальнодержавного підходу, які передбачають координацію дій між різними суб'єктами безпекової політики. Подальший аналіз вбачається за доцільне зосередити на сучасних наукових дослідженнях, у яких ці підходи

конкретизуються в контексті Національної стратегії безпеки ФРН та пов'язаної з нею концепції «інтегрованої безпеки».

Так, у колективній монографії, присвяченій аналізу змісту, функцій, процесів інституціоналізації та критичній оцінці сучасної системи (архітектури) ЗНБ в Німеччині, за редакцією Г. Януша та Т. Дьорфлера, центральним аналітичним поняттям виступає концепція «інтегрованої безпеки». Як стверджують автори цей концепт, запроваджений у Національній стратегії безпеки ФРН від 2023 року, ґрунтується на широкому розумінні безпеки та передбачає узгоджену взаємодію між усіма рівнями влади, державними відомствами, приватним сектором і громадянським суспільством [51, с. 9-23]. У науковому аналізі наголошується, що ЗНБ в такій логіці має розглядатися не як статичний стан, а як динамічний і процесуальний механізм, спрямований на цілісне, гнучке та адаптивне реагування на різні загрози. Водночас, у дослідженнях, представлених у збірнику, критикується практична реалізація цієї концепції: зокрема, підкреслюється фрагментарність інституційної архітектури безпеки, брак її чіткої інституціоналізації, насамперед відсутність Національної ради безпеки, а також недостатня інтеграція німецької моделі безпеки з європейськими безпековими структурами [51, с. 25-30; 33]. У підсумку автори доходять висновку, що ефективно ЗНБ потребує постійного перегляду стратегічних підходів, адаптації інституційних механізмів і системного врахування нових ризиків і викликів.

В українському законодавстві термін «забезпечення національної безпеки» не використовується, що підтверджується аналізом чинних НПА та законодавчої термінології [21]. На підставі положень Закону України «Про національну безпеку України» від 2018 року [10] зміст поняття забезпечення національної безпеки може бути розкритий через дефініцію терміна «національна безпека» (стаття 1), а також через визначення суб'єктів, принципів і механізмів реалізації державної політики у цій сфері. ЗНБ здійснюється діяльністю органів державної влади, сил безпеки і сил оборони, оборонно-промислового комплексу, а також громадян і громадських об'єднань (стаття 12). Закон закріплює основні принципи

державної політики у сферах НБ і оборони верховенство права, прозорість, підзвітність, демократичний цивільний контроль (стаття 3), а також визначає механізми її реалізації, зокрема стратегічне планування, демократичний цивільний контроль, фінансування та міжнародне співробітництво (статті 4-11, 24, 25-33, 35). Таким чином, зміст поняття комплексно розкривається через систему норм Закону України «Про національну безпеку України», які регламентують принципи, функції суб'єктів, механізми та інструменти реалізації відповідної діяльності.

У науковій українській літературі поняття ЗНБ трактується, з одного боку, як сукупність взаємопов'язаних видів діяльності у політичній, економічній, соціальній, військовій, інформаційній, екологічній та інших сферах, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз [3, с. 34-35]. При цьому наголошується, що ключовим суб'єктом ЗНБ виступає держава, яка реалізує відповідні функції через систему органів законодавчої, виконавчої та судової влади, водночас залучаючи громадянське суспільство і особу до процесів виявлення та нейтралізації загроз. З іншого боку, вітчизняні дослідники підкреслюють концептуальну складність самого феномену НБ, розглядаючи його не лише як стан захищеності, а як соціальне явище і соціальний конструкт, зміст якого формується під впливом різноманітних чинників [19, с. 75-85]. Таким чином, у вітчизняній науковій літературі ЗНБ розглядається як процес, діяльність або комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на досягнення стану безпеки.

Відповідно до вищенаведеного та Закону України «Про національну безпеку», ЗНБ можна визначити як діяльність органів державної влади, сил безпеки і оборони, громадян та громадських об'єднань, яка спрямована на захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз шляхом реалізації комплексу правових, організаційних, інформаційних, кадрових, фінансових, матеріально-технічних та інших заходів, визначених законом. Запропоноване визначення дозволяє чіткіше окреслити

предмет дослідження цієї магістерської роботи, уникнути термінологічних різночитань і забезпечити послідовну логіку подальшого наукового аналізу.

Така інтерпретація формує методологічну основу подальшого аналізу СЗНБ ЄС та логічно підводить до дослідження інституційної стійкості як здатності цієї системи функціонувати й адаптуватися в умовах різних типів загроз.

У європейському законодавстві зміст поняття «інституційна стійкість» розкривається у стратегічних документах Європейської Комісії, зокрема у Звіті про стратегічне прогнозування 2025 року. У цьому Документі поняття стійкості набуває ширшого змісту, ніж здатність інституцій реагувати на кризові ситуації та підтримувати наявний стан. Наголос робиться на необхідності трансформаційної та проактивної моделі стійкості, яка передбачає здатність інституцій передбачати загрози, адаптуватися до довгострокових структурних змін і діяти на випередження в умовах зростаючої невизначеності. Такий підхід, окреслений у документі як «resilience 2.0», поєднує інституційну здатність до підготовки та прогнозування з орієнтацією на збереження демократичних засад, справедливості та сталого розвитку, що розглядається як необхідна передумова ефективного функціонування ЄС в сучасному безпековому середовищі [30, с. 1-2].

У науковій літературі стосовно цього поняття сформувалося кілька пов'язаних між собою підходів, які визначають сучасне розуміння інституційної стійкості. У межах неоінституціонального підходу поняття стійкості трактується як поєднання формальних правил, норм, цінностей і легітимності. Нормативно-легітимаційний підхід виходить із того, що інституції є стійкими настільки, наскільки вони сприймаються суспільством як морально виправдані та справедливі. Адаптивно-динамічний підхід підкреслює, що стійкість неможлива без здатності до адаптації, водночас адаптація потребує процедурного «якоря», який забезпечує її легітимність. Комунікативно-системний підхід, у свою чергу, розглядає інституційну стійкість як властивість усього інституційного середовища, а не виключно державного апарату. Таким чином, у сфері безпеки

ЄС інституційна стійкість охоплює здатність інституцій підтримувати функціональність і ефективність управління в умовах зміни загроз, поєднуючи адаптивність із процедурною легітимністю, підзвітністю та демократичним характером ухвалення рішень [66, с. 2-4].

У французькому законодавстві відсутня юридично закріплена дефініція терміна «інституційна стійкість», бо французька правова традиція загалом уникає жорстких визначень у сфері безпеки, залишаючи зміст ключових понять на рівні функціонального опису. Це відповідає підходу Франції до НБ, де акцент робиться на практичних характеристиках і завданнях системи.

У Національному стратегічному огляді Франції за 2025 рік замість поняття «інституційна стійкість» використовується ширше поняття «стійкість», яке не подається у вигляді окремої дефініції, а розкривається через цілі, характеристики та завдання держави, суспільства, економіки й громадянського сектору. У документі стійкість трактується як здатність держави та Нації загалом протистояти кризам і загрозам, у тому числі гібридного характеру, забезпечувати безперервність функціонування ключових систем, швидко відновлюватися після дестабілізаційних впливів і зберігати спроможність до реалізації стратегічних функцій НБ (пункти 155-161, 189, 222, 264-275) [63].

У французькій науковій літературі інституційна стійкість розуміється як здатність державних і соціальних інституцій діяти в умовах різних безпекових загроз шляхом адаптації, відновлення та збереження внутрішньої цілісності. В аналітичній записці В. Турне інституційна стійкість розкривається через здатність держави контролювати, агрегувати та захищати дані, що формують основу її спроможності й легітимності, а також через необхідність посилення організаційної взаємодії та подолання фрагментації і дублювання функцій у системі публічного управління [73, с. 1-4; 7-11].

У німецькому законодавстві поняття «інституційна стійкість» реалізується через систему конституційних механізмів Основного закону ФРН. Йдеться, зокрема, про норми, спрямовані на захист демократичного конституційного ладу та протидію його ліквідації (статті 1, 20, 21, 79 ч. 3), запобігання внутрішнім

антиконституційним загрозам (статті 18, 21, 20 ч. 4), а також забезпечення стабільного функціонування основних органів державної влади й судової системи, у тому числі в умовах надзвичайного стану та стану оборони (статті 38-69, 92-97, 115а-115л) [7].

У німецьких наукових дослідженнях у сфері НБ інституційна стійкість розглядається як аналітична категорія, що характеризує здатність державних інституцій та суспільства адаптуватися до кризових ситуацій і зберігати функціональність у разі порушень. Як підкреслює Б. Шарте, у Стратегії НБ Німеччини 2023 року стійкість трактується не як статична міцність чи простий опір загрозам, а як адаптивна спроможність, тобто здатність до змін з метою збереження базових функцій і ціннісної ідентичності демократичного ладу [72, с. 65-66, 68].

Таким чином, порівняльно-правовий аналіз законодавств і наукової літератури свідчить про те, що зміст поняття «інституційна стійкість» розкривається через функціональні характеристики, принципи управління та стратегічні підходи до ЗНБ. У європейських державах інституційна стійкість акцентує поєднання адаптивності, міжінституційної взаємодії та збереження демократичної легітимності, тоді як в Україні пріоритет надається комплексності, координації та безперервності функціонування державних інституцій в умовах кризових загроз.

З урахуванням наведених нормативних і наукових підходів, у межах даного дослідження інституційна стійкість розуміється як здатність державних інституцій та інших суб'єктів ЗНБ забезпечувати безперервне, скоординоване й ефективне виконання покладених на них функцій в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, кризових та надзвичайних ситуацій, у тому числі гібридного характеру та правового режиму воєнного стану, а також адаптуватися до змін безпекового середовища, відновлювати управлінські спроможності та зберігати демократичний і правовий характер державного управління.

Подальший перехід до аналізу поняття «організаційне розмежування» є логічним, оскільки саме чітке визначення функцій і меж відповідальності

інституцій у СЗНБ створює передумови для ефективної взаємодії та підвищення інституційної стійкості держави. У законодавстві ЄС зміст поняття організаційного розмежування реалізується через систему принципів і механізмів, що забезпечують інституційний баланс, розподіл компетенцій, субсидіарність, а також чітке розмежування повноважень між інституціями ЄС та державами-членами. Інституційний баланс є базовим принципом функціонування ЄС й описує структуроване розмежування повноважень між його інституціями – Європейським Парламентом, Радою, Комісією та Європейською Радою. У науковій літературі цей принцип прямо протиставляється класичному поділу влади та трактується як система взаємного обмеження і координації інституційних повноважень [40]. Згідно із статтею 5 пунктів 1-2 консолідованої версії Договору про ЄС від 2012 року, ЄС діє виключно в межах компетенцій, наданих йому державами-членами, що відображає вертикальне організаційне розмежування між наднаціональним та національним рівнями. Принципи субсидіарності та пропорційності, закріплені в статті 5 пунктах 3-4, визначають умови реалізації повноважень ЄС та механізм їх функціонального розподілу в межах багаторівневої системи управління. Горизонтальне організаційне розмежування між інституціями ЄС забезпечується через чітке визначення їхніх функцій у Договорі: Європейська Рада визначає загальні політичні напрями розвитку Союзу, не здійснюючи законодавчих функцій (стаття 15 пункт 1), Європейська Комісія володіє правом законодавчої ініціативи, але не ухвалює нормативних актів (стаття 17 пункт 2), тоді як Європейський Парламент і Рада спільно здійснюють законодавчі та бюджетні функції (статті 14 і 16) [33]. Сукупно ці положення формують стабільну систему організаційного розмежування, яка сприяє інституційній стійкості та узгодженому функціонуванню Європейського Союзу.

У французькому законодавстві зміст поняття організаційного розмежування у контексті СЗНБ реалізується через принцип поділу влад, інституційне розмежування функцій між органами держави та конституційну організацію державних повноважень. Ці елементи формують структуровану

модель взаємодії органів публічної влади, що забезпечує стабільність і безперервність функціонування держави, у тому числі в безпековій сфері. Конституція Франції закріплює принцип поділу влади через розмежування законодавчої, виконавчої та судової влади, водночас не встановлюючи їх жорсткої ізоляції, а передбачаючи взаємне стримування та інституційну взаємодію. Інституційне розмежування функцій між органами держави реалізується, зокрема, через горизонтальний розподіл повноважень: Парламент визначає сферу закону та здійснює контроль за діяльністю Уряду (статті 24, 34), Уряд здійснює у сфері НБ регламентарну владу – тобто владою на основі закону (стаття 37), а Президент Республіки виконує роль гаранта незалежності держави, територіальної цілісності та дотримання міжнародних зобов'язань, а також очолює збройні сили (статті 5, 15). Контроль за відповідністю законів Конституції здійснює Конституційна рада (статті 61-62), що забезпечує верховенство конституційних норм у системі державного управління [35]. Сукупність цих положень формує французьку модель організаційного розмежування, яка сприяє інституційній стійкості держави та ефективному функціонуванню СЗНБ.

У французькій науковій літературі поняття організаційного розмежування використовується як аналітична категорія для пояснення структури державної влади та механізмів її функціонування. Таке поняття пов'язується з принципом поділу влади і теорією розподілу державних функцій, які розглядаються не як суто абстрактні політичні ідеї, а як засадничі елементи конституційної організації держави. У статті С. Мутона підкреслюється, що відповідно до положення, сформульованого Ш.-Л. Монтеск'є, жоден орган не може концентрувати дві основні функції влади, оскільки це створює загрозу авторитаризму та порушення свобод [61, с. 825]. З огляду на це, інженерія сучасної конституційної держави спрямована на розподіл законодавчої, урядової та судової функцій між різними органами, між якими встановлюються відносини співпраці та взаємного контролю [61, с. 825-826]. У такому розумінні організаційне розмежування державної влади постає як організаційний механізм,

що запобігає концентрації повноважень і забезпечує збалансоване функціонування державних інституцій. Це набуває особливого значення у сфері НБ, де організаційне розмежування органів влади є передумовою ефективного та стійкого державного управління.

У німецькому законодавстві термін «організаційне розмежування» безпосередньо не використовується, однак його зміст реалізується через систему конституційних норм Основного Закону ФРН. Передусім йдеться про принцип поділу влади (стаття 20, пункт 2), а також федеративний розподіл компетенцій між Федерацією та землями, що закріплений у статтях 30, 70-74 та 83-91 Основного Закону. У сфері НБ функціональне та інституційне розмежування повноважень забезпечується через визначення виключної компетенції Федерації у питаннях оборони, захисту конституційного ладу та безпеки (стаття 73), створення власної федеральної адміністрації у безпековому секторі (стаття 87), а також спеціальний правовий режим стану оборони (статті 115а-115і). Водночас, Основний Закон передбачає механізми міжрівневої координації без скасування автономії суб'єктів федерації, зокрема через норми про взаємну адміністративну допомогу та спільні дії в умовах надзвичайних ситуацій (статті 35, 91) [7]. Таким чином, у межах конституційної моделі Німеччини організаційне розмежування постає як системний принцип розподілу владних функцій і відповідальності, що поєднує чітке розмежування компетенцій із можливістю координації в разі загроз НБ.

У німецькій науковій літературі організаційне розмежування у сфері НБ пов'язане з фрагментованою структурою безпекової політики, що проявилось під час розроблення та реалізації першої Національної стратегії безпеки від 2023 року [42, с. 10-11]. Т. Дьорфлер і Г. Януш підкреслюють, що розподіл повноважень між численними міністерствами та відсутність Національної ради безпеки відображають інституційну модель, засновану на збереженні автономії органів і відомств, а не централізоване управління [42, с. 13-14]. У цьому контексті організаційне розмежування означає поєднання функціонального поділу компетенцій і необхідності постійної міжвідомчої координації без

жорсткої ієрархії [42, с. 22]. Такий підхід узгоджується з концептом security governance, який описує координацію безпеки через взаємодію кількох автономних центрів ухвалення рішень за відсутності централізованого управління [44, с. 120-121].

Таким чином, порівняльно-правовий аналіз свідчить, що хоча у вищезазначених законодавствах відсутні чіткі юридичні дефініції поняття «організаційне розмежування», його зміст реалізується через принципи поділу влади, інституційного балансу, розподілу компетенцій, субсидіарності, координації та спеціалізації функцій. У кожній країні чи системі цей принцип адаптується до особливостей інституційної структури, забезпечуючи стійкість, ефективність та узгодженість СЗНБ.

Отже, з урахуванням наведених нормативних і наукових підходів та з метою забезпечення єдності понятійного апарату дослідження, у межах даного дослідження поняття «організаційне розмежування» використовується як організаційно-правовий принцип функціонування СЗНБ, що полягає у нормативно закріпленому розподілі функцій, повноважень, компетенцій і відповідальності між суб'єктами публічної влади та іншими учасниками цієї системи з метою запобігання концентрації повноважень, уникнення дублювання функцій, забезпечення координації, підзвітності та ефективності управління в умовах мирного часу, кризових ситуацій і воєнного стану.

Водночас, саме наявність чіткого організаційного розмежування ще не гарантує результативності функціонування СЗНБ, що зумовлює необхідність подальшого аналізу поняття «інституційна ефективність» як здатності відповідних інституцій реалізовувати покладені на них повноваження з належним рівнем результативності, координації та відповідності поставленим безпековим цілям.

Поняття «інституційна ефективність» у контексті СЗНБ ЄС може бути осмислене як сукупність нормативно встановлених вимог до функціонування інституцій ЄС та їхньої взаємодії з державами, спрямованих на узгоджене, послідовне та результативне досягнення цілей ЄС у сферах внутрішньої й

зовнішньої безпеки (Преамбула; статті 1, 3). Установчі договори закріплюють обов'язок інституцій діяти в межах наданих повноважень, забезпечуючи узгодженість, ефективність і безперервність політик та дій ЄС (стаття 13, п. 1-2), а також покладають на держави обов'язок співпраці й утримання від заходів, які можуть зашкодити досягненню цілей ЄС (стаття 4 п.3). У сфері спільної зовнішньої та безпекової політики ефективність інституційного механізму пов'язується з вимогою єдності, узгодженості та результативності дій ЄС і держав-членів (стаття 24 п. 3, 26 п.2), тоді як у межах Спільної політики безпеки і оборони вона конкретизується через надання ЄС операційної спроможності з використанням цивільних і військових ресурсів держав (стаття 42) [33]. Таким чином, інституційна ефективність у системі забезпечення безпеки ЄС має чітко виражену нормативно-правову основу та формується через механізми повноважень, принципів і обов'язків, визначених установчими договорами.

Інституційну ефективність у СЗНБ Франції можна визначити через сукупність конституційних і галузевих норм та стратегічних документів. Конституційна модель передбачає централізоване керівництво, за якого Президент виступає гарантом національної незалежності й територіальної цілісності та є главою збройних сил (статті 5, 15) [35]. Ці положення деталізуються в чинному Кодексі оборони, який закріплює провідну роль Президента у діяльності Ради оборони і національної безпеки та її спеціалізованих формацій (ст. L.1121-1, L.1122-1), а також визначає структуру системи оборони, розмежування повноважень між органами виконавчої влади й механізми міжвідомчої координації (ст. L.1111-2 – L.1111-4, L.1131-1, L.1141-1 – L.1142-5) [28]. Функціональний вимір інституційної ефективності розкривається у звіті Генерального секретаріату НБ і оборони за 2024 рік як здатність держави до стратегічного передбачення, підготовки та реагування на загрози на основі узгоджених дій різних органів влади [67, с. 12-13]. У Національному стратегічному огляді 2025 року ці характеристики відображені через стратегічні орієнтири, що охоплюють єдність керівництва, інституційну координацію, операційну готовність, інтеграцію цивільних і військових інструментів та

стратегічну автономію держави (SO 2, SO 4, SO 6, SO 8, SO 10) [63]. Таким чином, інституційна ефективність – це функціональна характеристика системи НБ, яка впливає з її нормативної логіки та інституційної організації.

У французькій науковій літературі зміст поняття «інституційна ефективність» розглядається через опис умов інституційного дизайну, здатності державних інституцій забезпечувати безперервність життєво важливих функцій, адаптуватися до нових типів загроз, долати інституційну фрагментацію, а також контролювати циркуляцію даних і підтримувати довіру громадян та легітимність інституцій [73, с. 1-4; 7-11]. Таким чином, інституційна ефективність не зводиться до результативності державної політики, а означає функціональну й організаційну спроможність інституцій підтримувати цілісність і стійкість держави.

Інституційна ефективність у СЗНБ Німеччини теоретично визначається на основі чіткого нормативного розмежування повноважень між Федерацією та федеральними землями, поєднаного з обов'язковими механізмами міжінституційної взаємодії. Основний закон ФРН від 1949 року закріплює пріоритетну компетенцію земель у здійсненні державних функцій (стаття 30), водночас визначаючи сфери виключної та конкурентної законодавчої відповідальності Федерації та земель (статті 70-74), насамперед у питаннях оборони, захисту конституційного ладу й безпеки держави (стаття 73 пункти 1, 9а, 10; стаття 87; стаття 87а). Важливим елементом інституційної стійкості виступає обов'язок взаємної правової та адміністративної допомоги між органами різних рівнів влади, що забезпечує узгоджені дії в умовах надзвичайних ситуацій і криз (стаття 35) [7]. Концептуальним розвитком цієї моделі є політика інтегрованої безпеки, яка передбачає системну координацію військових, цивільних, поліцейських та інших державних і суспільних інструментів задля комплексного реагування на сучасні загрози НБ [6, с. 5-9].

У німецькій науковій літературі поняття інституційна ефективність набуває ключового значення для СЗНБ. Приклад Німеччини засвідчує, що ефективність інституцій проявляється через їхню здатність адекватно реагувати на актуальні

загрози, формувати стратегічні пріоритети та забезпечувати їх практичну реалізацію. У Національній стратегії безпеки Німеччини від 2023 року центральна роль у системі безпеки відводиться Бундесверу як основному інструменту стримування й оборони, а також наголошується на зміцненні партнерств у межах ЄС і НАТО [52]. Водночас процес підготовки цього стратегічного документа демонструє значущість внутрішньої інституційної взаємодії та впливу професійних акторів на формування стратегічного результату. Разом з тим, навіть за умов посилення окремих інститутів, стратегія виявляє обмеження інституційної ефективності в інших сферах, що свідчить про її нерівномірний характер у межах системи НБ [70].

Отже, порівняльно-правовий аналіз свідчить, що попри відсутність у вищезазначених законодавствах чітко закріпленої дефініції поняття «інституційна ефективність», його зміст реалізується через сукупність нормативно встановлених принципів, повноважень і обов'язків суб'єктів сектору безпеки, механізмів координації та взаємодії між інституціями, а також вимог до результативності й узгодженості державної політики у сфері НБ.

Врешті-решт, з урахуванням наведених нормативних і наукових підходів та з метою забезпечення єдності понятійного апарату дослідження, у межах даного дослідження поняття «інституційна ефективність» тлумачиться як інтегральна характеристика спроможності системи інституцій НБ діяти узгоджено, результативно та відповідно до закріплених повноважень і принципів.

Таким чином, відібрані для аналізу поняття: «національна безпека», «система безпеки», «забезпечення національної безпеки», «інституційна стійкість», «організаційне розмежування» та «інституційна ефективність» утворюють цілісний понятійно-категоріальний апарат дослідження СЗНБ ЄС. Їх використання дозволяє охопити ключові виміри функціонування цієї системи: від визначення цілей і об'єктів захисту (національна безпека), структурної організації суб'єктів і механізмів (система безпеки), процесу реалізації державної політики ЗНБ (забезпечення національної безпеки) до характеристик інституційної спроможності діяти в умовах загроз (інституційна стійкість),

впорядкованості повноважень і взаємодії суб'єктів (організаційне розмежування) та досягнення практичних результатів відповідно до встановлених цілей і принципів (інституційна ефективність). Саме такий комплексний підхід створює методологічні передумови для подальшого порівняльно-правового аналізу СЗНБ окремих країн ЄС та формування релевантних висновків для України.

Підсумовуючи вважаємо, що проведений нами аналіз понятійно-категоріального сфери ЗНБ ЄС створює теоретичне підґрунтя для подальшого комплексного дослідження СЗНБ.

1.3. Методи та методика дослідження системи забезпечення національної безпеки ЄС

Вирішення задекларованих завдань дослідження СЗНБ ЄС здійснювалося з використанням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, що забезпечило всебічний і системний аналіз обраного предмета. Застосування різних методів було зумовлене складною багаторівневою природою СЗНБ ЄС, яка поєднує наднаціональні та міжурядові елементи, а також специфікою правового регулювання цієї сфери.

Використання конкретно-проблемного та порівняльно-правового методів дозволило зосередитися на аналізі ключових проблем функціонування СЗНБ ЄС у, а також зіставити інституційні й правові моделі окремих держав у подальших розділах роботи.

Ключовим у дослідженні є формально-юридичний метод, який використано для аналізу положень установчих договорів ЄС, міжінституційних угод та стратегічних документів у сфері безпеки. За допомогою цього методу в підрозділі 2.2 було здійснено аналіз норм Маастрихтського, Амстердамського та Лісабонського договорів, визначено обсяг повноважень ЄС у СЗНБ, процедурні механізми ухвалення рішень та правові обмеження, що виключають підміну національної відповідальності держав наднаціональними структурами. Цей метод дозволив встановити нормативний характер і юридичну силу відповідних положень, а також їх місце в договірній системі ЄС.

Для дослідження структури суб'єктів СЗНБ ЄС та розподілу їхніх повноважень застосовано інституційний аналіз. Цей метод використано насамперед у Розділах II і III для виявлення ролі інституцій ЄС, держав та міжнародних партнерів у формуванні й реалізації безпекової політики. Інституційний аналіз дав змогу показати, що СЗНБ ЄС не має автономного центру ухвалення рішень у сфері НБ, а функціонує як координаційний механізм взаємодії держав.

Важливу методологічну роль у дослідженні відіграв системний підхід, який забезпечив розгляд СЗНБ ЄС як цілісної сукупності взаємопов'язаних правових, інституційних і організаційних елементів. Застосування цього підходу у Розділі II дозволило простежити взаємозв'язок між договірними нормами, міжінституційними домовленостями ЄС-НАТО та стратегічними документами ЄС, а також виявити внутрішню логіку формування правової архітектури безпеки ЄС.

З метою аналізу функцій окремих елементів СЗНБ ЄС та їх взаємодії застосовано структурно-функціональний метод. Використання цього методу дозволило визначити функціональне призначення Спільної зовнішньої та безпекової політики, Спільної політики безпеки та оборони, а також механізмів співпраці ЄС із НАТО. Структурно-функціональний аналіз був використаний у підрозділі 2.2 і Розділі III, що дало змогу встановити, як окремі правові та інституційні компоненти забезпечують узгоджене функціонування СЗНБ.

Поєднання інституційного, системного та структурно-функціонального підходів дало змогу розглянути СЗНБ ЄС як цілісну нормативну конструкцію, у межах якої взаємодія між різними рівнями та суб'єктами ґрунтується на принципах координації, розмежування компетенцій і збереження суверенітету держав, дозволило розкрити багаторівневу природу СЗНБ ЄС та її роль у сучасній міжнародній безпековій архітектурі. Встановлено, що система забезпечення безпеки ЄС не підміняє національні системи безпеки держав-членів, а виступає нормативним та координаційним ядром, що формує спільні принципи, стандарти й механізми взаємодії у сфері безпеки.

Для узагальнення результатів дослідження та формування висновків застосовано аналітичний метод, який використовувався на всіх етапах роботи, зокрема під час підготовки висновків до Розділів II і III. Аналітичний метод дозволив систематизувати отримані дані, зіставити різні правові та інституційні підходи та сформулювати обґрунтовані висновки щодо особливостей функціонування СЗНБ ЄС.

Таким чином методика дослідження ґрунтується на послідовному поєднанні зазначених методів: від формально-юридичного аналізу нормативних джерел до системного й інституційного узагальнення результатів. Такий підхід забезпечив комплексне вивчення предмета дослідження та створив методологічну основу для подальшого порівняльно-правового аналізу національних моделей СЗНБ окремих країн ЄС та оцінки можливостей адаптації їхнього досвіду для України.

Висновки до Розділу I

Аналіз стану наукової розробки проблематики засвідчив наявність значного масиву вітчизняних і зарубіжних досліджень, водночас виявив їх переважно фрагментарний характер та нестачу цілісних порівняльно-правових робіт, орієнтованих на адаптацію європейського досвіду для України. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу національних моделей безпеки окремих країн ЄС.

На основі порівняльно-правового аналізу європейського, французького, німецького та українського законодавства й наукових підходів сформовано узгоджене розуміння ключових категорій, зокрема «національна безпека», «система безпеки», «забезпечення національної безпеки», «інституційна стійкість», «організаційне розмежування» та «інституційна ефективність», що забезпечує методологічну цілісність подальшого дослідження. Встановлено, також що ЗНБ має комплексний, інтегрований і процесуальний характер та охоплює правові, організаційні, інституційні й стратегічні механізми реагування на загрози.

Застосування інституційного, системного та структурно-функціонального підходів, поєднання загальнонаукових і спеціальних методів дозволило розкрити логіку функціонування СЗНБ ЄС і пояснити, чому саме система забезпечення ЄС виступає основою для національних моделей безпеки окремих країн, а також комплексно охарактеризувати СЗНБ ЄС як багаторівневу договірну конструкцію, що поєднує наднаціональні та міжурядові елементи.

РОЗДІЛ II.

ЗМІСТ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЄС, ЇЇ ГЕНЕЗА, МІСЦЕ В СУЧАСНІЙ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕКОВІЙ АРХІТЕКТУРІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ

2.1. Зміст системи забезпечення національної безпеки ЄС її генеза та місце в сучасній міжнародній безпековій архітектурі

Визначальною для розуміння правової природи СЗНБ ЄС є норма статті 4 пункту 2 консолідованої версії Договору про ЄС від 2012 року, яка закріплює, що НБ залишається виключною сферою відповідальності самих держав. Договір водночас зобов'язує ЄС поважати основні функції держави, що стосується забезпечення НБ, зокрема територіальної цілісності, підтримання правопорядку та охорону прав і свобод громадян [33]. За цих умов ЄС не наділяється власними суверенними повноваженнями у сфері НБ, а його участь обмежується створенням правових та інституційних умов для координації дій всіх держав у межах договірно визначеної політики.

З огляду на відсутність у ЄС власної відповідальності за НБ, його роль у цій сфері реалізується передусім через інституційні механізми політичної координації, що здійснюються в межах повноважень, наданих ЄС установчими договорами. Відповідно до статті 5 Договору про ЄС, така діяльність заснована на принципі конфедерації, а здійснення відповідних повноважень підпорядковується принципам субсидіарності та пропорційності, що виключає наділення ЄС самостійними повноваженнями у сфері ЗНБ [33]. Саме у такому контексті Договір про ЄС формує спільну політику зовнішньої діяльності та безпекової взаємодії держав, які знаходять свій нормативний розвиток у положеннях про Спільну зовнішню та безпекову політику.

Спільна зовнішня та безпекова політика виступає ключовим наднаціональним рамковим механізмом координації національних СЗНБ держав ЄС. Відповідно до статей 21-24 Договору про ЄС, саме в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики формується узгоджений підхід держав до

питань, що стосуються безпеки, захисту спільних цінностей та фундаментальних інтересів, без підміни їхньої суверенної відповідальності у сфері НБ [33]. Особливі правила і процедури Спільної зовнішньої та безпекової політики, зокрема міжурядовий характер ухвалення рішень, переважне застосування принципу одностайності та виключення законодавчих актів, підтверджують, що ЄС функціонує не як самостійний суб'єкт ЗНБ, а як наднаціональна політика узгодження та взаємодії національних безпекових моделей держав.

У межах такої наднаціональної моделі координації Спільна зовнішня та безпекова політика характеризується специфічними процедурами ухвалення рішень, які підкреслюють міжурядовий та координаційний характер системи безпеки. Як передбачено статтею 24 Договору про ЄС, Спільна зовнішня та безпекова політика визначається та реалізується переважно шляхом одностайних рішень Європейської Ради та Ради, без ухвалення законодавчих актів Союзу. Роль інституцій ЄС у цій сфері є функціонально обмеженою, а реалізація рішень значною мірою покладається на держави-члени, які зобов'язані діяти в дусі лояльності та взаємної солідарності [33].

У межах Спільної зовнішньої та безпекової політики подальший розвиток наднаціональної моделі координації у сфері безпеки забезпечується через Спільну політику безпеки та оборони. Відповідно до статей 42-46 Договору про ЄС, Спільна політика безпеки та оборони є складовою Спільної зовнішньої та безпекової політики та надає ЄС операційну спроможність використовувати цивільні та військові засоби у межах місії за межами ЄС. Водночас Договір не передбачає створення власних збройних сил ЄС і прямо встановлює, що виконання відповідних завдань здійснюється із використанням спроможностей, які надаються державами-членами. За таких умов у структурі СЗНБ ЄС Спільна політика безпеки та оборони виступає операційним елементом наднаціональної моделі, спрямованої на координацію та узгодження дій держав без підміни їхньої суверенної відповідальності у сфері НБ.

Таким чином СЗНБ ЄС постає як багаторівнева договірна конструкція, у межах якої ЄС не перебирає на себе суверенні функції держав, а виступає

наднаціональною моделлю координації та узгодження безпекової політики держав-членів, її зміст визначається поєднанням політико-координаційного рівня Спільної зовнішньої та безпекової політики та операційного рівня Спільної політики безпеки та оборони, що функціонують у межах чітко окреслених договірних повноважень. Така модель забезпечення безпеки не є сталою або завершеною, а формувалася поступово у відповідь на зміни безпекового середовища та розвиток інтеграційних процесів у ЄС, що зумовлює необхідність звернення до аналізу її генези та еволюції.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до періодизації формування, становлення і розвитку СЗНБ ЄС, що обумовлено її особливою правовою природою та еволюційним характером в межах європейських інтеграційних процесів. Враховуючи, що ЄС не володіє власними суверенними повноваженнями у сфері НБ, а виконує функцію наднаціональної моделі координації безпекової політики держав-членів, розвиток відповідної системи відбувався поступово, через поетапне розширення договірно визначених механізмів політичної та безпекової взаємодії.

М. Ріддервольд та П. Рікер розділяють три ключові етапи розвитку системи безпеки ЄС. На їх погляд, перший етап (довготривалий і підготовчий) охоплює період після завершення Холодної війни і до 2014 року. Цей етап характеризується обмеженою ефективністю, оскільки ЄС страждав від так званого розриву між очікуваннями та можливостями. Основними проблемами були внутрішні розбіжності між державами, нестача спільних ресурсів та обмежені інструменти у сфері безпеки. Другий етап тривав з 2014 до 2022 року, коли Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС почала поступово зсуватися у бік більш стратегічного підходу. У цей період сформувалася зовнішньополітична ідентичність ЄС, яка поєднує відданість міжнародному праву та нормам із зростаючою увагою до власних безпекових інтересів і стійкості. Третій етап триває з 2022 року і пов'язаний із повномасштабною війною росії проти України. Саме після 2022 року ЄС почав демонструвати якісно новий рівень безпеки. Це проявляється у рішучості та швидкості ухвалення рішень, поєднанні

інструментів з різних політичних сфер, а не лише Спільної зовнішньої та безпекової політики, сек'юритизації безпекової політики держав-членів, а також у чіткішій ролі ЄС у відносинах із НАТО, де фокус змістився на підвищення стійкості та кризове управління [69, с. 497-512]. Таким чином СЗНБ ЄС розвивається як системна, багатовимірна модель, у якій інституційна ефективність визначається здатністю ухвалювати рішення, комбінувати інструменти та діяти стратегічно в умовах глибоких криз.

Є. Майклс та М. Сус розглядають розвиток СЗНБ ЄС як тривалий, поетапний і неповністю реалізований процес інституційного та політичного розвитку, зосереджений навколо концепції стратегічної автономії у сфері безпеки й оборони та поділяють його на два етапи. Перший етап охоплює період з 1998 року до середини 2013 року та розпочинається з Декларації Сен-Мало. Він характеризується усвідомленням можливості автономної безпекової ролі ЄС, обмеженою практичною реалізацією Спільної політики безпеки й оборони, відсутністю чіткого визначення стратегічної автономії, а також домінуванням реактивного підходу – спостереження та реагування на зовнішнє середовище, а не його формування. На цьому етапі, за оцінкою цих науковців, ЄС ще не виступає самостійним безпековим актором. Другий етап розпочинається після Європейської ради 2013 року й характеризується поверненням безпеки та оборони до порядку денного ЄС, появою стратегічних документів (Глобальна стратегія ЄС 2016 року, Стратегічний компас 2022 року), розвитком інституційних і фінансових інструментів (PESCO, EDF, EPF), однак водночас відсутністю спільного бачення стратегічної автономії серед держав, що обмежує завершення процесу безпекової зрілості ЄС. У межах другого етапу науковці виокремлюють підетап, що розпочинається після 2022 року, на формування якого вирішальний вплив мала повномасштабна війна росії проти України. Ця війна прискорила матеріальний розвиток Спільної політики безпеки та оборони та посилила координацію з НАТО. Водночас вона не призвела до досягнення повної стратегічної автономії, оскільки ЄС і надалі залишається залежним від НАТО у питаннях колективної оборони [60, с. 383-396]. Таким чином, СЗНБ ЄС

розвивається поступово й нерівномірно, без завершеної автономії. Війна в Україні стала потужним каталізатором змін, однак не означала завершення процесу формування СЗНБ ЄС.

В. Шамраєва розглядає Спільну політику безпеки та оборони ЄС як поетапну еволюцію безпекової політики, що відображає поступовий перехід від нормативного закріплення принципів співпраці до формування власних інституційних та оперативних можливостей ЄС. При цьому визначає такі чотири етапи. Перший етап тривав у 1992–1997 роках і характеризується як засадничий, який пов'язаний із підписанням Маастрихтського та Амстердамського договорів, у межах яких були визначені цілі Спільної зовнішньої та безпекової політики, закладені механізми координації та започатковано безпековий вимір інтеграції без створення повноцінної спільної оборони. Другий етап – з 1998 по 2002 роки, позначений активізацією політики безпеки, зокрема декларацією Сен-Мало від 1998 року та рішеннями самітів у Кельні, Гельсінкі, Ніцці й Лакені, які засвідчили намір ЄС перейти від декларативної співпраці до розвитку антикризового потенціалу та власних структур управління. Третій етап, який тривав з 2003 по 2009 рік, характеризується досягненням домовленостей «Берлін плюс» та ухваленням першої Європейської стратегії безпеки, що означало інституціоналізацію стратегічного підходу ЄС до реагування на міжнародні загрози. Четвертий етап розпочався з набранням чинності Лісабонського договору у 2009 році і тлумачиться як сучасний етап адаптації Спільної політики безпеки і оборони до нових викликів глобалізації, спрямований на посилення узгодженості дій, зміцнення європейської безпекової ідентичності та підвищення спроможності ЄС діяти як самостійний суб'єкт у сфері міжнародної та європейської безпеки [23, с. 369-376]. Такий підхід дозволяє системно простежити логіку поступального розвитку СЗНБ ЄС через Спільну політику безпеки і оборони через інституційні зміни з конкретними етапами інтеграції.

Проаналізовані підходи до періодизації розвитку СЗНБ ЄС демонструють відсутність єдиної хронології її визначення, однак водночас виявляють спільну логіку поступального, еволюційного та інституційно обумовленого розвитку.

Усі зазначені автори виходять із базового положення про координаційний, наднаціональний характер участі ЄС у сфері НБ, який зумовлює специфіку формування безпекової системи як наднаціональної моделі координації, а не як повноцінного суб'єкта колективної оборони.

Періодизація, запропонована М. Ріддервольдом та П. Рікером [69], фіксує ключові зміни в розвитку безпекової ролі ЄС через зміну якості ухвалення рішень та комбінування політичних інструментів. Водночас, на їх думку, межі першого етапу (до 2014 року) доцільно уточнювати не лише як тривалий підготовчий період, а передусім як фазу обмеженої інституційної спроможності, відсутність в якій ефективних механізмів прийняття рішень і ресурсного забезпечення зумовлювала «розрив між очікуваннями та можливостями». Другий і третій етапи в їхній логіці засвідчують не просто зміну політичного контексту, а якісне посилення інституційної узгодженості дій ЄС, що особливо проявляється після 2022 року в здатності швидко інтегрувати інструменти з різних політик та діяти стратегічно в умовах криз.

Підхід Є. Майклс та М. Сус [60] доповнює цю логіку, акцентуючи на нерівномірності інституційного розвитку та незавершеності процесу формування безпекової автономії ЄС. Запропонований ними поділ дозволяє об'єднати другий етап із підетапом після 2022 року в межах єдиної фази інтенсивного інституційного нарощування, оскільки війна росії проти України не змінила принципово правову природу ЄС у системі безпеки, але істотно прискорила практичне розгортання та інституційне посилення вже створених механізмів (PESCO, EDF, EPF) та поглибила координацію з НАТО. Таким чином, ключовим критерієм розмежування етапів у цьому підході є не декларативне проголошення стратегічної автономії, а реальний рівень інституційної спроможності до її реалізації.

Найбільш чітко інституційний вимір простежується в періодизації В. Шамрасвої [23], яка пов'язує кожен етап розвитку Спільної політики безпеки та оборони з конкретними договірними, організаційними та управлінськими змінами. Саме цей підхід дозволяє системно поєднати нормативне закріплення,

інституційне оформлення та операційну спроможність ЄС в єдину логіку розвитку СЗНБ ЄС. У цьому сенсі четвертий етап після Лісабонського договору доцільно розглядати як тривалу фазу адаптації та інституційного удосконалення, в межах якої події після 2014 і особливо після 2022 року виступають не окремими етапами, а каталізаторами поглиблення вже наявної інституційної архітектури.

Узагальнюючи зазначені вище авторські підходи, можна побачити, що ключовим критерієм періодизації розвитку СЗНБ ЄС є інституційний вимір – тобто рівень сформованості, узгодженості та практичної спроможності безпекових механізмів ЄС. Такий підхід дозволяє узгодити наявні в науковій літературі періодизації в межах єдиної логіки поступального нарощування безпекових інституцій за збереження координаційного характеру участі ЄС.

Перший етап має нормативно-координаційний характер і охоплює період з початку 1990-х до початку 2000-х років. У цей час безпековий вимір європейської інтеграції закріплюється на договірному рівні, однак ЄС не володіє власними оперативними структурами та інструментами реалізації безпекової політики, виконуючи переважно функцію політичної координації між державами-членами.

Другий етап, що триває від початку 2000-х років до 2009 року, характеризується інституційним оформленням Спільної політики безпеки і оборони та переходом від декларативної співпраці до обмеженої практичної реалізації. У цей період формуються власні структури управління й механізми кризового реагування ЄС, однак їх ефективність залишається обмеженою, а реалізація безпекових функцій значною мірою спирається на взаємодію з НАТО.

Третій етап охоплює період з 2009 до 2022 року та відзначається інституційним поглибленням і стратегічним оформленням безпекової політики ЄС. Набрання чинності Лісабонським договором і розвиток стратегічних документів та фінансових і координаційних інструментів сприяли формуванню більш узгодженої інституційної архітектури та власної безпекової ідентичності ЄС, однак без досягнення повної стратегічної автономії.

Четвертий етап, що розпочався у 2022 році, пов'язаний з інституційною консолідацією СЗНБ ЄС в умовах системної кризи. На цьому етапі спостерігається підвищення швидкості ухвалення рішень, узгодженості дій і здатності поєднувати інструменти з різних політичних сфер, а також чіткіше окреслення ролі ЄС у взаємодії з НАТО. Водночас залежність від НАТО у сфері колективної оборони зберігається, що свідчить про незавершеність процесу формування безпекової автономії.

Таким чином, запропонована періодизація показує розвиток СЗНБ ЄС як поступальний процес нарощування інституційної спроможності, у якому кризові події виступають каталізаторами змін, але не замінюють собою логіку інституційної еволюції.

У контексті теоретичного аналізу СЗНБ ЄС наступним логічним кроком є з'ясування того, яким чином ця система виступає основою для національних моделей безпеки окремих країн. У межах цього підпункту такий аналіз здійснюється нами без звернення до нормативного закріплення відповідних механізмів у ЄС. Такий підхід дозволяє не лише визначити роль ЄС як джерела стандартів і принципів, а й оцінити потенціал адаптації європейських моделей до українських реалій.

Важливим практичним підтвердженням ролі ЄС як відповідної основи для національних моделей безпеки є положення Глобальної стратегії ЄС 28 червня 2016 року та її огляд, підготовлений Європейською службою зовнішніх дій від 2019 року. У документі наголошується, що безпека ЄС ґрунтується на поєднанні спільних цінностей, принципів верховенства права, демократичного контролю та відповідальності держав за власні національні системи безпеки. ЄС при цьому не замінює національні моделі безпеки, а виступає як координаційна та нормативна рамка, що забезпечує узгодженість стратегічних підходів, розвиток стійкості та спроможність держав адаптувати свої системи безпеки до спільних викликів. Особливий акцент робиться на принципах багаторівневого врядування, стратегічної автономії та партнерської взаємодії, які дозволяють поєднувати

національний суверенітет із загальноєвропейськими стандартами безпеки та оборони [71, с. 7-33].

Однією з ключових характеристик СЗНБ ЄС є те, що такий союз сформував свою унікальну багаторівневу модель безпеки, яка поєднує наднаціональні та міжурядові елементи, а також встановлює спільні стандарти, принципи та механізми координації для всіх країн. Саме така структура забезпечує ефективну взаємодію між європейськими інституціями та національними урядами, дозволяючи враховувати специфіку кожної держави й водночас дотримуватися єдиних підходів до організації безпеки. А такі стандарти як розмежування компетенцій і стратегічна автономія, які закріплені в основних договорах і стратегічних документах ЄС, стають орієнтиром для національних систем безпеки держав-членів.

Через основні принципи та механізми, які закріплені через Спільну зовнішню і безпекову політику і Спільну політику безпеки і оборони у консолідованій версії Договору про ЄС (статті 21, 42-46) СЗНБ ЄС виступає важливою основою для формування національних моделей безпеки. Спільна політика безпеки та оборони забезпечує координацію дій держав, визначає стандарти та механізми співпраці, а також передбачає створення постійної структурованої співпраці та діяльність Європейської оборонної агенції. Важливо, що ці положення встановлюють обов'язок держав надавати взаємну допомогу у разі збройної агресії, а також сприяють розвитку військових спроможностей і технологічної бази оборонного сектору [33]. Таким чином, СЗНБ ЄС задає нормативні орієнтири, які інтегруються у національні системи безпеки держав-членів та таким чином забезпечують їх адаптацію до європейських стандартів.

Стратегічний компас ЄС від 2022 року визначає не лише загальні принципи, а й стратегічні орієнтири, цілі та механізми, які держави можуть або мають намір інтегрувати у національні системи безпеки. Документ підкреслює, що сучасні виклики – гібридні загрози, кібербезпека, енергетична та інформаційна безпека потребують спільної реакції, уніфікованих підходів та

координації дій. Компас встановлює чіткі орієнтири для розвитку оборонних спроможностей, інвестицій у технології, підвищення стійкості та взаємної допомоги, що закріплено як обов'язок у статті 42 пункту 7 Договору про Європейський Союз. Саме ці положення стають нормативною основою для національних моделей: вони визначають стандарти реагування, процедури взаємодії, принципи солідарності та партнерства, які країни мають враховувати при модернізації власних систем безпеки [25].

Таким чином СЗНБ через стратегічні документи та механізми формує відповідну основу, що забезпечує адаптацію національних моделей до європейських стандартів і підвищує їхню ефективність у сучасному безпековому середовищі. Однак вплив цих стратегічних орієнтирів на національні системи залежить від ступеня відповідності між європейськими нормами та внутрішніми інституційними умовами держав.

Стандарти ЄС не діють однаково, а національні системи адаптують їх вибірково і результат залежить від внутрішніх умов. Це не гарантує однакового рівня інституційної модернізації в усіх країнах. Саме ця варіативність ступеня адаптації визначає необхідність обережного використання європейського досвіду поза межами ЄС. Для України це означає необхідність критичного підходу до адаптації європейського досвіду та уникнення механічного перенесення моделей СЗНБ, які функціонують в умовах іншої інституційної логіки.

2.2. Правові основи формування і функціонування СЗНБ ЄС

У межах цього підпункту здійснюється аналіз нормативно-правових засад формування та функціонування СЗНБ ЄС. Предметом дослідження є положення установчих договорів ЄС, міжінституційних угод і стратегічних документів, у яких закріплено правові механізми безпекової взаємодії держав. На відміну від попереднього розділу, де СЗНБ ЄС розглядалася з теоретико-методологічних позицій, у цьому підпункті увага зосереджується виключно на фіксації норм,

процедур, повноважень і обмежень, що визначають правову архітектуру безпеки ЄС.

У науковій літературі підкреслюється, що модернізація законодавства та інституційних механізмів у європейських країнах часто відбувається під впливом норм, правил, процедур і практик ЄС, який виступає джерелом адаптаційного тиску, що спонукає держави до модернізації законодавства та інституційних механізмів. Європейські норми формують цей адаптаційний тиск через «misfit» – ступінь невідповідності між європейськими та національними політиками, процесами й інституційними практиками. Чим більшою є така невідповідність, тим сильнішим є адаптаційний тиск на державу; водночас сам по собі він є лише необхідною, але не достатньою умовою інституційних змін. Як зазначають Т. Берцель та Т. Ріссе, європеїзація безпосередньо впливає на внутрішні інституції держав, трансформуючи державну політику країн, політичні процеси та інституційні структури в них. Європейські норми й процедури змінюють національні правила, адміністративні механізми та моделі врядування, що може зумовлювати суттєві, хоча й диференційовані, інституційні зрушення [27, с. 1, 5-6].

Нормативну базу СЗНБ ЄС становлять положення Маастрихтського договору 1992 року, Амстердамського договору 1997 року та Лісабонського договору 2007 року, які закріплюють правові засади Спільної зовнішньої та безпекової політики і Спільної політики безпеки та оборони ЄС. Окрему групу джерел утворюють міжінституційні та міжнародні домовленості між ЄС і НАТО 2002-2003 років, що визначають юридичну рамку їхньої взаємодії у сфері безпеки та оборони. Особливе значення мають положення Європейської стратегії безпеки 2003 року як першого стратегічного документа, що отримав нормативне значення у формуванні спільного безпекового підходу ЄС. Сукупно ці акти дозволяють простежити, яким чином безпековий вимір був закріплений у праві ЄС та інституційно оформлений у межах договірної системи.

Логіка авторського аналізу заснована на формально-юридичному методі, що передбачає послідовний розгляд норм установчих договорів та пов'язаних із

ними документів з точки зору визначення компетенцій ЄС, ролі його інституцій, процедур ухвалення рішень і меж відповідальності держав у сфері безпеки. У центрі уваги перебувають юридичні механізми координації, взаємних зобов'язань і співпраці, а також встановлені договорами обмеження, що виключають підміну національної відповідальності за безпеку наднаціональними структурами. Такий підхід дозволяє показати внутрішню правову логіку СЗНБ ЄС та окреслити її як цілісну нормативну конструкцію.

Маастрихтський договір, підписаний 7 лютого 1992 року та такий, що набрав чинності 1 листопада 1993 року є установчим договором, який було формально засновано ЄС. У науковій літературі цей Договір розглядається як компромісна правова конструкція, у межах якої проголошення Спільної зовнішньої та безпекової політики не супроводжувалося створенням достатніх інституційних і процедурних механізмів для її повноцінної реалізації. Зокрема, К. Гілл звертав увагу на наявність суттєвого розриву між очікуваннями щодо міжнародної ролі ЄС та реальними можливостями, закріпленими у договірних положеннях, що зумовлювало обмежений характер його зовнішньої та безпекової діяльності на початковому етапі [50, с. 305-326]. З огляду на це, подальший аналіз положень Маастрихтського договору дозволяє конкретизувати, яким чином у договірних нормах було закладено обмежену та координаційну модель європейської безпеки.

Як свідчить проведений аналіз Маастрихтський договір закріпив правові засади Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС як окремої сфери діяльності ЄС. Відповідно до Article В Договору про ЄС, опублікованого в Official Journal C 191 від 29 липня 1992 року, здійснення Спільної зовнішньої та безпекової політики визначено як одну з цілей ЄС, що отримала нормативне закріплення в установчому договорі [76]. Таким чином, безпековий вимір був формально включений до договірної системи ЄС на рівні цілей, без надання ЄС автономних повноважень у сфері безпеки.

На відміну від державної політики Європейських співтовариств, Спільна зовнішня та безпекова політика з самого початку була побудована як міжурядова

форма співпраці держав. Це впливає з положень Розділу V Договору про ЄС, зокрема зі статей J та J.1, які закріплюють, що реалізація Спільної зовнішньої та безпекової політики здійснюється шляхом координації позицій та узгодження дій держав і поступового формування спільних підходів без передачі суверенних повноважень ЄС [76]. Таким чином, Маастрихтський договір не наділяв ЄС автономною компетенцією у сфері безпеки, а залишав ключову роль у формуванні та реалізації відповідної політики за державами-членами.

Юридичний характер Спільної зовнішньої та безпекової політики у Маастрихтському договорі визначається поєднанням декларативного закріплення безпеки як цілі ЄС (стаття B) та обмеженого інструментарію її реалізації, передбаченого в Розділі V. Договір не встановлював можливості ухвалення законодавчих актів у сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики, не передбачав наднаціональних механізмів обов'язкового виконання рішень та виключав формування автономної оборонної політики ЄС, що прямо підтверджується положеннями статті J.4 [76]. У сукупності ці норми дозволяють розглядати Маастрихтський договір як вихідну договірну рамку формування європейської безпекової співпраці, побудовану на обмеженій та координаційній міжурядовій моделі.

Нормативне регулювання Спільної зовнішньої та безпекової політики (надалі – СЗБП) у Маастрихтському договорі зосереджене в Title V Договору про ЄС, який уперше закріпив систему забезпечення безпекової політики як окрему сферу діяльності ЄС (стаття J). Відповідно до статті J.1, СЗБП охоплює всі питання зовнішньої та безпекової політики і реалізується спільно ЄС та державами, що не передбачає наділення ЄС власними повноваженнями у сфері безпеки [76]. Договір визначає цілі СЗБП, серед яких захист спільних цінностей і інтересів, зміцнення безпеки Союзу та держав, підтримання міжнародного миру й безпеки, однак не супроводжує їх створенням автономних правових інструментів реалізації.

Зміст положень статті J.1 пункту 3 свідчить, що досягнення цілей СЗБП здійснюється шляхом систематичної координації політики держав та

поступового впровадження спільних дій у сферах спільного інтересу, а не через ухвалення загальнообов'язкових НПА. Маастрихтський договір не передбачає можливості прийняття у межах СЗБП регламентів чи директив, характерних для правового механізму Європейських співтовариств, що підтверджує відсутність наднаціонального правотворчого елементу в цій сфері [76]. Відповідно, норми СЗБП мають переважно політико-координаційний характер і спрямовані на узгодження позицій держав, а не на формування самостійної правової політики ЄС у сфері безпеки. Таким чином, аналіз положень статті J та J.1 дозволяє зробити висновок, що Маастрихтський договір заклав правову модель СЗБП як обмежену міжурядову форму співпраці, в якій безпекова діяльність ЄС залежить від політичної волі держав і не спирається на власні законодавчі чи виконавчі повноваження ЄС.

Процедурний механізм реалізації Спільної зовнішньої та безпекової політики, закріплений у Маастрихтському договорі, ґрунтується на міжурядовому підході та збереженні вирішальної ролі держав у процесі ухвалення рішень. Відповідно до статті J.8 пункту 1, саме Європейська Рада визначає принципи та загальні напрями СЗБП, формуючи орієнтири політики безпеки і оборони для подальших дій ЄС. На цій основі Рада Європейського Союзу ухвалює рішення, необхідні для визначення та реалізації СЗБП, і несе відповідальність за забезпечення єдності, послідовності та ефективності дій ЄС у зовнішньополітичній та безпековій сферах (стаття J.8 пункт 2) [76].

Ключовою особливістю процедурного режиму СЗБП є принцип однастайності, який застосовується до ухвалення рішень у межах цієї політики. Згідно зі статтею J.8 пункту 2, Рада діє однастайно, за винятком процедурних питань та окремих випадків, прямо передбачених у статті J.3 пункт 2. Навіть у межах механізму спільних дій можливість застосування кваліфікованої більшості має обмежений характер і не змінює загальної міжурядової логіки ухвалення рішень, оскільки ключові політичні рішення залишаються залежними від згоди всіх держав.

Процедура ухвалення спільних дій, визначена в статті J.3, додатково підтверджує координаційний характер СЗБП. Рішення про започаткування спільної дії ухвалюється Радою на підставі загальних керівних принципів Європейської Ради, при цьому сама Рада визначає обсяг, цілі, тривалість та умови її реалізації (стаття J.3 пункт 1). Водночас договір зберігає за державами право на національні дії у разі нагальної потреби за відсутності рішення Ради, що ще раз підкреслює відсутність централізованого механізму примусу у сфері СЗБП (стаття J.3 пункт 6) [76]. Таким чином, процедурні положення Маастрихтського договору у сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики формують модель ухвалення рішень, засновану на політичній координації та консенсусі між державами. Принцип однакості та декларативна провідна роль міждержавних інституцій обмежують оперативність і автономність дій Союзу, водночас забезпечуючи збереження суверенітету держав у системі безпеки.

Маастрихтський договір закріпив суттєві правові обмеження повноважень ЄС у сфері безпеки, що особливо чітко простежується у положеннях статті J.4. Хоча Спільна зовнішня та безпекова політика охоплює всі питання, пов'язані з безпекою ЄС, договір передбачає лише можливість майбутнього формування спільної оборонної політики, яка потенційно могла б призвести до створення спільної оборони (стаття J.4 пункт 1) [76]. Таким чином, Маастрихтський договір не наділяє ЄС автономією в цій сфері, а обмежується декларативним визначенням напряму подальшого розвитку.

Інші положення статті J.4 прямо закріплюють збереження провідної ролі держав у сфері оборони. Договір гарантує повагу до специфічного характеру безпекової та оборонної політики окремих держав і сумісність СЗБП з їхніми зобов'язаннями в межах НАТО (стаття J.4 пункт 4) [76]. Такі положення прямо підтверджують відсутність централізованої оборонної влади ЄС та збереження національного суверенітету держав-членів у цій сфері.

Додатковим проявом обмеженого характеру повноважень ЄС у межах СЗБП є фінансовий режим її реалізації. Відповідно до статті J.11, адміністративні

витрати, пов'язані з функціонуванням СЗБП, можуть покриватися з бюджету Європейських Співтовариств, тоді як фінансування оперативних витрат залежить від одностайного рішення Ради або покладається безпосередньо на держави [76]. Відсутність автоматичного бюджетного механізму забезпечення безпекових дій ЄС ще раз підкреслює, що Маастрихтський договір не створює самодостатньої фінансової основи для автономної безпекової політики ЄС.

Отже, аналіз положень статей J.4 та J.11 свідчить, що Маастрихтський договір заклав модель європейської безпеки, в якій повноваження ЄС істотно обмежені, а ключові рішення у сфері оборони та фінансування безпекових дій залишаються за державами. Такий підхід забезпечує правовий баланс між розвитком договірних форм співпраці в межах ЄС та збереженням суверенітету держав ЄС у сфері НБ.

Таким чином, Маастрихтський договір заклав договірні засади Спільної зовнішньої та безпекової політики як окремої сфери діяльності ЄС, водночас зберігши її міждержавний та координаційний характер. Закріплені в договорі процедурні механізми, принцип одностайності та відсутність автономних оборонних і фінансових повноважень зумовили обмежену спроможність Союзу діяти самостійно у сфері безпеки. У результаті Маастрихтський договір сформував модель європейської безпекової співпраці, що забезпечує баланс між розвитком договірних форм координації в межах ЄС та збереженням суверенітету держав у сфері НБ.

Амстердамський договір, укладений за результатами Міждержавної конференції 1996-1997 років, був спрямований на підвищення спроможності ЄС до зовнішніх дій та завершення окремих елементів договірної реформи, започаткованої Маастрихтським договором [78]. Водночас у науковій літературі підкреслюється, що Амстердамський договір не став переломним етапом у розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики, а скоріше був спробою раціоналізації та інституційного впорядкування вже наявних механізмів. Як зазначає Ф. Дегуз, міждержавний характер Спільної зовнішньої та безпекової політики не був змінений, а проведені реформи обмежилися спрощенням

інструментарію, частковою модифікацією процедур ухвалення рішень і створенням посади Високого представника з питань СЗБП, за збереження ключової ролі держав та можливості застосування національного вето [41, с. 525-539]. У результаті, Амстердамський договір зафіксував функціонування СЗБП як правового механізму системи безпеки ЄС.

Амстердамський договір закріпив інституційний механізм функціонування СЗБП шляхом надання Генеральному секретарю Ради функції Високого представника з питань СЗБП. Відповідно до статті J.8 пункту 3 Договору про ЄС опублікованому в Official Journal C 340 від 10 листопада 1997 року, Головування у Раді здійснює представництво ЄС у сфері СЗБП за сприяння Генерального секретаря Ради, який виконує функції Високого представника [74].

Юридичний зміст цієї посади був конкретизований в статті J.16, згідно з якою Генеральний секретар Ради, Високий представник з питань СЗБП, сприяє формуванню, підготовці та реалізації рішень у межах СЗБП, а також, за дорученням Головування, здійснює політичний діалог із третіми сторонами. При цьому договірні положення не наділяють Високого представника самостійними владними чи нормотворчими повноваженнями, що підтверджує його допоміжний інституційний характер у системі міжурядового управління безпековою політикою [74].

Як зазначає Ф. Дегуз, запровадження посади Високого представника не змінило міжурядової правової природи СЗБП, а стало елементом раціоналізації інституційних механізмів її реалізації за збереження вирішальної ролі держав та можливості застосування національного вето [41, с. 525-539]. Таким чином, положення статті J.8 пункт 3 та J.16 зафіксували інституційний механізм функціонування СЗБП як правового механізму системи безпеки ЄС без формування автономного центру ухвалення безпекових рішень на рівні ЄС.

Процедурні правові основи реалізації Спільної зовнішньої та безпекової політики було закріплено у статтях J.2 та J.3. Відповідно до статті J.2, досягнення цілей СЗБП забезпечується шляхом визначення загальних принципів і керівних настанов, ухвалення спільних стратегій, спільних дій та спільних позицій, а

також через посилення систематичної співпраці між державами [74]. Юридично це положення фіксує інструментальний характер СЗБП, у межах якого безпекова діяльність ЄС реалізується не через нормативно-правові акти наднаціонального характеру, а через координаційні рішення міждержавного типу.

Розподіл повноважень у процедурі ухвалення рішень було конкретизовано в статті J.3, яка закріпила провідну роль Європейської Ради у визначенні принципів, загальних настанов і спільних стратегій СЗБП, а також відповідальність Ради ЄС за ухвалення рішень, необхідних для їх реалізації [75]. Спільні стратегії, відповідно до цього положення, визначають цілі, тривалість і засоби реалізації безпекових дій, що юридично обмежує автономність інституцій Союзу та зберігає визначальний вплив держав на зміст і обсяг безпекових зобов'язань.

Ключовим елементом процедурної моделі СЗБП є режим ухвалення рішень, закріплений у статті J.13. Загальним правилом залишається принцип одностайності у Раді, який застосовується до ухвалення рішень у межах СЗБП. Водночас договір передбачає можливість кваліфікованої більшості при ухваленні рішень на підставі спільної стратегії або при імплементації спільних дій і спільних позицій, за винятком рішень, що мають військові або оборонні наслідки [74]. Механізм конструктивного утримання від голосування, передбачений у цій статті, додатково підтверджує координаційний характер СЗБП, оскільки дозволяє державам уникати участі у конкретному рішенні без блокування дій Союзу загалом.

Таким чином, положення статті J.2, J.3 та J.13 зафіксували процедурну модель функціонування СЗБП, побудовану на поєднанні міжурядової координації, провідної ролі держав і обмеженого використання наднаціональних процедур, що визначає СЗБП як правовий механізм функціонування системи безпеки ЄС без формування автономного центру ухвалення безпекових рішень.

Безпеково-оборонний вимір СЗБП було закріплено у статті J.7. Відповідно до цього положення, СЗБП охоплює всі питання, пов'язані з безпекою ЄС, включно з поступовим формуванням спільної оборонної політики, яка може

привести до спільної оборони лише за рішенням Європейської Ради та з дотриманням конституційних процедур держав. Юридично це виключає надання ЄС автономної оборонної компетенції. Стаття J.7 також визначає використання Західноєвропейського союзу як інструменту реалізації рішень ЄС, що мають оборонні наслідки, за одночасного збереження сумісності СЗБП із зобов'язаннями держав у межах НАТО та поваги до специфіки їхньої національної оборонної політики. Окремо було передбачено виконання петерберзьких завдань, однак рішення з військовими або оборонними наслідками залишаються в межах міжурядового ухвалення [74].

Як зазначає Ф. Дегуз, Амстердамський договір не змінив міжурядової природи СЗБП, а обмежене розширення оборонного виміру супроводжувалося фактичним підтвердженням провідної ролі НАТО у сфері європейської безпеки [41, 525–539]. Таким чином, стаття J.7 зафіксувала безпеково-оборонний вимір СЗБП як елемент правового механізму системи безпеки ЄС без формування автономної оборонної влади ЄС.

Отже, Амстердамський договір у своїй редакції закріпив правові основи формування і функціонування Спільної зовнішньої та безпекової політики шляхом інституційного та процедурного впорядкування механізмів її реалізації без зміни міжурядової правової природи. Закріплені в договорі норми визначили інструменти, порядок ухвалення рішень і межі безпеково-оборонного виміру СЗБП, зберігши визначальну роль держав і відсутність автономної оборонної компетенції ЄС. У сукупності ці положення оформили СЗБП як правовий механізм функціонування системи безпеки ЄС у межах міжурядової координації.

Юридичну основу співпраці між ЄС і НАТО у сфері безпеки та оборони сформували Декларація ЄС-НАТО по Спільній політиці безпеки та оборони від 16 грудня 2002 року [45] та комплекс домовленостей між НАТО та ЄС, оформлених у 2003 році й відомих як механізм «Берлін плюс» [68]. Декларація 2002 року має політико-правовий характер і закріплює принципові умови співпраці між двома організаціями, тоді як домовленості 2003 року мають операційно-правовий характер і встановлюють конкретні процедури доступу ЄС

до ресурсів НАТО для проведення кризових операцій. Сукупно ці документи не створили нової автономної компетенції ЄС у сфері оборони, а оформили правові рамки організаційної взаємодії.

Центральним юридичним принципом співпраці ЄС-НАТО, закріпленим у декларації 2002 року, є принцип комплементарності, відповідно до якого розвиток безпеково-оборонних механізмів ЄС не повинен дублювати функції НАТО. Юридично це означає визнання провідної ролі НАТО у сфері колективної оборони та обмеження діяльності ЄС рамками кризового управління [77]. Наслідком цього принципу є відсутність у ЄС власної системи колективної оборони та заборона створення паралельних військових структур, які могли б підміняти або конкурувати з оборонними функціями Альянсу.

Угоди 2003 року в межах механізму «Берлін плюс» [26] закріпили право ЄС використовувати планувальні, командні та військові спроможності НАТО для проведення операцій з управління кризами за умови, що Альянс не бере участі в таких операціях самостійно. Юридично цей механізм передбачає делегований і умовний доступ ЄС до ресурсів НАТО, який здійснюється лише за згодою Альянсу та відповідно до встановлених процедур. ЄС не отримує власних командних структур або автономних військових спроможностей, а операційна діяльність ЄС залишається залежною від організаційної координації з НАТО.

Домовленості ЄС-НАТО 2002–2003 років юридично закріпили обмежену автономію ЄС у сфері безпеки та оборони. ЄС отримав можливість здійснювати операції з кризового управління, але без формування власної системи колективної оборони. Провідна роль НАТО у сфері оборони держав була підтверджена, а безпекова діяльність ЄС була інтегрована у загальну архітектуру трансатлантичної безпеки. Таким чином, співпраця ЄС-НАТО стала структурним елементом правової моделі безпеки ЄС та визначила межі розвитку Спільної політики безпеки та оборони до набрання чинності Лісабонським договором.

Європейська стратегія безпеки 2003 року, схвалена Європейською Радою 12 грудня 2003 року, не є установчим договором або нормативно-правовим

актом ЄС та не має обов'язкової юридичної сили. За своєю правовою природою вона належить до документів soft law, оскільки не встановлює прав та обов'язків для держав і не змінює розподіл компетенцій, закріплений в установчих договорах. Водночас Стратегія ухвалена інституцією, наділеною повноваженнями визначати загальні напрями зовнішньої та безпекової політики, що зумовлює її особливе місце у системі джерел права ЄС [24, с. 1].

Європейська стратегія безпеки 2003 року за своїм функціональним призначенням спрямована на узгодження підходів держав до реалізації Спільної зовнішньої та безпекової політики та формування єдиної стратегічної рамки для безпекової діяльності ЄС. Документ виконує координаційну функцію, визначаючи спільні орієнтири для політичних і операційних рішень у сфері безпеки, зокрема в межах кризового управління. Таким чином, Стратегія не створює нових правових механізмів, а спрямовує застосування вже наявних договірних інструментів [24, с. 11-13].

Отже, Європейська стратегія безпеки 2003 року має орієнтаційне значення для застосування положень установчих договорів, які регулюють Спільну зовнішню та безпекову політику і Спільну політику безпеки та оборони [24, с. 11-12]. Стратегія не змінює договірних норм, але забезпечує їх узгоджене застосування та створює основу для подальшого нормативного розвитку безпекової політики ЄС [24, с. 14]. У цьому сенсі вона виступає проміжною ланкою між організаційними домовленостями ЄС-НАТО та подальшим договірним оформленням системи безпеки ЄС у Лісабонському договорі.

Лісабонський договір, який був підписаний 13 грудня 2007, а набрав чинності 1 грудня 2009 року, став ключовим етапом у конституційному переосмисленні правових засад зовнішньої та безпекової політики ЄС. Його прийняття ознаменувало скасування багаторівневої організації структури ЄС, що існувала з часу Маастрихтського договору та інституційне об'єднання всіх сфер діяльності ЄС в межах єдиної договірної системи. Також Лісабонський договір зберіг особливий правовий режим Спільної зовнішньої та безпекової політики, який відрізняється від інших політик ЄС як за процедурою ухвалення рішень, так

і за межами компетенції інституцій ЄС (стаття 24) [75]. У результаті СЗБП була формально включена до єдиної договірної системи ЄС, але залишилася окремою сферою, що регулюється специфічними правилами та процедурами, зберігаючи міжурядовий характер і визначальну роль держав у формуванні та реалізації політики безпеки.

Лісабонський договір закріпив цілі зовнішньої дії Союзу (стаття 21), визначив принципи, на яких ґрунтується співпраця у сфері безпеки, та встановив рамки для подальшого розвитку Спільної політики безпеки та оборони (СПБО) як складової СЗБП [75]. Як підкреслює П. Кутракос, це дозволило поєднати прагнення до єдності зовнішньої політики з необхідністю збереження суверенітету держав у сфері безпеки [53, с. 6-8].

Стаття 3а, яка стала статтею 4 Договору про ЄС закріплює, що НБ залишається виключною сферою відповідальності держав. Ця норма прямо визначає межу повноважень ЄС: ЄС не має права втручатися у питання НБ, а його діяльність у сфері безпеки обмежується лише координацією та підтримкою дій держав [75]. Юридичний наслідок цієї норми полягає у тому, що всі інституції ЄС, включно зі Спільною політикою безпеки та оборони, не можуть підміняти суверенну компетенцію держав у питаннях захисту територіальної цілісності, підтримання правопорядку, тобто забезпечення НБ. Таким чином, стаття 4 у пункті 2 гарантує збереження суверенітету держав у сфері безпеки та визначає обмеження для діяльності ЄС у цій сфері.

Статті 42-46, внесені Лісабонським договором до Договору про ЄС, визначають Спільну політику безпеки та оборони (СПБО) як складову частину Спільної зовнішньої та безпекової політики. У тексті поправок закріплено, що СПБО надає ЄС операційну спроможність здійснювати місії з підтримання миру, врегулювання криз, гуманітарних операцій та зміцнення міжнародної безпеки, але виконання таких завдань здійснюється виключно із використанням цивільних і військових спроможностей, які надають держави. Лісабонський договір не передбачає створення власних збройних сил ЄС, а рішення щодо оборонних питань ухвалюються Радою одностайно, а участь держав у місіях

згідно нього є добровільною. Окремо закріплено можливість створення постійної структурованої співпраці (PESCO) для держав, які готові взяти на себе більш жорсткі зобов'язання у сфері оборони [75]. Таким чином, СПБО функціонує як операційний механізм співпраці, що дозволяє ЄС діяти у сфері безпеки, не підміняючи національні оборонні системи та не створюючи автономної оборонної влади ЄС.

Стаття 42 пункт 7, що внесений Лісабонським договором до Договору про ЄС, закріплює обов'язок держав надавати взаємну допомогу у разі збройної агресії проти однієї з них. Юридично ця норма встановлює, що у випадку нападу на територію держави-члена, інші держави зобов'язані надати їй допомогу всіма доступними засобами відповідно до статті 51 Статуту ООН. Водночас, Лісабонський договір прямо підкреслює, що ця взаємна допомога не підміняє колективну оборону в межах НАТО для держав, які є членами НАТО, саме Альянс залишається основою колективної оборони і форумом для її реалізації [75]. Таким чином, стаття 42 пункт 7 встановлює механізм солідарності у сфері безпеки, але не створює автономної системи колективної оборони ЄС, залишаючи пріоритет за зобов'язаннями в рамках НАТО.

Таким чином, Лісабонський договір завершив формування договірної архітектури системи безпеки ЄС, закріпивши чітку структуру повноважень, механізмів і обмежень у сфері зовнішньої та безпекової політики. НБ залишається виключною компетенцією держав (стаття 4 пункт 2), а діяльність ЄС у сфері безпеки здійснюється через Спільну зовнішню та безпекову політику та Спільну політику безпеки та оборони (статті 21, 42–46), які функціонують як рамкові механізми координації та співпраці. Взаємна допомога у разі збройної агресії (стаття 42) закріплює механізм солідарності, але не створює автономної системи колективної оборони ЄС, залишаючи пріоритет за зобов'язаннями в рамках НАТО. Таким чином, Лісабонський договір визначає сучасну правову модель безпеки ЄС як багаторівневу конструкцію, у якій ЄС виступає наднаціональною рамкою для координації дій держав, не підміняючи їх суверенітет у сфері НБ.

У підсумку, проведений аналіз положень установчих договорів ЄС, міжінституційних домовленостей та стратегічних документів дозволяє зробити висновок, що СЗНБ ЄС сформувалася як договірно закріплена, багаторівнева та обмежена за обсягом повноважень правова конструкція. Її основою є Спільна зовнішня та безпекова політика і Спільна політика безпеки та оборони, які з моменту закладення у Маастрихтському договорі функціонують переважно в межах міждержавної координації держав.

Маастрихтський і Амстердамський договори визначили початкову правову модель безпеки ЄС, що ґрунтується на принципі одностайності, відсутності наднаціональних законодавчих повноважень та збереженні вирішальної ролі держав у сфері безпеки й оборони. Інституційні та процедурні зміни, запроваджені Амстердамським договором, не змінили міждержавної природи СЗБП, а лише впорядкували механізми її реалізації.

Організаційні домовленості між ЄС і НАТО 2002-2003 років закріпили зовнішню межу автономії ЄС у сфері безпеки, визначивши комплементарний характер відносин та підтвердивши провідну роль НАТО у сфері колективної оборони. Водночас Європейська стратегія безпеки 2003 року, як документ *soft law*, сформувала спільну стратегічну рамку застосування договірних механізмів без внесення змін до розподілу компетенцій.

Лісабонський договір завершив формування договірної архітектури системи безпеки ЄС, інтегрувавши безпекову політику у єдину договірну систему та водночас чітко закріпивши межі повноважень Союзу у сфері безпеки. НБ була визначена як виключна відповідальність держав, а безпекова діяльність ЄС як рамкова координація, що не підміняє суверенні функції держав та не створює автономної системи колективної оборони.

Таким чином, правові основи формування і функціонування СЗНБ характеризуються поєднанням інституційної інтеграції та договірних обмежень, що визначають ЄС як наднаціональну координаційну модель безпекової взаємодії держав-членів за збереження їхньої ключової відповідальності у сфері НБ.

Висновки до Розділу II.

Проведений аналіз формування СЗНБ ЄС дає підстави стверджувати :

1. Генеза СЗНБ ЄС як еволюційної договірної конструкції, що поєднує наднаціональні та міжурядові елементи. демонструє поступальне нарощування інституційної спроможності ЄС, у межах якого кризові події виступають каталізаторами змін, не змінюючи координаційної правової природи цієї системи.

2. Аналіз правових засад формування СЗНБ ЄС засвідчив, що її розвиток має договірно закріплений та еволюційний характер. Маастрихтський договір заклав міжурядову модель Спільної зовнішньої та безпекової політики, яка не передбачала наділення ЄС автономними повноваженнями у сфері безпеки. Амстердамський договір здійснив інституційне й процедурне впорядкування цієї політики, не змінивши її міжурядової правової природи та зберігши визначальну роль держав у сфері безпеки й оборони. Лісабонський договір завершив формування договірної архітектури системи безпеки ЄС, інтегрувавши безпекову політику у єдину договірну систему та водночас чітко закріпивши національну безпеку як виключну сферу відповідальності держав. СЗБП і СПБО були оформлені як рамкові механізми координації та співпраці, що надають ЄС обмежену операційну спроможність без створення автономної системи колективної оборони.

3. Важливим елементом правової архітектури системи безпеки ЄС стала організаційна взаємодія з НАТО, юридично оформлена домовленостями 2002-2003 років, зокрема механізмом «Берлін плюс». Ці акти закріпили принцип комплементарності та визначили зовнішню межу автономії ЄС у сфері безпеки й оборони, підтвердивши провідну роль НАТО у сфері колективної оборони. Європейська стратегія безпеки 2003 року, як документ *soft law*, сформувала спільну стратегічну рамку застосування договірних положень, не змінюючи розподілу компетенцій між ЄС і державами.

4. СЗНБ ЄС постає як договірно закріплена, багаторівнева та обмежена за обсягом повноважень правова модель, у межах якої ЄС виступає

наднаціональною рамкою координації та узгодження безпекових політик держав, не підмінюючи їх суверенної відповідальності у сфері НБ. На відміну від класичних моделей системи безпеки, у межах ЄС ЗНБ реалізується через складну наднаціональну та міжурядову систему координації, в якій збереження НБ прямо віднесено до виключної відповідальності держав. ЄС впливає на національні інституційні моделі в яких національні системи безпеки адаптуються під європейські стандарти, враховуючи власні історичні традиції, політичну культуру та інституційну логіку кожної країни.

РОЗДІЛ III.

ДОСВІД ДЕРЖАВ-ЧЕНІВ ЄС ІЗ ФОРМУВАННЯ ІНСТУЦІЙНОЇ ОСНОВИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Інституційна структура та компетенції органів, що формують систему забезпечення національної безпеки ЄС

Інституційна структура СЗНБ ЄС сформована як багаторівнева координаційна модель, у межах якої поєднуються політичні, військові та адміністративні елементи без створення автономного наднаціонального органу з виключними повноваженнями у сфері НБ.

Така модель зумовлена міждержавним характером Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, яка відповідно до консолідованої версії Договору про ЄС визначається і реалізується Європейською Радою та Радою ЄС на основі принципу одностайності, при виключенні ухвалення законодавчих актів у цій сфері (статті 24 п.1, 26) [33].

Відповідно до Розділу 5 консолідованої версії Договору про ЄС, ключову роль у формуванні та реалізації політики безпеки відіграють спеціалізовані інституційні органи, діяльність яких спрямована на забезпечення узгодженості дій держав, політичного контролю та ефективного кризового управління [33]. До таких органів належать Комітет з питань політики та безпеки, Європейське оборонне агентство, Військовий штаб Європейського Союзу та Європейська служба зовнішніх дій.

Комітет з питань політики та безпеки є центральним політико-координаційним органом у межах Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС [37]. Його правові засади закріплені у статті 38 консолідованої версії Договору про ЄС, згідно з якою Комітет здійснює постійний політичний контроль і стратегічне керівництво операціями з управління кризами, що проводяться в межах Спільної політики безпеки та оборони [33].

Інституційне формування Комітету з питань політики і безпеки деталізовано у Рішенні Ради ЄС 2001/78/CFSP від 22 січня 2001 року, де Комітет визначено як постійний орган, що виступає ключовою ланкою Спільної зовнішньої та безпекової політики і Спільної політики безпеки та оборони [37].

За своїм складом Комітет формується з постійних представників держав (single representation of Member States), що забезпечує безпосередній зв'язок між наднаціональним рівнем координації та національними урядами. Такий склад і порядок функціонування Комітету підтверджує міжурядовий характер безпекової політики ЄС та виключає автономність Комітету у прийнятті стратегічних рішень. Комітет не наділений повноваженнями стосовно самостійного ухвалення нормативно-правових актів, а діє в межах мандату, визначеного Радою Європейського Союзу та Європейською Радою (статті 24 п.1, 26 п.2, 38 консолідованої версії Договору про ЄС) [33].

Функціонально Комітет з питань політики та безпеки виконує роль постійного механізму моніторингу міжнародної безпекової ситуації, координації позицій держав-членів ЄС, підготовки рекомендацій для Ради ЄС та забезпечення узгодженості між цивільними і військовими інструментами реагування на кризи (додаток п.1) [37]. У цьому контексті Комітет виступає ключовою ланкою, яка поєднує політичний рівень ухвалення рішень із військово-операційними структурами ЄС, зокрема Військовим комітетом і Військовим штабом ЄС.

Компетенції Комітету з питань політики та безпеки чітко обмежені договірними положеннями. Виходячи зі змісту статті 38 консолідованої версії Договору про ЄС [33] можна зробити висновок, що Комітет не підміняє національні органи безпеки держав і не здійснює централізованого управління оборонною політикою ЄС. Його діяльність зосереджено на координації та забезпеченні виконання рішень, ухвалених у межах Спільної зовнішньої та безпекової політики і Спільної політики безпеки та оборони.

Військовий штаб ЄС є ключовим військово-експертним елементом інституційної структури СЗНБ ЄС, який забезпечує професійне планування,

аналіз і підтримку операцій у межах Спільної політики безпеки та оборони. На відміну від політико-координаційних органів, Військовий штаб не виконує функцій політичного керівництва та не наділений автономними командними повноваженнями, а діє як допоміжний орган військового планування і стратегічної оцінки [36, с. 4-7]. Інституційне оформлення Військового штабу ЄС було здійснено Рішенням Ради ЄС 2001/80/CFSP від 31 січня 2001 року, яким Військовий штаб визначено як постійний орган у складі Генерального секретаріату Ради, який відповідає за надання військової експертизи органам ЄС у сфері кризового управління (стаття 1 п.2, додаток п.3). Відповідно до цього, Військовий штаб підпорядковується Військовому комітету ЄС та діє в межах мандату, визначеного Радою ЄС (додаток п.3, 5) [36].

Функціонально Військовий штаб ЄС здійснює стратегічне та оперативне військове планування, раннє попередження, ситуаційний аналіз і оцінку ризиків у сфері безпеки. До його основних завдань належать підготовка військових стратегічних опцій, аналіз можливостей застосування цивільних і військових спроможностей держав, а також підтримка процесу ухвалення рішень у межах Спільної політики безпеки та оборони (додаток п. 2-4) [36]. Це означає, що Військовий штаб виступає аналітичною та планувальною ланкою між політичними органами ЄС і національними військовими структурами держав-членів. Особливістю правового статусу Військового штабу ЄС є відсутність у нього власних виконавчих або командних повноважень. Військовий штаб не здійснює безпосереднього управління військовими операціями та не має власних збройних сил. Реалізація операцій у межах Спільної політики безпеки та оборони здійснюється виключно із використанням спроможностей, які надаються державами, а командування такими операціями залишається в межах міжурядових механізмів [36]. Це відповідає договірному положенню про збереження національної відповідальності держав у сфері оборони та НБ. Таким чином, Військовий штаб ЄС виконує допоміжну, експертно-аналітичну функцію в СЗНБ ЄС. Його діяльність спрямована на підвищення узгодженості дій держав у сфері військового планування та кризового реагування, не створюючи

автономного військового центру управління на рівні ЄС. Це підтверджує координаційний характер інституційної моделі безпеки ЄС та її залежність від суверенних рішень держав.

Європейське оборонне агентство згідно з консолідованою версією Договору про ЄС є окремим інституційним елементом СЗНБ ЄС, діяльність якого спрямована на розвиток оборонних спроможностей держав та поглиблення їхньої співпраці у сфері оборони. На відміну від органів політичного керівництва та військового планування, Європейське оборонне агентство не здійснює оперативного управління безпековими діями, а виконує функції координації, підтримки та стимулювання спільних ініціатив у галузі оборонного розвитку [33]. Правові засади створення та діяльності Європейського оборонного агентства закріплені у статті 42 пункту 3 консолідованої версії Договору про ЄС, яка передбачає поступовий розвиток оборонних спроможностей держав у межах Спільної політики безпеки та оборони [33]. Інституційне оформлення Європейського оборонного агентства було здійснено Спільною дією Ради ЄС 2004/551/CFSP від 12 липня 2004 року, відповідно до якої Агентство визначено як міжурядовий орган, відкритий для участі держав та підпорядкований політичному контролю Ради ЄС (стаття 1 п.1-2, 4 п.1, преамбула п.8) [39].

Європейське оборонне агентство функціонально зосереджене на чотирьох взаємопов'язаних напрямках діяльності: розвитку оборонних спроможностей; сприянні оборонним дослідженням і технологіям; координації спільних закупівель; підтримці формування єдиного європейського ринку оборонної продукції. У цьому контексті Агентство виступає платформою для узгодження національних пріоритетів держав та зменшення фрагментації оборонних зусиль у межах ЄС (стаття 5 п.3, преамбула п.2) [39]. Особливістю правового статусу Європейського оборонного агентства є відсутність у нього владних або примусових повноважень щодо держав-членів. Участь у програмах і проєктах Агентства має добровільний характер, а реалізація рішень Агентства залежить від політичної волі та ресурсних можливостей держав (стаття 1 п.2, 2 п.2, 5 п.2, 9 п.3) [39]. Такий механізм відповідає міжурядовій логіці Спільної політики

безпеки та оборони і виключає трансформацію Агентства в автономний наднаціональний орган оборонного управління.

Діяльність Європейського оборонного агентства має важливе системотворююче значення для інституційної архітектури безпеки ЄС. Через координацію оборонного планування, гармонізацію стандартів та розвиток спільних спроможностей Агентство сприяє підвищенню сумісності національних збройних сил держав і створює передумови для ефективнішого використання їхніх ресурсів у межах операцій Спільної політики безпеки та оборони і не порушує при цьому суверенних повноважень держав у сфері НБ.

Європейська служба зовнішніх дій є інституційним координаційним органом у СЗНБ, діяльність якої спрямована на інституційну координацію зовнішньої та безпекової діяльності ЄС, зокрема у межах Спільної зовнішньої та безпекової політики і Спільної політики безпеки та оборони (згідно з статтями 24 п.1, 27 п.3, 42 п.1 консолідованої версії Договору про ЄС). На відміну від органів політичного контролю або розвитку оборонних спроможностей, Європейська служба зовнішніх дій не формує самостійної безпекової політики, а забезпечує інституційний, адміністративний і аналітичний супровід діяльності Високого представника ЄС та відповідних органів ЄС (згідно з статтями 24 п.1, 26 п.1-2, 27 п.3) [33]. Правові засади створення та функціонування Європейської служби зовнішніх дій закріплені у статті 27 пункті 3 консолідованої версії Договору про ЄС, відповідно до якої цей орган надає підтримку Високому представнику ЄС з питань зовнішньої політики і політики безпеки у виконанні його повноважень [33]. Інституційне оформлення Європейської служби зовнішніх дій здійснено Рішенням Ради ЄС 2010/427/EU від 26 липня 2010 року, яким визначено її організаційну структуру, завдання та принципи діяльності (вступ п.1, статті 1 п.1, 3 п.2) [38].

Відповідно до зазначеного рішенням Ради ЄС Європейська служба зовнішніх дій об'єднує співробітників Генерального секретаріату Ради ЄС, Європейської Комісії та дипломатичних служб держав, що забезпечує інтеграцію наднаціонального й національного рівнів у процесі реалізації зовнішньої та

безпекової політики Європейського Союзу (вступ п.11, стаття 6 п.2, додаток) [38]. Такий змішаний склад підкреслює міждержавний координаційний характер Європейської служби зовнішніх дій і виключає її трансформацію в автономний наднаціональний орган з власними владними повноваженнями. Функціонально Європейська служба зовнішніх дій виконує роль інституційного «містка» між політичними органами ЄС, спеціалізованими безпековими структурами (Комітетом з питань політики та безпеки, Військовим штабом ЄС) та зовнішньополітичними інструментами ЄС. У межах СЗНБ ЄС Європейська служба зовнішніх дій забезпечує стратегічний аналіз, підготовку рішень, координацію дій між інституціями та підтримку цивільних і військових аспектів кризового управління (вступ, статті 2 п.1, 4 п. 3а, 3 п.1) [38]. Водночас компетенції Європейської служби зовнішніх дій мають допоміжний характер. Цей інституційний орган не наділений правом ухвалення обов'язкових рішень у сфері НБ, не здійснює командування операціями та не підміняє національні дипломатичні чи безпекові структури держав. Її діяльність спрямована на забезпечення узгодженості та ефективності реалізації рішень, ухвалених у межах міжурядових механізмів ЄС, що відповідає принципу збереження суверенної відповідальності держав у сфері НБ [33].

Таким чином, Європейська служба зовнішніх дій посідає важливе місце в інституційній структурі СЗНБ ЄС як координаційний та інтеграційний елемент, що поєднує політичні, дипломатичні та безпекові інструменти ЄС, не створюючи при цьому автономного центру ухвалення рішень у сфері безпеки.

Підсумовуючи можна дійти таких висновків:

Проведений аналіз інституційної структури та функцій органів, що формують СЗНБ ЄС, свідчить, що вона має багаторівневий та координаційний характер і ґрунтується на поєднанні політичних, військово-експертних та адміністративних елементів без створення автономного наднаціонального центру ухвалення рішень у сфері НБ. Така модель зумовлена міжурядовою природою Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС і збереженням суверенної відповідальності держав за ключові безпекові рішення.

Комітет з питань політики та безпеки відіграє центральну роль у політичному контролі та стратегічному керівництві кризовими операціями, забезпечуючи узгодження позицій держав і зв'язок між політичним та військовим рівнями.

Військовий штаб ЄС функціонує як допоміжний військово-експертний орган, відповідальний за планування, аналіз і підготовку стратегічних опцій та не має власних командних або виконавчих повноважень.

Європейське оборонне агентство зосереджується на розвитку оборонних спроможностей, координації досліджень, закупівель і стандартизації, діючи на засадах добровільної участі держав не перетворюючись на автономний орган оборонного управління.

Європейська служба зовнішніх дій виконує інтеграційну та координаційну функцію, забезпечуючи узгодженість зовнішньої та безпекової діяльності ЄС та підтримку Високого представника без підміни національних дипломатичних і безпекових структур.

Таким чином, інституційна архітектура СЗНБ ЄС сформована як система координації та взаємодії у межах якої наднаціональні інституції виконують допоміжні, аналітичні та узгоджувальні функції, тоді як визначальна роль у сфері НБ та оборони зберігається за самими державами. У цьому зв'язку вважається за доцільне надалі здійснити аналіз національних моделей забезпечення безпеки Франції та Німеччини як провідних держав ЄС, які відіграють ключову роль у розвитку європейської безпекової політики, а також визначити місце і роль НАТО в європейській безпековій архітектурі.

3.2. Особливості моделей систем забезпечення національної безпеки Франції та Німеччини як провідних країн Європейського Союзу

Вибір аналізу СЗНБ саме цих країн зумовлений їхнім визначальним впливом на формування інституційної та стратегічної архітектури безпеки ЄС, а також наявністю різних за своєю правовою та організаційною логікою СЗНБ.

Аналіз національних моделей Франції та Німеччини здійснюється з урахуванням того, що СЗНБ ЄС функціонує як наднаціональна нормативна та координаційна рамка, у межах якої держави зберігають суверенну відповідальність за власну безпеку. Таким чином основна увага приділяється інституційно-правовим засадам формування національних систем цих держав, розподілу повноважень між ключовими органами, механізмам координації та ролі стратегічних документів у визначенні пріоритетів безпекової політики.

Методологічною основою підрозділу обрано інституційний, структурно-функціональний та порівняльно-правовий підходи, що дозволяє зіставити французьку та німецьку СЗНБ, виявити їхні спільні риси й відмінності та оцінити логіку їх інституційного формування. Такий аналіз створює підґрунтя для подальшого узагальнення позитивного досвіду окремих країн ЄС та визначення можливостей його адаптації для вдосконалення СЗНБ.

Формування СЗНБ Франції характеризується централізованою інституційно-правовою моделлю, у межах якої ключові безпекові повноваження зосереджені у виконавчій владі та закріплені на конституційному рівні. Французька модель історично формувалася як система, що забезпечує самостійне стратегічне планування та ухвалення рішень у сфері оборони й безпеки, а також поєднання цивільних і військових інструментів у межах єдиної СЗНБ з метою реагування на загрози.

Базові правові засади формування французької СЗНБ закріплені в Конституції Франції від 1958 року. Відповідно до статті 5 Конституції, Президент Франції виступає гарантом національної незалежності, територіальної цілісності та дотримання міжнародних зобов'язань держави, що визначає його центральне місце у системі безпеки. Стаття 15 закріплює за Президентом статус глави збройних сил, а стаття 21 визначає роль Прем'єр-міністра у забезпеченні національної оборони та реалізації державної політики у сфері безпеки [35]. Зазначене конституційне розмежування формує модель, у якій стратегічні рішення у сфері НБ концентруються на рівні глави держави, тоді як уряд забезпечує їх практичну реалізацію. Такий підхід зумовлює високий

рівень централізації системи безпеки та створює передумови для оперативного ухвалення рішень у кризових ситуаціях.

Інституційна логіка формування СЗНБ, зумовлена розподілом повноважень і функцій між ключовими суб'єктами французької системи безпеки, деталізується в Кодексі оборони Франції від 2004 року. Відповідно до статті L.1111-1 Кодексу, ЗНБ розглядається як комплексна державна діяльність, спрямована на захист населення, територіальної цілісності, безперервності функціонування державних інституцій та протидію всім видам загроз, здатних поставити під сумнів безпеку нації. Кодекс прямо закріплює, що всі публічні політики держави беруть участь у ЗНБ, тоді як політика оборони виступає її ключовим елементом [28].

Центральним координаційним інституційним елементом у СЗНБ Франції є Рада оборони і НБ, яка визначає стратегічні орієнтири та пріоритети державної політики у сфері безпеки. До її компетенції належить формування напрямів військового програмування, політики ядерного стримування, планування і керівництва зовнішніми операціями, підготовка відповідей на масштабні кризові ситуації, діяльність у сфері розвідки, економічної та енергетичної безпеки, програмування внутрішньої безпеки, а також боротьба з тероризмом, що в сукупності сприяє ЗНБ держави [31].

Координаційні та аналітичні функції у сфері ЗНБ здійснюються Генеральним секретаріатом оборони і НБ, який під керівництвом Президента Франції і Прем'єр-міністра та у взаємодії з міністерствами забезпечує міжвідомчу координацію у сфері безпеки. Генеральний секретаріат оборони і НБ виконує постійну функцію міжміністерської служби з питань передбачення і запобігання кризам, сприяє підготовці швидких, ефективних і адаптованих відповідей держави на загрози, а також бере участь у формуванні стійкої системи захисту фундаментальних інтересів нації від усіх форм ризиків і небезпек [77].

Таким чином, інституційна структура французької СЗНБ вибудована за принципом централізованої координації, за якої стратегічні орієнтири та пріоритети у сфері безпеки формуються на найвищому політичному рівні,

насамперед за участі Президента та Ради оборони і НБ, тоді як спеціалізовані координаційні органи забезпечують міжвідомчу узгодженість, підготовку рішень і підтримку державних дій у різних секторах безпеки.

Важливу роль у формуванні сучасної моделі ЗНБ Франції відіграють стратегічні документи, насамперед Національний стратегічний огляд Франції. У ньому від 2022 року система безпеки визначається як інтегрована модель, що поєднує оборонні, внутрішні, економічні, технологічні та інформаційні виміри безпеки. Цей документ акцентує на необхідності стратегічного передбачення, готовності до багатовимірних загроз і збереженні здатності держави діяти автономно в умовах криз (пп. 19-26, 81-84) [62].

Оновлений Національний стратегічний огляд Франції 2025 року додатково акцентує увагу на важливості узгодженості дій державних інституцій, єдності стратегічних функцій та розвитку оборонних і цивільних спроможностей як основи стійкості держави. У цьому документі Франція позиціонується як держава, що поєднує ЗНБ з активною участю у європейських безпекових ініціативах, зберігаючи при цьому автономію стратегічної оцінки та ухвалення рішень у сфері безпеки (пп. 155-164) [63].

Отже, СЗНБ Франції сформувалася як централізована інституційно-правова модель з провідною роллю глави держави та чітким розмежуванням повноважень у сфері безпеки. Узгоджене використання політичних і безпекових інструментів забезпечує високий рівень керованості й оперативності цієї системи.

Формування СЗНБ Німеччини відбувалося в межах децентралізованої інституційно-правової моделі, що ґрунтується на принципах федералізму, розподілу функцій між різними рівнями влади та інтегрованого підходу до безпеки. На відміну від французької, німецька система безпеки не передбачає концентрації ключових повноважень у межах єдиного центрального органу, а формується як сукупність взаємопов'язаних інституцій і механізмів координації.

Базові правові засади формування німецької СЗНБ закріплені в Основному Законі ФРН від 1949 року. Конституційна модель Німеччини виходить із

принципу федералізму, відповідно до якого загальне здійснення державних функцій належить федеральним землям, тоді як Федерація наділена виключними або конкурентними повноваженнями лише у чітко визначених сферах, зокрема в питаннях оборони та зовнішньої безпеки (статті 30, 83-85, 87а) [7].

Основний Закон закріплює, що застосування збройних сил і реалізація оборонної політики здійснюються в межах суворо визначених конституційних процедур, а забезпечення внутрішньої безпеки та реагування на надзвичайні ситуації можливе лише за умови координації між Федерацією та землями (статті 35, 91) [7]. Така конституційна конструкція формує систему, у якій безпекові повноваження функціонально розподілені між різними суб'єктами, а їх реалізація залежить від ефективної міжрівневої взаємодії.

У межах конституційної моделі Німеччини важливу роль у сфері безпеки відіграє Бундестаг, який бере участь у формуванні правових рамок безпекової політики та здійснює парламентський контроль за діяльністю виконавчої влади відповідно до положень Основного закону ФРН (статті 20 п.2, 45а, 45b, 45d, 87а п.4) [7].

Інституційна логіка формування СЗНБ Німеччини полягає у відсутності єдиного координаційного центру безпеки та пріоритетності міжвідомчих і міжрівневих механізмів взаємодії (статті 30, 83-85, 87). Ключові рішення у сфері безпеки формуються на рівні Федерального уряду, однак їх практична реалізація значною мірою залежить від участі земель і спеціалізованих відомств (статті 76-78, 83-85) [7]. Такий підхід зумовлює фрагментовану, але водночас гнучку інституційну структуру, у межах якої кожен суб'єкт виконує чітко окреслені функції відповідно до своєї компетенції.

Координація дій у сфері безпеки забезпечується через міжвідомчі механізми, а не через централізоване управління, що відповідає загальній логіці організаційного розмежування повноважень у німецькій правовій системі [6].

Визначальну роль у формуванні сучасної моделі ЗНБ Німеччини відіграє Національна стратегія безпеки Німеччини 2023 року. У цьому документі НБ розглядається через концепцію «інтегрованої безпеки», яка передбачає

узгоджену взаємодію зовнішньої, оборонної, економічної, енергетичної, кібернетичної та суспільної складових безпеки [6, с. 3-6].

Стратегія наголошує, що ЗНБ є спільним завданням державних інституцій, економіки та суспільства, а ефективність системи залежить від здатності координувати дії різних суб'єктів без створення жорстко централізованої моделі управління. Водночас документ підкреслює тісний зв'язок НБ Німеччини з механізмами ЄС та НАТО, що визначає зовнішній вимір її безпекової політики [6, с. 7-9].

Отже, СЗНБ Німеччини сформувалася як децентралізована інституційно-правова модель, заснована на принципах федералізму, функціонального розподілу повноважень і міжвідомчої координації. Відсутність єдиного центру управління компенсується розвитком інтегрованих механізмів взаємодії між різними суб'єктами безпеки, що забезпечує гнучкість і адаптивність системи. Така модель відображає особливості німецької правової традиції та визначає специфіку формування НБ в межах європейської безпекової рамки.

Порівняльно-правовий аналіз інституційних моделей СЗНБ Франції та Німеччини свідчить, що за спільної європейської безпекової політики держави-члени ЄС сформували принципово різні підходи до організації та функціонування національних систем безпеки. Відмінності між ними зумовлені насамперед особливостями конституційного ладу, історичного розвитку державності та інституційної логіки розподілу повноважень у сфері безпеки.

Французька модель характеризується високим рівнем інституційної централізації та концентрацією ключових безпекових повноважень на рівні виконавчої влади, передусім глави держави. Формування СЗНБ системи у Франції відбувалося за логікою єдиного стратегічного центру, що забезпечує узгодженість рішень, оперативність реагування на загрози та інтеграцію різних безпекових інструментів у межах єдиної державної безпекової політики. Такий підхід сприяє високій керованості системи та чіткому стратегічному плануванню, але водночас передбачає значну концентрацію повноважень у вузькому колі інституцій.

Німецька модель, навпаки, сформувалася як децентралізована система, заснована на принципах федералізму, функціонального розподілу повноважень і міжвідомчої координації. У цій моделі відсутній єдиний центр управління безпекою, а ЗНБ реалізується через взаємодію Федерального уряду, федеральних земель і спеціалізованих відомств. Така структура зумовлює функціональну фрагментованість інституційної архітектури, яка компенсується розвитком інтегрованих механізмів координації та концепцією «інтегрованої безпеки», закріпленою у Стратегії НБ Німеччини 2023 року.

Важливою спільною рисою обох моделей є відмова від створення автономного наднаціонального центру ЄС ухвалення рішень у сфері НБ та збереження суверенної відповідальності держав за ключові безпекові функції. Водночас реалізація цієї відповідальності відбувається різними способами: у Франції через централізоване формування стратегічних орієнтирів, а у Німеччині через розгалужену систему інституційної взаємодії.

Отже порівняння СЗНБ Франції та Німеччини демонструє те, як європейські нормативи інтегруються у національні моделі, забезпечуючи баланс між інституційною стійкістю і ефективністю [54, с. 1–13, 62-73, 74-124]. Разом із тим порівняння цих моделей демонструє, що інтеграція європейських нормативів не є однаковою навіть серед провідних держав ЄС.

Так, зокрема, результати порівняння СЗНБ цих країн свідчать про наявність у них відмінності в підходах до досягнення інституційної стійкості системи безпеки. Французька модель досягає стійкості шляхом концентрації повноважень і швидкості ухвалення рішень, тоді як німецька через гнучкість, розподіл функцій і здатність адаптуватися до змін безпекового середовища за рахунок міжрівневої та міжвідомчої координації.

Крім того, відмінності між моделями проявляються і в ролі парламенту у сфері безпеки: якщо у Франції ключові повноваження зосереджені навколо глави держави, то в Німеччині важливу роль відіграють механізми парламентського контролю за діяльністю виконавчої влади у сфері безпеки.

Таким чином, французька і німецька моделі СЗНБ мають дві різні інституційні логіки формування безпеки в межах ЄС – централізовану та децентралізовану. Їх порівняльний аналіз дозволяє виявити не лише відмінності організаційної побудови, а й різні механізми досягнення інституційної ефективності та стійкості СЗНБ, що має принципове значення для подальшого узагальнення європейського досвіду та визначення можливостей його адаптації для України.

Порівняльно-правовий аналіз інституційних моделей ЗНБ Франції та Німеччини дозволяє виокремити низку підходів і принципів, що мають практичне значення для удосконалення СЗНБ України. Водночас результати дослідження підтверджують недоцільність механічного перенесення в Україну національних моделей цих країн без урахування особливостей конституційного ладу, інституційної структури та безпекового середовища держави.

До потенційно адаптивних елементів належать, насамперед, підходи до організаційного розмежування повноважень у сфері НБ. Досвід Франції демонструє ефективність чіткого розподілу стратегічних і виконавчих функцій, що сприяє високому рівню керованості та оперативності системи безпеки. Особливістю німецької моделі є функціональний розподіл функцій між різними рівнями влади та спеціалізованими відомствами, що дозволяє уникати надмірної концентрації повноважень і забезпечує гнучкість СЗНБ.

Важливе значення для України має також досвід інституційної координації у сфері НБ Франції і ФРН. Обидві моделі, попри відмінності в рівні централізації, ґрунтуються на розвинених механізмах узгодження дій між органами державної влади та стратегічному плануванні як ключовому елементі функціонування системи безпеки. Це свідчить про доцільність посилення координаційних механізмів у вітчизняній СЗНБ з метою підвищення її цілісності та ефективності в умовах комплексних загроз.

Аналіз французької та німецької моделей також дає підстави для висновку щодо інституційної ефективності та інституційної стійкості СЗНБ цих держав. Французька модель досягає ефективності та стійкості шляхом централізації

повноважень і швидкості ухвалення рішень, тоді як німецька через розподіл функцій, міжвідомчу взаємодію та здатність системи адаптуватися до змін безпекового середовища. Обидва підходи демонструють, що стійкість системи безпеки може забезпечуватися різними інституційними засобами, залежно від національних умов.

Водночас досвід Франції та Німеччини підтверджує, що непридатним до механічного перенесення є копіювання конкретних інституційних конструкцій або моделей управління без урахування історичних, правових і організаційних особливостей держави. Тому ключовим орієнтиром для України має бути не сліпе запозичення зарубіжних моделей ЗНБ, а виважене використання окремих їх елементів та принципів, спрямованих на підвищення інституційної ефективності, чіткості розмежування повноважень та стійкості СЗНБ.

Отже, значення досвіду Франції та Німеччини для України полягає у можливості використання перевірених інституційно-правових підходів до організації та функціонування СЗНБ ЄС в поєднанні з національними правовими та інституційними особливостями України.

3.3. НАТО як визначальний елемент системи забезпечення національної безпеки Європейського Союзу

СЗНБ ЄС у сфері кризового управління сформувалася як обмежена за своїми можливостями інституційно-правова конструкція, що не передбачає автономного здійснення колективної оборони. Відповідно до статті 42 консолідованої версії Договору про ЄС, Спільна політика безпеки та оборони є складовою Спільної зовнішньої та безпекової політики і надає ЄС операційну спроможність для здійснення цивільних і військових місій за межами Союзу, однак не замінює зобов'язань держав у межах НАТО та не створює власної системи колективної оборони [33].

Механізми кризового управління СЗНБ ЄС зосереджені насамперед на проведенні операцій з управління кризами (crisis management operations), які охоплюють гуманітарні місії, миротворчі операції, стабілізаційні заходи та

підтримку безпеки у постконфліктних регіонах (стаття 43 п.1) [33]. Реалізація таких операцій здійснюється у межах інституційної взаємодії політичних і військових структур ЄС, зокрема Комітету з питань політики та безпеки [37] і Військового штабу ЄС [36], що закріплено у відповідних рішеннях Ради ЄС. Водночас ці механізми мають допоміжний характер і залежать від спроможностей, які надаються державами на добровільній основі (статті 42 п.1, п.3) [33].

Обмеженість кризових механізмів ЄС зумовлена насамперед відсутністю власних збройних сил, єдиного оперативного командування та гарантованих оборонних ресурсів. Договір про ЄС прямо встановлює, що виконання військових завдань у межах Спільної політики безпеки і оборони здійснюється з використанням сил і засобів держав, а ЄС не володіє власними автономними оборонними спроможностями (стаття 42 п.1, п.3, п.7; стаття 43) [33]. Колективна оборона держав, які є членами НАТО, реалізується відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору від 4 квітня 1949 року [9]. Таким чином, механізми кризового управління СЗНБ ЄС не охоплюють повного спектра безпекових загроз, пов'язаних із збройною агресією проти держав-членів.

У цьому контексті ключового значення набуває взаємодія ЄС з НАТО. Саме НАТО виступає основним інституційним механізмом колективної оборони для більшості держав ЄС відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору від 1949 року [9] і забезпечує стратегічні, оперативні та військові спроможності, яких ЄС не має у власному розпорядженні, що впливає з положень статті 42 консолідованої версії Договору про ЄС [33]. Такий розподіл ролей зумовлює комплементарний характер відносин між ЄС і НАТО у сфері кризового управління [26], де ЄС зосереджується на політичному, цивільному та обмеженому військовому реагуванні, а НАТО на стримуванні та колективній обороні.

Інституційне закріплення такої взаємодії відбулося, зокрема, через домовленості «Berlin Plus», які надали ЄС можливість використовувати планувальні та командні спроможності НАТО для проведення операцій під

егідою ЄС за умови відсутності прямого залучення Альянсу [79]. Це підтверджує, що навіть у межах кризового управління ЄС значною мірою спирається на інфраструктуру та ресурси НАТО, що визначає останнє як визначальний елемент СЗНБ ЄС у військово-безпековому вимірі.

Отже, механізми кризового управління СЗНБ ЄС мають обмежений, допоміжний і координаційний характер та не утворюють самодостатньої системи забезпечення безпеки. Їх ефективність безпосередньо залежить від взаємодії з НАТО, яке забезпечує стратегічний оборонний компонент європейської безпеки і фактично визначає межі та можливості функціонування СЗНБ ЄС у кризових ситуаціях.

НАТО у системі СЗНБ ЄС виконує насамперед функцію колективної оборони, яка не може бути замінена механізмами ЄС. Юридичною основою цієї функції є стаття 5 Північноатлантичного договору, що встановлює зобов'язання держав щодо спільної відповіді на збройну агресію [9].

У СЗНБ ЄС НАТО виконує функцію колективної оборони європейських держав, спираючись на механізми стримування, оборонного планування, спільні стандарти та інтегровані командні структури. Ці функції закріплені у Стратегічній концепції НАТО від 29 червня 2022 року, яка визначає Альянс як головний інструмент колективної оборони та стримування в євроатлантичному просторі (пункти 1-4, 20-22) [20].

На відміну від ЄС, НАТО володіє постійними інтегрованими військовими структурами, здатними до оперативного планування, командування та ведення повномасштабних військових операцій. Такий інституційний потенціал відображений у системі командування НАТО, зокрема через Верховне головне командування об'єднаних збройних сил у Європі, що забезпечує єдність управління оборонними діями (пункти 21-22) [20].

Значення НАТО для СЗНБ ЄС також проявляється у тому, що більшість держав ЄС одночасно є членами НАТО, а отже, саме в межах НАТО вони виконують свої основні оборонні зобов'язання.

Такий підхід прямо закріплений у статті 42 пункті 2 Договору про ЄС, яка визначає, що Спільна політика безпеки та оборони не порушує зобов'язань держав у межах НАТО [1]. Водночас положення статті 42 пункту 7 консолідованої версії Договору про ЄС від 2012 року, яке передбачає взаємну допомогу держав у разі збройної агресії, не формує автономного механізму колективної оборони ЄС і прямо узгоджується з пріоритетною роллю НАТО як основи колективної оборони для держав НАТО [33].

У функціональному вимірі НАТО доповнює СЗНБ ЄС, забезпечуючи ті елементи безпеки, які ЄС не здатен реалізувати самостійно, зокрема стримування високої інтенсивності [20]. Колективна оборона держав ЄС при цьому здійснюється в межах НАТО відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору [9]. У свою чергу, ЄС концентрується на кризовому управлінні, цивільних місіях і комплексному реагуванні на гібридні загрози, що формує модель інституційного доповнення між двома організаціями (статті 42 п.1, 43 Договору про ЄС) [33].

Таким чином, НАТО виступає визначальним елементом СЗНБ ЄС у військово-оборонному значенні, оскільки саме НАТО забезпечує стратегічну безпеку держав та визначає межі оборонної спроможності ЄС. Без інституційної ролі НАТО СЗНБ ЄС залишалася б обмеженою інструментами кризового управління і не могла б виконувати функції колективної оборони.

Отож, взаємодія ЄС та НАТО у сфері безпеки формує багаторівневу архітектуру, у межах якої національні системи забезпечення безпеки держав функціонують на основі чіткого розмежування ролей і повноважень між двома організаціями. Для держав ЄС це означає, що ключові оборонні зобов'язання та гарантії безпеки реалізуються в межах НАТО, тоді як ЄС забезпечує політичну координацію, кризове управління та використання цивільно-військових інструментів реагування.

Концепція такої моделі полягає у поєднанні переваг колективної оборони з можливістю гнучкого реагування на широкий спектр безпекових викликів. НАТО забезпечує стратегічне стримування та оборону у випадку збройної

агресії, тоді як ЄС доповнює цю функцію механізмами управління кризами, стабілізації та відновлення, що дозволяє уникати дублювання інституцій і надмірної концентрації ресурсів.

Для Франції та Німеччини, як провідних держав ЄС, взаємодія ЄС і НАТО інтегрується у національні моделі ЗНБ по різному, але в межах спільної логіки комплементарності. Франція поєднує централізовану національну систему стратегічного керівництва з активною участю у структурах НАТО, тоді як Німеччина реалізує децентралізовану модель безпеки, у якій оборонні зобов'язання чітко прив'язані до механізмів Альянсу. У обох випадках НАТО виступає ключовим зовнішнім елементом, що забезпечує повноцінний оборонний вимір НБ.

Значення взаємодії ЄС та НАТО є особливо важливим для держав, які не є членами ЄС, але орієнтуються на європейський і євроатлантичний безпековий простір. Для України ця взаємодія визначає контекст формування та розвитку власної СЗНБ, у якому інтеграція до європейських механізмів кризового управління має поєднуватися з посиленням співпраці з НАТО як ключовим гарантом оборонної безпеки.

Таким чином, взаємодія ЄС та НАТО виступає системоутворюючим чинником для національних систем безпеки як держав, так і партнерських країн. Розуміння інституційної логіки цього розмежування дозволяє коректно оцінити можливості та обмеження СЗНБ ЄС і визначитись в доцільності використання окремих її елементів для удосконалення СЗНБ України.

3.4. Стан, правові та інституційні проблеми української системи забезпечення національної безпеки та можливості використання досвіду Європейського Союзу для її вдосконалення

Для визначення доцільності і можливості використання та адаптації позитивного досвіду формування СЗНБ ЄС для удосконалення вітчизняної СЗНБ України передусім необхідно з'ясувати її стан, виявити існуючі правові та організаційні проблеми.

СЗНБ України функціонує на основі розгалуженої нормативно-правової бази, яка охоплює базовий закон у сфері НБ, стратегічні документи та спеціальні НПА, що регулюють діяльність окремих суб'єктів сектору безпеки і оборони. Така нормативна основа формує правові засади організації та функціонування СЗНБ України, визначає її суб'єктний склад, загальні принципи діяльності та напрями стратегічного планування у сфері безпеки. Водночас наявність значної кількості НПА і стратегічних документів зумовлює необхідність аналізу не лише їх змісту, а й інституційної узгодженості, ефективності розмежування повноважень між суб'єктами СЗНБ та дієвості механізмів координації.

Закон України «Про національну безпеку України» 2018 року посідає ключове місце в системі НПА, що регулюють сферу НБ, виконуючи роль базового документа. Саме цим Законом конкретизуються конституційні засади забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави, а також визначаються організаційні й правові основи функціонування відповідної системи. Розвиваючи положення Конституції України, Закон формує інституційну архітектуру СЗНБ України, визначає її суб'єктний склад, загальні принципи діяльності, механізми керівництва та координації, а також закладає правову основу для стратегічного планування у сфері НБ і оборони, яке надалі деталізується у відповідних стратегічних документах [10].

Зазначений НПА формує цілісне нормативне уявлення про СЗНБ України шляхом визначення структури сектору безпеки і оборони та кола його суб'єктів. Закон виходить із широкого підходу до НБ, охоплюючи воєнну, державну, громадську, інформаційну, економічну, кібернетичну та інші складові безпеки, що відповідає конституційному розумінню безпеки як однієї з ключових функцій держави. Згідно з статтею 12 Закону сектор безпеки і оборони визначається як багатокomпонентна система, до складу якої входять сили безпеки, сили оборони, оборонно-промисловий комплекс, а також громадяни і громадські об'єднання, що добровільно беруть участь у ЗНБ [10]. Така нормативна конструкція відображає інтегрований характер СЗНБ України та передбачає залучення до реалізації безпекової політики широкого кола державних і недержавних

суб'єктів, що, в свою чергу, об'єктивно ускладнює механізми управління, координації та розмежування повноважень у межах цієї системи.

Важливим елементом інституційної побудови СЗНБ України, закріпленої Законом України «Про національну безпеку України», є визначення механізмів керівництва та координації діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони (статті 13-14). Закон, у розвиток конституційних положень, встановлює провідну роль Президента України як глави держави та Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України у сфері НБ і оборони (стаття 13), а також закріплює координаційну функцію Ради національної безпеки і оборони України як спеціального органу при Президентові (стаття 14). Одночасно значний обсяг повноважень у сфері реалізації державної політики у сферах безпеки і оборони покладається на Кабінет Міністрів України та відповідні центральні органи виконавчої влади (статті 15, 18, 22-23) [10]. Такий багаторівневий розподіл керівних і координаційних функцій відображає міжгалузевий характер НБ, але водночас об'єктивно ускладнює забезпечення чіткої інституційної взаємодії між суб'єктами СЗНБ та створює передумови для перетину повноважень у процесі практичної реалізації безпекової політики.

Визначаючи засади формування СЗНБ України, Закон України «Про національну безпеку України» в статті 25 закріплює низку принципів державної політики у сферах НБ і оборони, які мають не декларативне, а інституційне значення. Ці принципи мають сприяти забезпечення функціональної взаємодії та підпорядкованості суб'єктів єдиним цілям державної безпекової політики. У Законі [10] принципи виступають нормативною основою для побудови СЗНБ як системи, в якій поєднуються різні за правовим статусом і функціональним призначенням органи, а їх реалізація покликана забезпечити баланс між стратегічним керівництвом, координацією та виконавчою діяльністю. Водночас рамковий характер закріплення принципів зумовлює залежність їх практичного втілення від подальшої конкретизації у підзаконних актах і стратегічних документах, що безпосередньо впливає на ефективність інституційної побудови СЗНБ.

Окремим елементом правового регулювання, закріпленого статтею 25 Закону України «Про національну безпеку України», є врегулювання системи стратегічного планування у сферах НБ і оборони. Закон у частинах 1 і частині 3 статті 25 визначає планування як одну з ключових функцій державного управління, що передбачає формування довгострокових, середньострокових і короткострокових документів з урахуванням безпекового середовища та ресурсних можливостей держави. Центральне місце у цій системі відводиться Стратегії національної безпеки України, яка виступає базовим документом довгострокового планування і слугує підґрунтям для розроблення галузевих стратегій, зокрема Стратегії воєнної безпеки України, а також інших програмних документів (статті 26, 28) [10]. Водночас процес формування і реалізації стратегічних документів характеризується залученням значної кількості суб'єктів сектору безпеки і оборони, при координаційній ролі Ради національної безпеки і оборони України, що зумовлює складну інституційну взаємодію та потенційні точки напруження між органами, відповідальними за розроблення, затвердження та виконання відповідних стратегій.

Таким чином, Закон України «Про національну безпеку України» 2018 року утворює цілісну нормативну основу формування та функціонування СЗНБ України, визначаючи її структуру, суб'єктний склад, загальні принципи діяльності, механізми керівництва, координації та стратегічного планування. Водночас рамковий характер законодавчого регулювання, а також багатокомпонентність сектору безпеки і оборони та залучення значної кількості суб'єктів до реалізації безпекової політики зумовлюють складність інституційної взаємодії, що не завжди забезпечує чітке та однозначне розмежування стратегічних, координаційних і виконавчих повноважень у межах СЗНБ України.

Стратегічні документи у сфері НБ України відіграють ключову роль у конкретизації та реалізації положень Закону України «Про національну безпеку України» 2018 року, забезпечуючи перехід від рамкового нормативного регулювання до формування цілісної державної політики у безпековій сфері. Центральне місце серед таких документів посідає Стратегія національної

безпеки України від 2020 року, яка відповідно до законодавства є основним документом довгострокового планування та визначає пріоритети національних інтересів, цілі та основні напрями державної політики у сфері НБ [16]. Стратегія воєнної безпеки України від 25 березня 2021 року, у свою чергу, розвиває та деталізує положення Стратегії національної безпеки у воєнній сфері, зосереджуючись на питаннях оборони держави, стримування збройної агресії та розвитку сил оборони [15]. Таким чином, зазначені стратегічні документи формують змістовний рівень СЗНБ, забезпечуючи реалізацію закладених у Законі 2018 року принципів і завдань через систему політичних пріоритетів та практичних напрямів державної діяльності.

Аналіз Стратегії національної безпеки України та Стратегії воєнної безпеки України свідчить про формування в Україні багаторівневої системи стратегічного планування у сфері НБ. Стратегія національної безпеки виконує функцію базового документа довгострокового планування, який окреслює загальні пріоритети, цілі та напрями державної політики у безпековій сфері, охоплюючи широкий спектр загроз і сфер державної діяльності (розділ 1 п. 1-6, розділ 2) [16]. Водночас Стратегія воєнної безпеки має галузевий характер і спрямована на деталізацію стратегічних орієнтирів у воєнній сфері, зосереджуючись на питаннях оборони держави, стримування збройної агресії та розвитку сил оборони [15]. Такий підхід передбачає співіснування кількох стратегічних документів із різним предметом регулювання та часовими горизонтами планування, що в цілому відповідає логіці диференціації державної політики за окремими сферами НБ.

Порівняльний аналіз Стратегії національної безпеки України та Стратегії воєнної безпеки України свідчить про наявність загальної концептуальної узгодженості між цими документами, насамперед у частині визначення базових цінностей, ключових загроз і стратегічних орієнтирів державної політики. Обидві стратегії ґрунтуються на конституційних засадах, спільних принципах стримування, стійкості та взаємодії, а також передбачають активну роль сектору безпеки і оборони у забезпеченні суверенітету та територіальної цілісності

держави. Водночас інституційна взаємодія між стратегічними документами має ознаки фрагментації, що проявляється у значній кількості стратегій і програмних актів, розроблених різними суб'єктами сектору безпеки і оборони у межах власних повноважень. За відсутності єдиного механізму інтеграції та синхронізації реалізації таких документів виникає ризик дублювання завдань, розпорошення відповідальності та ускладнення координації між органами, відповідальними за формування і реалізацію державної політики у сфері НБ.

Україна має багаторівневу систему стратегічного планування у сфері НБ, оскільки поряд із Стратегією національної безпеки України як базовим документом довгострокового планування функціонують галузеві стратегічні документи, зокрема Стратегія воєнної безпеки України, а також інші стратегії, передбачені Стратегією національної безпеки України. Водночас інституційна інтегрованість цієї системи залишається обмеженою, оскільки стратегічні документи розробляються та реалізуються різними суб'єктами сектору безпеки і оборони у межах їхніх повноважень, без встановлення єдиного механізму узгодженої реалізації, синхронізації заходів і розподілу відповідальності між усіма рівнями стратегічного планування.

Поряд із базовим Законом України «Про національну безпеку України» та стратегічними документами важливе значення для правового регулювання сектору безпеки і оборони мають спеціальні НПА, що визначають статус, повноваження та порядок діяльності окремих інституційних суб'єктів СЗНБ. До таких актів належать, зокрема, Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року [11], Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року [14] та Закон України «Про розвідку» від 17 вересня 2020 року [13]. Аналіз положень зазначених Законів дає підстави вважати, що вони орієнтовані на регулювання окремих сегментів безпекових відносин і формують відносно самостійні організаційно-правові основи функціонування відповідних державних органів, що зумовлює наявність різних підходів до визначення їх повноважень, механізмів управління та інституційної логіки. У сукупності це свідчить про певну фрагментацію правового регулювання сектору безпеки і

оборони, за якої система СЗНБ вибудовується не як єдиний нормативно інтегрований масив, а як сукупність спеціалізованих галузевих правових конструкцій.

Перетин сфер відповідальності у нормативному регулюванні сектору безпеки і оборони виявляється, зокрема, при аналізі положень Закону України «Про розвідку», який інтегрує розвідувальну діяльність у ширший сектор безпеки і оборони та спрямовує її на досягнення завдань, що за своїм змістом перетинаються з повноваженнями інших інституцій СЗНБ, насамперед, у частині протидії зовнішнім загрозам національній безпеці та забезпечення обороноздатності держави (стаття 2). Системний аналіз цього Закону свідчить, що такий перетин закріплений інституційно через поняття розвідувального співтовариства, до складу якого поряд із розвідувальними органами входить Служба безпеки України та інші складові сектору безпеки і оборони, що можуть залучатися до виконання розвідувальних завдань (стаття 4). Крім того, аналіз норм Закону дозволяє констатувати, що розвідувальні органи залучаються до боротьби з тероризмом, протидії розвідувально-підривної діяльності, кіберзагрозам, а також до формування й реалізації державної політики у визначених сферах, що об'єктивно зближує їхні функції з повноваженнями оборонних і правоохоронних органів (стаття 6). Особливо показовим в цьому контексті є нормативне поєднання воєнної розвідки з системою оборони через розвідувальний орган Міністерства оборони України та інші суб'єкти системи воєнної розвідки, діяльність яких безпосередньо пов'язана із забезпеченням застосування Збройних Сил України та інших складових сил оборони (статті 9-10) [13].

Проблеми координації та відсутність єдиного механізму зведення нормативних положень у сфері безпеки і оборони виявляються на підставі аналізу законодавчого регулювання координації розвідувальної діяльності, яка має багаторівневий і розподілений характер та ускладнює формування єдиного інтегрованого механізму управління у межах всієї СЗНБ. Хоча Закон України «Про розвідку» передбачає створення координаційного органу з питань розвідки

та визначає загальну координаційну роль Ради національної безпеки і оборони України, аналіз відповідних положень свідчить, що така координація обмежується рамками розвідувального співтовариства (стаття 4). Системний аналіз управлінської моделі розвідки дозволяє дійти висновку, що вона характеризується множинністю центрів керівництва, оскільки загальне керівництво здійснює Президент України, тоді як поточна координація діяльності окремих розвідувальних органів покладається на відповідні центральні органи виконавчої влади в межах їх підпорядкування (стаття 11). Взаємодія між суб'єктами розвідувального співтовариства здійснюється переважно у формі залучення до виконання конкретних розвідувальних завдань, а координація при цьому має ситуативний характер і покладається на орган, відповідальний за виконання відповідного завдання, що за результатами аналізу не формує сталого механізму нормативного зведення та узгодження повноважень (стаття 22). Запроваджені механізми демократичного цивільного, парламентського та президентського контролю спрямовані насамперед на нагляд і підзвітність, але не забезпечують необхідного узгодження між різними складовими СЗНБ (статті 51-55) [13].

Аналіз положень Закону України «Про розвідку», «Про оборону України» та «Про службу безпеки України» дає підстави вважати, що подібні перетини повноважень та розподілені механізми координації мають системний характер і загалом притаманні нормативному регулюванню сектору безпеки і оборони України.

Наприклад, аналіз норм Закону України «Про Службу безпеки України» свідчить, що в межах одного органу поєднуються функції контррозвідки та правоохоронної діяльності, що нормативно зближує СБУ з іншими інституційними суб'єктами сектору безпеки і оборони. Відповідно до положень Закону України «Про Службу безпеки України» СБУ є органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, на який покладається захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності та оборонного потенціалу України, а також протидія розвідувально-підривної

діяльності й тероризму, що дає підстави констатувати перетин її завдань із повноваженнями оборонних і розвідувальних органів (стаття 1, 2). Такий перетин посилюється через здійснення СБУ інформаційно-аналітичної діяльності, контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, участь у боротьбі з тероризмом і забезпеченні режимів воєнного та надзвичайного стану, що виходить за межі суто правоохоронної логіки та зближує СБУ з функціональним полем інших складових СЗНБ (стаття 24). Крім того, аналіз організаційної структури СБУ дозволяє дійти висновку, що створення у її складі спеціалізованих органів, зокрема органів військової контррозвідки та Антитерористичного центру, інституційно закріплює її участь у сферах, де відповідальність розподіляється між кількома суб'єктами сектору безпеки і оборони (стаття 9, 12) [14].

Аналіз законодавчих положень щодо взаємодії СБУ з іншими органами сектору безпеки і оборони свідчить, що така взаємодія здійснюється у межах розподіленої моделі координації, яка не забезпечує цілісної інституційної інтеграції.

Закон України «Про Службу безпеки України» закріплює підпорядкованість СБУ Президенту України та передбачає парламентський і президентський контроль за її діяльністю, водночас зміст відповідних норм дозволяє зробити висновок, що ці механізми мають лише наглядовий характер. (статті 1, 31-32). Взаємодія СБУ з іншими державними, правоохоронними та спеціальними органами визначається через загальні норми про співпрацю та реалізується на підставі окремих законів, указів Президента України та відомчих актів, що зумовлює множинність процедур і відсутність уніфікованого механізму узгодження повноважень (статті 8, 17) [14]. У результаті аналіз чинного нормативного регулювання дозволяє констатувати, що координація діяльності СБУ з іншими складовими сектору безпеки і оборони має фрагментарний і ситуаційний характер, що ускладнює формування цілісної інституційної моделі управління у сфері НБ.

Отже, аналіз окремих спеціальних законів, що регулюють діяльність суб'єктів сектору безпеки і оборони України, дає підстави вважати, що нормативно-правове забезпечення НБ має фрагментарний характер. Хоча на концептуальному рівні система безпеки в Україні розглядається як інтегрована та скоординована, її нормативне регулювання, за результатами аналізу, здійснюється через окремі спеціальні закони, орієнтовані на різні функціональні сегменти ЗНБ. Це зумовлює нормативно закріпленій перетин функцій і повноважень між розвідувальними, контррозвідувальними, оборонними та правоохоронними органами, а також ускладнює реалізацію принципу організаційного розмежування та координацію їх діяльності. У результаті наявні механізми управління і взаємодії, з огляду на чинне нормативне регулювання, не забезпечують повною мірою узгоджену й цілісну реалізацію державної політики у сфері ЗНБ, що безпосередньо впливає на інституційну стійкість та ефективність системи безпеки.

Однією з особливостей правового забезпечення ЗНБ України є нормативна багатозначність базових понять, що використовуються у Конституції України, профільному законодавстві та стратегічних документах у сфері НБ і оборони. Водночас, частина з них є суперечливою, не розкриває повною мірою сутнісних ознак категорій, яких стосуються. Це не тільки не сприяє формуванню цілісної інституційної моделі ЗНБ, чіткому розмежуванню повноважень між суб'єктами сектору безпеки і оборони та ефективну координацію їх діяльності, а й належному усвідомленню та виконанню на практиці ними своїх функцій.

На конституційному рівні НБ і оборона визначаються як найважливіші функції держави (стаття 17), водночас Конституція України не встановлює деталізованого інституційного механізму реалізації цієї функції, обмежуючись визначенням загальних повноважень Президента України, Верховної Ради України та Ради національної безпеки і оборони України (ст. 85, ст. 106, ст. 107) [4].

Звертає на себе увагу те, що у Законі України «Про національну безпеку України» НБ України визначається як захищеність державного суверенітету,

територіальної цілісності та інших національних інтересів від реальних і потенційних загроз (стаття 1). Водночас у цьому ж законі вводяться суміжні категорії – «державна безпека», «воєнна безпека», «громадська безпека і порядок», аналіз змісту яких свідчить, що вони частково перетинаються та не мають чітко окреслених меж застосування і співвідношення між собою (стаття 1) [10]. Нормативна багатозначність посилюється через законодавче визначення сектору безпеки і оборони, до складу якого віднесено широкий перелік суб'єктів – сили безпеки, сили оборони, оборонно-промисловий комплекс, а також громадяни і громадські об'єднання, що добровільно беруть участь у ЗНБ (стаття 12) [10]. При цьому проведений аналіз показує, що функціональне призначення цих суб'єктів, їх ієрархія та характер взаємозв'язків визначаються також і у спеціальних законах – зокрема, у законах України «Про Службу безпеки України», «Про розвідку», «Про оборону України», що зумовлює множинність нормативних підходів у межах єдиної системи. Окрему проблему становить багатозначність управлінських категорій «керівництво», «координація», «взаємодія», «контроль». Так, Закон України «Про національну безпеку України» розмежовує керівництво у сферах НБ і оборони, яке здійснює Президент України (стаття 13), та координацію, що покладається на Раду національної безпеки і оборони України (стаття 14) [10]. Водночас у результаті аналізу ні в цьому Законі, ні в Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України» не виявлено чіткого визначення змісту координації, її інструментів та меж у співвідношенні з управлінськими і виконавчими повноваженнями інших суб'єктів сектору безпеки і оборони (статті 3, 4) [12].

Аналогічна ситуація спостерігається щодо використання поняття «взаємодія», яке застосовується у законодавстві про Службу безпеки України (статті 8, 17) [45] та у Законі України «Про розвідку» (статті 4, 6) [13]. При цьому у законодавстві про Службу безпеки України взаємодія визначається загально, без закріплення конкретних процедур чи відповідальності, тоді як Закон України «Про розвідку» передбачає наявність органів координації та загальної

координації діяльності суб'єктів розвідувального співтовариства, не встановлюючи при цьому детальних процедур реалізації такої взаємодії.

Стратегічні документи, зокрема Стратегія національної безпеки України, закріплюють цілісне бачення системи національної безпеки на принципах стримування, стійкості й взаємодії (розд. I, IV) [16]. Водночас, з огляду на те, що цей документ не має сили закону, він не встановлює обов'язкових виконавчих інституційних механізмів, а лише окреслює напрями і принципи НБ, тому не усуває нормативної багатозначності.

Таким чином, недосконала нормативна визначеність базових категорій та їх понять, закріплених у Конституції України, законах та стратегічних документах, створює передумови для: різного їх тлумачення та повноважень суб'єктів сектору безпеки і оборони; необґрунтоване покладання або дублювання функцій; ускладнення координації та управління; фрагментарного функціонування СЗНБ України загалом. У підсумку це свідчить про те, що проблема функціонування СЗНБ України полягає не у відсутності нормативного регулювання як такого, а у відсутності концептуально узгодженого понятійного та інституційного каркасу, який би забезпечував чітке розмежування повноважень і ефективну координацію діяльності всіх суб'єктів сектору безпеки і оборони.

Однією з форм нечіткості розмежування повноважень у законодавстві України є їх дублювання для різних суб'єктів сектору безпеки і оборони. Так, зокрема у чинному законодавстві окремі завдання у сфері НБ – зокрема протидія загрозам національній безпеці, боротьба з тероризмом, контррозвідувальне забезпечення, а також діяльність у сфері інформаційної та кібербезпеки одночасно покладаються на кілька суб'єктів. Такі повноваження передбачені для Служби безпеки України (стаття 2 Закону України «Про Службу безпеки України») [14], розвідувальних органів (статті 2, 6 Закону України «Про розвідку») [13], а також інших складових сектору безпеки і оборони. Водночас, в зазначених НПА спостерігається певне дублювання функцій відповідних

суб'єктів, що за відсутності належної координації створює умови для нездорової конкуренції між ними замість ефективної взаємодії.

Як недолік вбачається й те, що Закон України «Про національну безпеку України» визначає широкий склад цього сектору (стаття 12) [10], однак у ньому не встановлюється чітке розмежування функцій між силами безпеки, силами оборони та органами спеціального призначення.

Схожа ситуація спостерігається і у сфері управління та координації. Президент України здійснює керівництво у сферах НБ і оборони (стаття 13 Закону України «Про національну безпеку України») [10], тоді як Рада національної безпеки і оборони України виконує функції координації та контролю (стаття 14) [12]. Водночас Закони наділяють окремі органи власними координаційними повноваженнями, зокрема Антитерористичний центр при Службі безпеки України (стаття 9 Закону України «Про Службу безпеки України») [14] та координаційні органи у сфері розвідки [13]. За відсутності єдиного інституційного механізму поєднання таких повноважень та присутності кілька паралельних рівнів координації це призводить до фрагментації управління, що ускладнює ухвалення узгоджених рішень у сфері ЗНБ України.

Координація у сфері ЗНБ України нормативно визначається як одна з ключових управлінських функцій, однак її правове закріплення є недостатньо чітким. Закон України «Про національну безпеку України» покладає координацію діяльності у сфері національної безпеки і оборони на Раду національної безпеки і оборони України (стаття 14) [10], а Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» визначає її як координаційний орган при Президентові України (стаття 1) та закріплює контрольні й дорадчі повноваження (статті 3, 4) [12]. Водночас у законодавстві відсутнє чітке визначення змісту координації, не встановлено процедур її здійснення, механізмів реалізації рішень та відповідальності за їх невиконання.

Проблеми координації посилюються існуванням кількох паралельних координаційних рівнів у межах сектору безпеки і оборони. Так, окремі координаційні повноваження мають Антитерористичний центр при Службі

безпеки України (стаття 9 Закону України «Про Службу безпеки України») [14], координаційні органи у сфері розвідки (стаття 4 Закону України «Про розвідку») [13], а в особливий період – Ставка Верховного Головнокомандувача (стаття 8 Закону України «Про оборону України») [11]. За відсутності єдиного механізму поєднання цих рівнів координація здійснюється розрізнено, у межах окремих підсистем, що ускладнює узгодження управлінських рішень і знижує ефективність функціонування СЗНБ.

Виявлені проблеми координації у функціонуванні СЗНБ не є окремим, ізольованим явищем, а становлять прояв недосконалого організаційного розмежування повноважень між суб'єктами СЗНБ та чинник, що безпосередньо впливає на інституційну ефективність і стійкість цієї системи.

Отже, аналіз положень Конституції України, Закону України «Про національну безпеку України», стратегічних документів та спеціального законодавства у сфері діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони свідчить, що СЗНБ нормативно сформована як сукупність суб'єктів, наділених визначеними повноваженнями. Водночас чинне нормативно-правове регулювання не забезпечує формування єдиної, узгодженої інституційної логіки організації та функціонування цієї системи.

Недосконала нормативна визначеність базових понять, наявність дублювання окремих функцій для суб'єктів сектору безпеки і оборони, а також відсутність чітко визначеного інтегрованого механізму координації зумовлюють відносно фрагментарний характер функціонування СЗНБ України. У результаті реалізація повноважень суб'єктами здійснюється переважно в межах окремих органів і підсистем, без їх належного поєднання у єдиний процес управління та узгодженого ухвалення рішень на загальнодержавному рівні.

З урахуванням виявлених правових та інституційних проблем функціонування СЗНБ України, доцільним є звернення до позитивного досвіду ЄС зі створення та функціонування в цьому об'єднанні європейських країн відповідних спільних систем – СЗБП і СПБО, а також СЗНБ в Німеччині і Франції – провідних державах-членах ЄС, для його адаптування до умов України

з метою удосконалення чинної вітчизняної НПБ із ЗНБ. Такий підхід відповідає європейському курсу України, принципу поступової інтеграції до *acquis* ЄС, а також логіці реформування сектору безпеки і оборони без радикальної зміни чинної правової моделі.

Одним із ключових напрямів адаптації вважається уточнення та функціональне розмежування повноважень між суб'єктами СЗНБ України з урахуванням досвіду ФРН. Німецька модель характеризується чітким відокремленням стратегічних, координаційних і виконавчих функцій між різними органами, що знижує ризик дублювання повноважень і сприяє інституційній ефективності і стійкості. Для України це може означати уточнення у Законі України «Про національну безпеку України» меж повноважень суб'єктів сектору безпеки і оборони, насамперед шляхом більш чіткого нормативного розмежування стратегічного керівництва, координації та реалізації державної політики у сфері НБ.

Важливим напрямом удосконалення СЗНБ України є також розвиток ефективних механізмів координації та взаємодії, з урахуванням досвіду Французької Республіки. Французька модель характеризується наявністю чітко визначеного центру координації у сфері НБ, який забезпечує узгодження дій різних суб'єктів без втручання у їх оперативну діяльність. Адаптація цього досвіду в Україні може полягати у нормативному уточненні координаційної ролі Ради національної безпеки і оборони України, зокрема шляхом конкретизації процедур координації, механізмів узгодження рішень та взаємодії між суб'єктами сектору безпеки і оборони в межах чинних повноважень Ради національної безпеки і оборони України, а також можливого введення по аналогії з Францією інституції Генерального секретаріату оборони і НБ з чітким законодавчим визначенням його координаційних повноважень.

Окрему увагу доцільно приділити зміцненню інституційної стійкості СЗНБ України, що є характерною рисою безпекових моделей ЄС. У державах – членах ЄС інституційна стійкість забезпечується через узгодженість нормативної бази, стабільність розподілу повноважень та наявність механізмів адаптації до змін

безпекового середовища. Для України це може означати подальше вдосконалення Закону України «Про національну безпеку України» 2018 року шляхом його точкового оновлення з метою усунення нормативної багатозначності і недосконалості понятійного апарату та підвищення узгодженості між базовим законом і спеціальним законодавством сектору безпеки і оборони.

Важливим елементом адаптації позитивного європейського досвіду є також інтеграція стандартів ЄС та НАТО у сфері безпеки і оборони. З урахуванням євроінтеграційного курсу України та стратегічної мети набуття членства в ЄС і НАТО, доцільним є подальше приведення вітчизняної СЗНБ у відповідність до стандартів стратегічного планування та міжвідомчої координації, що застосовуються в державах-членах цих міжнародних організацій. Така інтеграція має здійснюватися поступово, з урахуванням національних особливостей, шляхом адаптації нормативних і інституційних рішень, а не їх механічного запозичення. СЗНБ

Таким чином, адаптація позитивного досвіду держав ЄС у сфері ЗНБ може стати цільовим напрямом удосконалення СЗНБ України в межах чинної правової моделі. Запропоновані підходи спрямовані на удосконалення нормативно-правового забезпечення, підвищення інституційної ефективності, стійкості та узгодженої координації СЗНБ України з урахуванням європейських і євроатлантичних стандартів.

Висновки до Розділу 3

За результатами проведеного аналізу встановлено, що СЗНБ ЄС сформована як координаційна, а не автономна система, у межах якої визначальна відповідальність за національну безпеку та оборону зберігається за державами. Її інституційна модель ґрунтується на міждержавній природі Спільної зовнішньої та безпекової політики, обмежених повноваженнях наднаціональних інституцій та використанні допоміжних механізмів координації, планування й кризового реагування. Така модель не передбачає створення єдиного

наднаціонального центру управління безпекою та зумовлює обмежений характер спроможностей ЄС у сфері колективної оборони.

Аналіз національних моделей Франції та Німеччини дозволив виявити різні інституційні логіки СЗНБ в межах спільної європейської рамки. Французька модель базується на інституційній централізації та концентрації стратегічних повноважень, тоді як німецька модель характеризується децентралізацією, федеративним розподілом компетенцій і міжвідомчою координацією. Практичним результатом є висновок про те, що інституційна ефективність і стійкість системи безпеки можуть досягатися різними організаційно-правовими засобами, залежно від національного контексту.

Порівняльно-правовий аналіз засвідчив, що спільною рисою моделей Франції та Німеччини є відмова останніх від передавання ключових безпекових повноважень наднаціональному рівню та збереження провідної ролі зазначених країн у сфері національної безпеки своїх держав. Це підтверджує обмежений характер СЗНБ ЄС як наднаціональної системи та її залежність від національних інституційних рішень.

НАТО відіграє визначальну роль у військово-оборонному вимірі СЗНБ ЄС. Встановлено, що механізми кризового управління ЄС мають допоміжний характер і не утворюють самодостатньої системи колективної оборони. Саме НАТО забезпечує стратегічне стримування, оборонне планування та колективний захист держав, що визначає комплементарний характер взаємодії між ЄС і Альянсом.

Вбачається недоцільним механічне перенесення інституційних моделей Франції, Німеччини або ЄС загалом. Для України релевантним є адаптаційний підхід, орієнтований на використання принципів інституційного розмежування повноважень, координації та забезпечення інституційної стійкості з урахуванням національних правових і безпекових особливостей.

На основі дослідження стану правового та інституційного ЗНБ України встановлено, що чинна система є нормативно сформованою та функціонально діючою. Водночас, вона характеризується фрагментарністю інституційної

взаємодії, нечітким організаційним розмежуванням повноважень і недостатньо визначеними механізмами координації між суб'єктами сектору безпеки і оборони.

Аналіз положень Конституції України, Закону України «Про національну безпеку України», стратегічних документів та спеціального законодавства засвідчує наявність недосконалої нормативної визначеності низки базових понять, перетину та дублювання повноважень між окремими суб'єктами СЗНБ, а також відсутність цілісного інтегрованого механізму координації. Виявлені проблеми координації вказують на недосконале організаційне розмежування повноважень суб'єктів, що безпосередньо впливає на інституційну ефективність і стійкість СЗНБ. У зв'язку з цим пропонуються напрями адаптації позитивного досвіду держав ЄС, зокрема Франції та Німеччини, з урахуванням особливостей їхніх інституційних моделей. Зокрема, обґрунтовано доцільність використання принципу функціонального розмежування стратегічних, координаційних і виконавчих повноважень, притаманного німецькій моделі, а також адаптації французького підходу до організації координації через чітко визначений центр без втручання в оперативну діяльність суб'єктів безпеки.

Встановлено, що підвищення інституційної стійкості СЗНБ можливе шляхом усунення нормативної багатозначності, уточнення розподілу повноважень і підвищення узгодженості між базовим законодавством та спеціальними НПА без зміни чинної правової моделі.

Вважається за доцільне провести поетапну інтеграцію вітчизняної СЗНБ до стандартів ЄС та НАТО у сфері стратегічного планування і міжвідомчої координації. Така інтеграція має здійснюватися шляхом адаптації перевірених інституційних принципів, а не механічного запозичення моделей, із збереженням національної правової та інституційної специфіки.

ВИСНОВКИ

У межах магістерської роботи зроблено спробу розв'язати наукове завдання обґрунтування можливостей цільової адаптації європейського досвіду формування СЗНБ для України з урахуванням правової природи, інституційної логіки та організаційних особливостей відповідних моделей країн ЄС.

Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. СЗНБ ЄС сформувалася як багаторівнева договірна конструкція, що поєднує наднаціональні та міжурядові елементи. Це – комплекс інституційних моделей, правових засад і організаційних механізмів, що забезпечують узгодженість та ефективність реагування на сучасні безпекові виклики. Ефективність функціонування СЗНБ ЄС значною мірою залежить від національних інституційних рішень і політичної волі держав-членів. СЗНБ ЄС не є автономною системою колективної оборони та не підміняє суверенну відповідальність держав-членів у сфері національної безпеки, а функціонує як правова й інституційна основа узгодження позицій і дій держав-членів ЄС та координації їхньої діяльності із ЗНБ. ЄС формує спільні принципи, стандарти та механізми взаємодії, забезпечує правову й інституційну інтеграцію та сприяє підвищенню стійкості національних систем. Особливе значення в цьому контексті має принцип чіткого розмежування в СЗНБ компетенцій. Така модель ЗНБ забезпечує її прозорість, ефективність і стійкість. забезпечує ефективну взаємодію між країнами та координацію їх діяльності, є джерелом спільних стандартів, принципів і механізмів, стратегічної автономії, а це дозволяє адаптувати національні системи до європейських стандартів. Таким чином ЄС є своєрідною лабораторією інституційних моделей, яка при цьому враховує історичні, політичні та культурні особливості кожної країни при інтеграції європейських нормативів. СЗНБ ЄС виступає відповідною основою для національних моделей безпеки, бо задає спільні стандарти, принципи та механізми координації, забезпечує правову та інституційну інтеграцію, формує

єдині підходи до демократичного контролю, прозорості, розмежування компетенцій та стимулює модернізацію та адаптацію національних систем до сучасних викликів. Модернізація законодавства та інституційних механізмів стосовно ЗНБ в країнах ЄС відбувається під впливом загальноєвропейських норм і практик, стимулюючи перегляд ролі державних структур та підвищення ефективності національних систем.

2. Формування СЗНБ ЄС має еволюційний, договірно зумовлений характер. Її розвиток відбувався поступово – від міжурядової моделі безпекової співпраці до формування обмежених інституційних та операційних спроможностей у сфері кризового управління. При цьому кризові події та зміни у безпековому середовищі виступали каталізаторами інституційних трансформацій, не змінюючи координаційної правової природи цієї системи. Серед науковців відсутній єдиний підхід до періодизації формування, становлення і розвитку СЗНБ ЄС, що обумовлено її особливою правовою природою та еволюційним характером в межах європейських інтеграційних процесів. Водночас, проведений аналіз дає підстави вважати, що ключовим критерієм періодизації розвитку СЗНБ ЄС ними обрано інституційний вимір – тобто рівень сформованості, узгодженості та практичної спроможності безпекових механізмів ЄС. Такий підхід дозволяє узгодити наявні в науковій літературі періодизації в межах єдиної логіки поступального нарощування безпекових інституцій за збереження координаційного характеру участі ЄС. На цій основі визначено, що процес розвитку СЗНБ ЄС відбувався в чотири етапи. Авторська періодизація відображає поступовий перехід Європейського Союзу від формулювання декларативних засад у сфері безпеки до формування ним власних оборонних, інституційних та оперативних спроможностей, враховує інституційні трансформації та безпекові виклики, що впливали на зміст і розвиток міжнародних договорів.

3. Нормативно-правова основа функціонування СЗНБ ЄС сформована як договірно закріплена багаторівнева правова конструкція, що ґрунтується на установчих договорах, міжінституційних домовленостях і стратегічних

документах. Вона характеризується поєднанням інституційної інтеграції та договірних обмежень, що визначають ЄС як наднаціональну координаційну модель безпекової взаємодії держав-членів за збереження їхньої ключової відповідальності у сфері НБ. Такі визначальні документи стратегічного характеру як Маастрихтський, Амстердамський і Лісабонський договори послідовно закріпили модель обмежених повноважень ЄС у сфері безпеки, чітко визначивши національну безпеку як виключну сферу відповідальності держав.

4. СЗНБ ЄС не містить єдиного наднаціонального центру ухвалення безпекових рішень. Вона має координаційний, а не автономний характер, тому функціонує як багаторівнева договірна рамка в межах якої визначальна відповідальність за НБ зберігається за державами-членами ЄС. Європейський Союз не наділений автономною компетенцією у сфері забезпечення національної безпеки, а здійснює координацію, узгодження та підтримку безпекових політик держав-членів через договірно визначені форми співпраці.

5. Інституційна архітектура СЗНБ ЄС базується на діяльності спеціалізованих органів, які виконують аналітичні, координаційні, планувальні та допоміжні функції, забезпечуючи узгодженість дій держав-членів ЄС у межах кризового реагування без створення автономного механізму управління безпекою. Наднаціональні інституції ЄС відіграють обмежену роль у сфері безпеки, не підміняючи суверенну відповідальність держав, що відповідає міждержавній природі СЗНБ ЄС.

6. СЗНБ Франції та Німеччини побудовані на різній інституційній логіці організації. Французька СЗНБ характеризується високим рівнем централізації та концентрації стратегічних і координаційних повноважень, що забезпечує оперативність ухвалення рішень. Німецька модель СЗНБ, навпаки, ґрунтується на децентралізації, федеративному розподілі компетенцій і розвитку міжвідомчих та міжрівневих механізмів координації. Водночас обидві держави зберігають провідну роль національних інституцій і не передають ключові безпекові повноваження наднаціональному рівню. Інституційна ефективність і стійкість систем безпеки Франції та Німеччини досягається різними

організаційно-правовими засобами залежно від їх національного контексту. Спільною рисою моделей Франції та Німеччини є відмова останніх від передавання ключових безпекових повноважень наднаціональному рівню та збереження провідної ролі зазначених у сфері національної безпеки своїх держав.

7. НАТО як визначальний елемент СЗНБ ЄС у військово-оборонному вимірі забезпечує стратегічне стримування, оборонне планування та колективний захист держав-членів. Спільна політика безпеки і оборони Європейського Союзу має допоміжний характер і не утворює самодостатньої системи колективної оборони, що свідчить про комплементарний характер взаємодії між ЄС і НАТО та окреслює межі власної безпекової автономії ЄС.

8. СЗНБ України хоча і є нормативно сформованою, проте має низку проблем. Зокрема, в чинній НПБ спостерігається недостатня узгодженість, фрагментарність інституційної взаємодії, нечіткий розподіл організаційних повноважень виконавчих суб'єктів ЗНБ та їх дублювання, недостатня визначеність механізмів міжвідомчої координації, нормативна недосконалість частини базових понять. Це негативно впливає на ефективність і стійкість системи в цілому.

З метою підвищення ефективності та інституційної стійкості СЗНБ України з урахуванням сучасних викликів та потреб вважається за доцільне використання окремих інституційних принципів, характерних для моделей Франції та Німеччини, зокрема поєднання чітко визначеного центру стратегічної координації з недопущенням втручання в оперативну діяльність органів безпеки. Практичну цінність має досвід Німеччини щодо чіткого розподілу функцій між різними рівнями державної влади, що сприяє зменшенню дублювання повноважень, підвищенню керованості та інституційної стійкості системи безпеки. Доцільним вважається використання французького підходу до організації координації у сфері НБ, який передбачає наявність чітко визначеного координаційного центру без втручання в оперативну діяльність суб'єктів безпеки. Для України це може означати нормативне уточнення координаційної

ролі Ради національної безпеки і оборони України, зокрема через конкретизацію процедур координації, механізмів узгодження рішень та взаємодії між суб'єктами сектору безпеки і оборони. Це дозволить чітко розмежувати стратегічні, координаційні та виконавчі повноваження, усунути дублювання функцій між суб'єктами сектору безпеки і оборони, а також сприятиме розвитку механізмів міжвідомчої та міжрівневої координації.

Для України недоцільним є механічне запозичення моделей СЗНБ ЄС або окремих держав-членів. Оптимальним є адаптаційний підхід, Адаптація європейського досвіду має здійснюватися шляхом поетапного наближення СЗНБ України до стандартів ЄС та НАТО у сферах стратегічного планування, кризового реагування та міжвідомчої координації. При цьому важливо зберегти чинну правову модель і національну правову та інституційну специфіку. Тому адаптаційний підхід, повинен передбачати не пряме копіювання інституційних моделей ЄС чи окремих її держав-членів, а цілеспрямоване використання перевірених інституційно-правових принципів з урахуванням національних правових, організаційних і безпекових особливостей, а також конституційного розподілу повноважень суб'єктів у сфері ЗНБ. Передусім слід використати позитивний зарубіжний досвід з функціонального розмежування стратегічних, координаційних і виконавчих повноважень суб'єктів СЗНБ, підвищення узгодженості нормативно-правової бази без зміни чинної правової моделі та створення чітких механізмів міжвідомчої координації із збереженням національної інституційної специфіки.

Реалізація такого підходу сприятиме зміцненню державної безпекової політики України в умовах сучасних загроз та євроінтеграційного курсу.

Для створення належних умов реалізації європейського та євроатлантичного курсу України, приєднання її до спільної системи забезпечення безпеки і оборони держав-членів ЄС перспективними напрямками подальших наукових досліджень вважаються :

- порівняльний аналіз інституційно-правових засад СЗНБ держав Балтії (Естонії, Латвії та Литви), які мають спільний з Україною історичний досвід

перебування у радянському політичному та безпековому просторі, але, на відміну від України, вже пройшли повноцінний шлях трансформації систем національної безпеки до стандартів НАТО і ЄС. Вивчення балтійського досвіду дозволить поглибити розуміння процесів інституційної адаптації, формування інституційної стійкості та інтеграції національних систем безпеки до ЄС та НАТО;

- є вивчення адаптації стандартів Європейського Союзу та НАТО як інституційного процесу, а не як формального запозичення нормативних положень. У цьому контексті доцільно зосередити увагу на визначенні послідовності інституційної адаптації, яка забезпечує інтеграцію європейських і євроатлантичних підходів у національну систему безпеки без порушення її внутрішньої узгодженості та має важливе значення для реалізації євроінтеграційних і безпекових зобов'язань України.

- аналіз визначення в іноземних державах базових дефініцій понятійно-категоріального апарату сфери національної безпеки з метою можливої імплементації окремих з них у відповідне законодавство України з метою удосконалення чинних вітчизняних НПА в контексті узгодження ключових понять у базовому та спеціальному законодавстві, що має безпосереднє значення для чіткого організаційного розмежування повноважень, ефективної міжвідомчої координації суб'єктів сектору безпеки і оборони та підвищення інституційної стійкості СЗНБ України.

Результати цих досліджень можуть сприяти переходу від концептуального аналізу інституційних моделей безпеки до формування ефективних управлінських рішень у сфері СЗНБ України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бейкун А.Л., Матвієць С.Я., Чухрай І. Ю., Баланда О. М. Визначення проблем розвитку конституційних принципів складових системи забезпечення національної безпеки. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. 2023. № 3(79). С. 45-51, DOI: 10.33099/2304-2745/2023-3-79/45-51
2. Гудима О.П. Міжнародний досвід побудови систем забезпечення національної безпеки. Висновки для України. Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. 2021. №3 (69). С. 16-24, DOI: 10.30748/zhups.2021.69.02
3. Домбровська С. М., Шведун В. О., Рубан А. В. Державне управління національною безпекою: соціально-економічне забезпечення: монографія / Національний університет цивільного захисту України. Харків: НУЦЗУ, 2022. С.34-35.
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 1.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.05.2026).
5. Миронова М.А. Спільна зовнішня політика та політика безпеки ЄС: конспект лекцій. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, Центр досконалості Жана Моне, 2022. С. 26-65.
6. Обороздатність. Стійкість. Сталість. Інтегрована безпека для Німеччини. Національна стратегія безпеки. Берлін: Федеральне міністерство закордонних справ Німеччини (Auswärtiges Amt), 2023. С. 3–9. URL: <https://www.nationalesicherheitsstrategie.de/Національна-стратегія-безпеки-УК.pdf> (дата звернення: 19.05.2026).
7. Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 року: нове видання 20 скликання. Берлін: Німецький Бундестаг, Відділ зв'язків із громадськістю, 2024. 148 с. URL:

https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/grundgesetz_uk.pdf (дата звернення: 19.05.2026).

8. Орлик В. Основні положення стратегії національної безпеки Німеччини. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/osnovni-polozhennya-stratehiyi-natsionalnoyi-bezpeky-nimechchynu> (дата звернення: 19.05.2026).

9. Північноатлантичний договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р. // North Atlantic Treaty Organization. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1949/04/04/the-north-atlantic-treaty?selectedLocale=uk> (дата звернення: 19.05.2026).

10. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 24.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 19.05.2026).

11. Про оборону України: Закон України від 6.12.1991 р. № 1932-XII. Дата оновлення: 12.04.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 19.05.2026).

12. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text> (дата звернення: 19.05.2026).

13. Про розвідку : Закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX. Дата оновлення: 15.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20> (дата звернення: 19.05.2026).

14. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. Дата оновлення: 13.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 19.05.2026).

15. Про Стратегію воєнної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 р. Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 19.05.2026).

16. Про Стратегію національної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. Указ Президента України від 14.09.2020. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (дата звернення: 19.05.2026).

17. Резнікова О.О., Сьомін С.В. Забезпечення безперервності процесу управління у сфері національної безпеки // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111AZ-governance-continuity-1_1_2-928b5.pdf (дата звернення 06.05.2025).

18. Резнікова О., Цюкало В., Паливода В., Дрьомов С., Сьомін С. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2015. 58 с.

19. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник / за ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. С. 75-85.

20. Стратегічна концепція НАТО – 2022 ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року // North Atlantic Treaty Organization. URL: <https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/publications-and-reports/strategic-concepts/2022/290622-strategic-concept-ukr.pdf> (дата звернення: 19.05.2026).

21. Термінологія законодавства: електронний ресурс (станом на 18.05.2026). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/z/name> (дата звернення: 19.05.2026).

22. Термінологія законодавства: електронний ресурс (станом на 19.05.2026). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/s/page4/name> (дата звернення: 19.05.2026).

23. Шамраєва В. М. Політика безпеки та оборони ЄС: еволюція формування. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2020. Випуск 29. С. 369–376, DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-49.

24. A secure Europe in a better world. European Security Strategy. Brussels, 12 December 2003. 15 p. URL: https://eclan.eu/files/attachments/.1615/doc_10184_290_en.pdf (accessed at: 19.05.2026).

25. A Strategic Compass For Security And Defence. For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. Strategic Compass, 2022. 64 p. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf (accessed at: 19.05.2026).

26. Berlin Plus agreement (Provided by Mr. Tim Waugh NATO). URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus_/berlinplus_en.pdf (accessed at: 19.05.2026).

27. Börzel T., Risse T. When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change. European Integration online Papers (EIoP). 2000. Vol. 4, N°15. P. 1-20. URL: <https://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-015.pdf> (accessed at: 19.05.2026).

28. Code de la défense: dossier législatif de l'ordonnance n° 2004-1374 du 20 décembre 2004. Dernière mise à jour des données de ce code: 11 mai 2026. République Française. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071307?isAdvancedResult=false&page=1&pageSize=25&query=Code+de+la+défense&searchField=ALL&searchProximity=&searchType=ALL&typePagination=DEFAULT&typeRecherche=date (accessed at: 19.05.2026).

29. Code de la sécurité intérieure: dossier législatif de l'ordonnance n° 2012-351 du 12 mars 2012. Dernière mise à jour des données de ce code: 09 avril 2026. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000025503132 (accessed at: 19.05.2026).

30. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. 2025 Strategic Foresight Report. Resilience 2.0: Empowering the EU to thrive amid turbulence and uncertainty. Strasbourg: European Commission, 2025. P. 1–2.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52025DC0484> (accessed at: 19.05.2026).

31. Conseil de défense et de sécurité nationale (CDSN) //République Française. URL: <https://lannuaire.service-public.gouv.fr/institutions-juridictions/113cff87-cef8-4b87-bf6d-cb528da6e602> (accessed at: 19.05.2026).

32. Consolidated version of the Treaty on European Union on 7.06. 2016. Document 02016M/TXT-20250315. Date of update: 15.03.2025. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02016M/TXT-20250315> (accessed at: 19.05.2026).

33. Consolidated version of the Treaty on European Union on 26.10.2012. Document C2012/326/01. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2012_326_R_0001_01 (accessed at: 19.05.2026).

34. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. C 202. 2016. Vol. 59. P. 13-45. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:202:FULL> (accessed at: 19.05.2026).

35. Constitution du 4 octobre 1958. Dernière mise à jour des données de ce texte: 10 mars 2024. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000571356> (accessed at: 19.05.2026).

36. Council Decision of 22 January 2001 on the establishment of the Military Staff of the European Union (2001/80/CFSP). Official Journal of the European Communities. 2001. L 27. P. 7-16. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02001D0080-20080407&qid=1778714870595> (accessed at: 19.05.2026).

37. Council Decision of 22 January 2001 setting up the Political and Security Committee (2001/78/CFSP). Official Journal of the European Communities. 2001. L 27. P. 1-3. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001D0078&qid=1778714776796> (accessed at: 19.05.2026).

38. Council Decision of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service (2010/427/EU). Official Journal of the European Union. 2010. L 201. P. 30-40. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2010.201.01.0030.01.ENG (accessed at: 19.05.2026).

39. Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004 on the establishment of the European Defence Agency. Official Journal of the European Union. 2004. L 245. P. 17-28. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:245:0017:0028:EN:PDF> (accessed at: 19.05.2026).

40. Craig P. Institutions, Power, and Institutional Balance. The Evolution of EU Law (3rd edn) / eds. P. Craig, G. de Búrca. Oxford: Oxford University Press, 2021. P. 46. URL: <https://academic.oup.com/book/39246/chapter-abstract/338777959> (accessed at: 19.05.2026).

41. Dehousse F. After Amsterdam: A Report on the Common Foreign and Security Policy of the European Union. European Journal of International Law. 1998. No. 9. P. 525-539. URL: <https://www.ejil.org/pdfs/9/3/666.pdf> (accessed at: 19.05.2026).

42. Dörfler T., Janusch H. Die Nationale Sicherheitsstrategie Deutschlands, ihre Entstehung und Funktionen. Zeitschrift für Politik. 2025. № 72. S. 9–23, DOI: 10.5771/9783748951094-9. URL: https://www.researchgate.net/publication/392480770_Die_Nationale_Sicherheitsstrategie_Deutschlands_ihre_Entstehung_und_Funktionen (accessed at: 19.05.2026).

43. Dureux B. What is national defence and security? IHEDN's vocation. Institut des hautes études de défense nationale. URL: https://ihedn.fr/en/lundis-de-lihedn/le-perimetre-de-la-defense-nationale-la-specificite-de-lihedn/?utm_source=copilot.com (accessed at: 19.05.2026).

44. Ehrhart, H. G., Hegemann, H., Kahl, M. Putting security governance to the test: conceptual, empirical, and normative challenges. European Security. 2014. Vol. 23, iss. 2. P. 120-121, DOI: 10.1080/09662839.2013.851676

45. EU-NATO Declaration on ESDP 16 December 2002 //North Atlantic Treaty Organization. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2002/12/16/eu-nato-declaration-on-esdp> (accessed at: 19.05.2026).

46. Farcy-Magdenel E., Tissier-Dauphin Ch. Défense et sécurité de la France au XXIe siècle: ouvrage collectif. Montpellier: Canopé - CRDP de Montpellier, 2011. P. 142-144. URL: <https://defense.ac-versailles.fr/IMG/pdf/defense-securite1.pdf> (accessed at: 19.05.2026).

47. Für eine substantielle Stärkung der «Forschung für die zivile Sicherheit». Positionspapier der Fraunhofer-Gesellschaft. München: Fraunhofer-Gesellschaft e. V., 2022. S. 3. URL: <https://www.vvs.fraunhofer.de/content/dam/iosb/vvs/documents/Positionspapiere/Positionspapier-zivile-Sicherheitsforschung.pdf> (accessed at: 19.05.2026).

48. Guiffard G. Pour une administration stratégique de notre sécurité nationale. Paris: Institut Montaigne, 2025. 108 p. URL: <https://www.institutmontaigne.org/ressources/pdfs/publications/note-pour-une-administration-strategique-de-notre-securite-nationale.pdf> (accessed at: 19.05.2026).

49. Henke M. Best Practices in Grand Strategy Design. Grand Strategy. 2025. Vol 8, iss. 2. P. 101, DOI: 10.26153/tsw/59557

50. Hill C. The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role. Journal of Common Market Studies. 1993. Vol. 31, No. 3. P. 305-326. URL: <https://paulbacon.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/10/waseda-teaching-euir-fall-2013-hill-1993.pdf> (accessed at: 19.05.2026).

51. Integrierte Sicherheit für Deutschland? Die Nationale Sicherheitsstrategie der Bundesrepublik Deutschland: Sonderband 13 / Herausgegeben von H. Janusch, T. Dörfler. Baden-Baden: Nomos, 2025. S. 9-33, DOI: 10.5771/9783748951094

52. Kamp K. H. The Zeitenwende at Work: Germany's National Security Strategy. Global Politics and Strategy. 2023. Vol. 65, iss. 3. P. 73-80, DOI: 10.1080/00396338.2023.2218698

53. Koutrakos P. The European Union's Common Foreign and Security Policy after the Treaty of Lisbon. *The EU's external relations*. 2017. №3. P. 6-8. URL: <https://www.sieps.se> (accessed at: 19.05.2026).

54. Krotz U. *History and foreign policy in France and Germany*. London: Palgrave Macmillan, 2015. 261 p.

55. Krotz U., Schild J. *Shaping Europe: France, Germany, and Embedded Bilateralism from the Elysee Treaty to Twenty-First Century Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2015. 354 p.

56. Lecoq T. Assurer la sécurité de la nation: la question de l'organisation de la défense nationale. *Revue Défense Nationale* . 2020. 5 № 830. P. 70-71, DOI: 10.3917/rdna.830.0067

57. Lehren aus dem Ausland und Argumente für die Erarbeitung einer nationalen Sicherheitsstrategie der Bundesrepublik Deutschland / Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages. Berlin: Abteilung W, 2016. S. 4. URL: <https://www.bundestag.de/resource/blob/406034/d832746db5f301dd06e6440767091f6c/WD-2-049-15-pdf-data.pdf> (accessed at: 19.05.2026).

58. Livre blanc. *Défense et sécurité nationale – 2013*. Paris: Direction de l'information légale et administrative, 2013. P. 11–12. URL: <https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Livre-blanc-sur-la-Defense-et-la-Securite-nationale-2013-2.pdf> (accessed at: 19.05.2026).

59. Manninen J., Jönsson Hanberg F., Behnke T. *Comprehensive Security and Total Defence: Nordic Resilience Models as a Blueprint for Germany's Integrated Security?*. Security Policy Working Paper. 2026. № 4. P. 1–7. URL: https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2026_4.pdf (accessed at: 19.05.2026).

60. Michaels E., Sus M. (Not) Coming of age? Unpacking the European Union's quest for strategic autonomy in security and defence. *European Security*. 2024. Vol. 33, iss. 3. P. 383–396, DOI: 10.1080/09662839.2024.2376603

61. Mouton S. La séparation des pouvoirs ? Du concept politique aux concrétisations juridiques. *Revue française de droit constitutionnel*. 2019. No. 120. P. 825–826, DOI: 10.3917/rfdc.120.0825
62. National Strategic Review 2022. Paris: Secrétariat général de la défense et de la sécurité nationale, 2022. P. 1–60. URL: <https://www.sgdsn.gouv.fr/files/files/rns-uk-20221202.pdf> (accessed at: 19.05.2026).
63. National Strategic Review 2025. Paris: Secrétariat général de la défense et de la sécurité nationale, 2025. P. 1–100. URL: https://www.sgdsn.gouv.fr/files/files/Publications/20250713_NP_SGDSN_RNS2025_EN_0.pdf (accessed at: 19.05.2026).
64. Pardini G. La sécurité nationale: un concept à enraciner // Institut des hautes études du ministère de l'Intérieur. URL: <https://www.ihemi.fr/articles/la-securite-nationale-un-concept-enraciner> (accessed at: 19.05.2026).
65. Pardini G. La sécurité nationale. Un concept à enraciner. *Cahiers de la sécurité et de la justice*. 2018. No. 45. P. 8. URL: https://www.ihemi.fr/sites/default/files/articles/files/2020-01/article_csj45_pardini_securite_nationale.pdf (accessed at: 19.05.2026).
66. Pîrvulescu C. Institutional Resilience and Democratic Sustainability in Post-Transition Europe: Lessons from Romania and Central-Eastern Europe. *World*. 2026. Vol. 7, 7. P. 2–4, DOI: 10.3390/world7010007
67. Rapport d'activité 2024 / coord. J. Boquet. Paris: Édité par le Secrétariat général de la défense et de la sécurité nationale (SGDSN), 2024. P. 12-13. URL: https://www.sgdsn.gouv.fr/files/files/Publications/20250603_RA2024_SGDSN.pdf (accessed at: 19.05.2026).
68. Relations with the European Union. Updated: 20 June 2025 // North Atlantic Treaty Organization. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-the-european-union#footnotes> (accessed at: 19.05.2026).

69. Riddervold M., Rieker P. Finally coming of age? EU foreign and security policy after Ukraine. *European Security*. 2024. Vol. 33, iss. 3. 497–512, DOI: 10.1080/09662839.2024.2376616

70. Seppo A. Security Policy Professionals as Strategic Cultural Agents: The Drafting of the German National Security Strategy. *German Politics*. 2025. P. 1-29, DOI: 10.1080/09644008.2025.2517230

71. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. European Union Global Strategy. June 2016. C. 7-33. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (data accessed at: 19.05.2026).

72. Scharte B. Resilience Misunderstood? Commenting on Germany's National Security Strategy. *European Journal for Security Research*. 2023. Vol. 8. P. 63–69, DOI: 10.1007/s41125-023-00095-1

73. Tournay V. La résilience de l'État face aux menaces informationnelles: note d'analyse. SciencesPo. Cevipof. Juin 2025. P. 1–17. URL: https://www.sciencespo.fr/cevipof/files/Note_resilienceetat_VT_juin2025_CEVIPOF.pdf (accessed at: 19.05.2026).

74. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts on 10.11.1997. Document 11997D/TXT. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT> (accessed at: 19.05.2026).

75. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. Document C2007/306/01. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2007_306_R_0001_01 (accessed at: 19.05.2026).

76. Treaty on European Union. Official Journal C 191. 29 July 1992. P. 1–112. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11992M%2FTXT> (accessed at: 19.05.2026).

77. Une organisation au cœur de l'exécutif. Secretariat général de la défense et de la sécurité nationale //Premier Ministre. URL: <https://www.sgdsn.gouv.fr> (accessed at: 19.05.2026).

78. Vanhoonacker S. The Amsterdam Treaty. Oxford Academic. URL: <https://academic.oup.com/edited-volume/62239/chapter-abstract/550715142?redirectedFrom=fulltext&login=false#550715142> (accessed at 19.05.2026).

79. Warusfel B. La sécurité nationale, nouveau concept du droit français. Les différentes facettes du concept juridique de sécurité – Mélanges en l'honneur de Pierre-André Lecocq / textes rassemblés par Vincent Cattoir-Jonville et Johanne Saison. Lille: Université Lille 2, 2011. P. 461-476. URL: <https://hal.science/hal-04372256v1/document> (accessed at: 19.05.2026).